

THAMMASAT
UNIVERSITY

หอสมุดปรีดี พนมยงค์

ทายาทมอบให้เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่

ศาสตราจารย์ ไพโรจน์ ชัยนาม ม.ป.ช.,ม.ว.ม.,ท.จ.ว.

และ

คุณหญิงบรรเลง ชัยนาม ต.จ.,ต.ม.

ธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงคนแรก

ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (๒๔๗๘)

พณฯ ดร.ศุภศิลป์ ชัยนาม เอกอัครราชทูตประจำกระทรวงการต่างประเทศ
บริจาคเงินจัดทำสตีกเกอร์

TULIB

3 1379 00954300 1

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี
ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์
โปรดให้พิมพ์แจก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายพันเอก พระยาสิทธิจุลเสวก
(พัน จุลเสวก)

ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๔๘๐

ก
DS
571
๙๗43๖
๑.19

สำนักหอสมุด

คำนำ

ในการพระราชทานเพลิงศพ นายพันเอก พระยาตรีจตุสดก
(พัว จตุสดก) เจ้าภาพมีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือที่เกื้อกูลการ
ศึกษาประวัติศาสตร์เด็กเรื่องหนึ่ง เป็นของสำหรับแจกในงาน ขอให้
กรมศิลปากรเป็นธุระหาต้นฉบับ

กรมศิลปากรเลือกได้ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพัน
จันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งเป็นหนังสือที่พงษาวรรณอย่างยิ่งของผู้ไม่ใ้ใจ
ในทางประวัติศาสตร์ เมื่อเจ้าภาพได้รับเรื่องไปพิจารณาโดยรอบคอบ
แล้ว ก็แสดงความพอใจ และตกลงรับพิมพ์ตั้งปรากฏอยู่ในเล่มนี้

บรรดาพระราชพงศาวดารด้วยกันมีความเก่า ใจบเรืองตั้งแต่สมัยกรุง
ศรีอยุธยาเป็นต้นมา ทกรมศิลปากรมีต้นฉบับอยู่เวदान ทงทพิมพ์แล้ว
และยังมีได้พิมพ์ คือ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ มีบานพระเนกบอก
ไว้ดังนี้

“ศักราช ๓๐๕๒ ศักราชกษัตริย์ ณวันพุธ เดือน ๕ ปี ๑๓ คำ
ทรงพระกรุณาโปรดเห็นเกล้าเห็นอกระหม่อมสั่งว่า ให้เอากฎหมาย
เหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อน และกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอ
หนังสือ และเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ให้คัดเอาด้วยกันเป็น
แห่งเดียว ให้ระดับศักราชกันมาคงเท่าบัดนี้”

ได้ความว่า เป็นพระราชพงศาวดารที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 พระราชโองการให้เรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ ความขึ้นต้นแต่แรก
 สถาปนาพระพุทธรูปพระเจ้าพะเนางเขิง เมื่อปีชวดจุลศักราช ๖๘๖
 (พ.ศ. ๑๘๖๗) และแรกสร้างกรุงเทพพวาราอดิศรัยอยุธยา เมื่อปีชวด
 จุลศักราช ๗๑๓ (พ.ศ. ๑๘๘๓) ตีขึ้นมาจนถึงปีมะโรง จ.ศ. ๘๖๖
 (พ.ศ. ๒๓๕๗) ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พิมพ์
 อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑

(๒) พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๓๓๖ (ตรงกับ
 พ.ศ. ๒๓๓๗ เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) ได้
 ปลดกลับมาแต่เดิม เป็นฉบับหลวงเขียนครึ่งกรุงธนบุรี ว่าด้วยเรื่อง
 ราวตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พิมพ์อยู่ในหนังสือ
 ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ ตำนานวงศ์กุ่ม และเก่าได้เคยกับฉบับ
 หลวงประเสริฐ

(๓) พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๓๕๕ (ตรงกับ
 พ.ศ. ๒๓๕๖ เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๑) มี ๒ เล่ม เป็นฉบับปลัด
 ว่าด้วยเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเล่มหนึ่ง ใน
 รัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเล่มหนึ่ง เข้าใจว่ายังไม่
 การชำระแก้ไขต่อเติมในคราวนั้น เพราะบางแห่งบอกไว้ชัดว่าต้น
 ฉบับขาดตรงนั้นเท่านั้น แล้วปล่อยให้ขาดอยู่ตามฉบับเดิม เมื่อนำมา
 ดัดกับฉบับชำระเรียบเรียง พ.ศ. ๒๓๓๘ คือ ฉบับพันจันทนุมาศ
 (เจิม) ปรากฏว่าฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) แต่งเติมตรงที่ขาด

หนังสือฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๕๕ นี้ ถึงจะมีไม่ครบบริบูรณ์ ก็เป็นหนังสือที่ดีในทางวิชาการปล้ำนวนเก่า แต่ยังไม่มีโอกาสพิมพ์ออกให้แพร่หลาย

(๕) พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์เล่ม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฉบับหมอบรัดเล เริ่มความตั้งแต่แรกสร้างกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ สิ้นความลงเพียง จ.ศ. ๑๑๕๕ (พ.ศ. ๒๓๓๕) อันเป็นปีที่ ๑๑ ในรัชกาลที่ ๑ ไม่มีบานพระเนกแต่ตั้งว่าชำระหรือเรียบเรียงเมื่อไร เป็นแต่บอกไว้ที่ปกในเล่มต้นว่า “พระศรีสุนทรโวหารได้ช่วยชำระดูฉบับข้าง เห็นว่าถูกต้องอยู่แล้ว” และมีข้อความในหนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัดมาแซมผลมอยู่หลายตอน จึงเป็นอันรู้ได้ว่า พงศาวดารฉบับนี้เป็นการชำระกันมาแต่อย่างน้อยยกครึ่งหนึ่งเมื่อรัชกาลที่ ๕ ก่อนที่หมอบรัดเลจะได้นำมาลงพิมพ์

(๕) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เริ่มความตั้งแต่แรกสถาปนากรุงเทพมหานครศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สิ้นความลง จ.ศ. ๑๑๕๒ (พ.ศ. ๒๓๓๓) ได้ความในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชทานไปให้เซอร์ยอนเบาริง ที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงชำระพระราชพงศาวดารร่วมกับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๓๘ เป็นต้นมา (ดูพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ ๕ รวบรวมครั้งที่ ๕ หน้า ๑๖ หรือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ หน้า ๒๓๗)

เข้าใจว่าการชำระครั้งนั้น คงจะไต่ทรงกระทำมาจนถึงบัลลังก์รัชกาล
 ของพระองค์ ซึ่งสำเร็จเป็นฉบับพระราชหัตถเลขา พิมพ์เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๕๕ นั้นแล้ว ก็เข้าใจดังนี้ ก็เพราะมีคำว่า ภาษามาลา เป็นที่
 ดึงเกตอยู่แห่งหนึ่ง แต่ก่อนมาเรียกกันว่า มาลาภาษา ครั้นเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๑๑ บัลลังก์ท้ายของรัชกาลที่ ๕ ปราบกฏในหมายรับสั่ง ต้นฉบับว่า
 มีพระบรมราชโองการห้ามมิให้เรียก มาลาภาษา โปรดให้เปลี่ยนเรียก
 กติบทกันว่าภาษามาลา พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่ใช้
 คำว่า ภาษามาลา จึงสันนิษฐานว่า ภายหลังเมื่อพระราชทานฉบับเริ่ม
 ทรงชำระให้แก่เซอร์ยอนเบาริงไปครั้งหนึ่งแล้ว ยังทรงพระอุตสาหะ
 ชำระเพิ่มเติมต่อมาจนถึงบัลลังก์รัชกาลของพระองค์ แต่เดี๋ยวยังไม่มี
 บานพระเนกบอกไว้ ชะรอยว่าการที่ทรงชำระต่อ ๆ มานั้น จะยังไม่ได้
 บรรณตามพระราชประสงค์ ก็อาจเป็นได้

(๖) พระราชพงศาวดาร กรุงเก่า ฉบับ พระจักรพรรดิพงศ์
 (ชาติ) ข้อความโดยมากยดกับฉบับหมอบรัดเลพิมพ์ เว้นแต่เรื่อง
 ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ตอนปลายติดต่อมา มีแปลก ออกไป
 หหลายแห่ง พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘

(๗) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนาคี (เจิม) มีจำนวน
 ดมุดไทยตามลำดับเป็น ๒๒ เล่ม ชาติในระหว่างบ้างบางเล่ม เริ่มต้น
 แต่แรกสถาปนา กรุงเทพ ทวารวดีศรีอยุธยา ต่อมา จนถึงรัชกาล
 ดมุดเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พอเริ่มความตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็หมด
 ฉบับ แต่สังเกตได้ว่า ยังไม่สุดเรื่อง ตอนกรุงศรีอยุธยาพิมพ์แล้ว

นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕ ส่วนตอนกรุงธนบุรีพิมพ์ในเดือน
นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕

พระราชพงศาวดารฉบับนี้ มีบานพระแนกบอกไว้ว่า “ศักราช
ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะดับศกัณห์ สมเด็จพระบรมธรรมมิกมหาราชธิราช
พระเจ้าอยู่หัว ผ่านถวดยราชันกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา เสด็จพระ
ทนต์สู่ตมหวปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร” ดังนี้ จุดศักราช
๑๑๕๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๘ เป็นปีที่ ๑๕ ในรัชกาลที่ ๑

ยังมีข้อความ ตอนท้ายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ (คประชุม
พงศาวดารภาคที่ ๒๕ หน้า ๓๗๘) กล่าวเป็นบานพระแนกเพิ่มเติมไว้
อีกว่า “เพียงนเรองพระเพทราชากับพระเจ้าเสือทำไฉนแต่ก่อน บัดนี้
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมรณมังให้เจ้าพระยาพิพิธพิชัย กระทำเรื่อง
พระนารายณ์เป็นเจากับพระเพทราชา พระเจ้าเสือ พระบรมโกศ
พระเจ้าพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ทำศักราชกัณห์ไป”

ถ้อยคำตรงนั้นจะหมายความว่า เรื่องที่ชำระเรียบเรียงไว้แต่ก่อน
เฉพาะตอน กรุงศรีอยุธยา ดัดแปลงเพียง ต้นรัชกาล สมเด็จพระเจ้าเสือ
แถมสมเด็จพระบรมราชโองการให้ท่านเจ้าพระยาพิพิธพิชัย ร้อยกรองเพิ่ม
เติมจนออก แต่มาได้เอาข้อความปรับปรุงเข้ากับที่แต่งไว้แต่ก่อนนั้น
คงให้แยกอยู่ต่างหาก การทำเช่นนั้น ให้ความรู้ในทางตำนานการชำระ
เรียบเรียงพระราชพงศาวดารเป็นอย่างดี จะได้ทราบถ่องแท้ว่า เรื่อง
แต่ก่อนมีอยู่เพียงไหน แต่งเติมต่อมาอีกเท่าไร มิฉะนั้นจะหาทาง
สันนิษฐานให้ทราบโดยความจริงได้ยาก

หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีข้อความ
เป็นหลักฐานแตกต่างจากฉบับหมอบรัดเล และฉบับพระราชหัตถเลขา
หลายแห่ง เป็นประโยชน์มากในทางสอบค้นค้นคว้าประวัติศาสตร์
สยาม ซึ่งผู้ใดรับคงยนิคือนุ โมทนาทวกัน

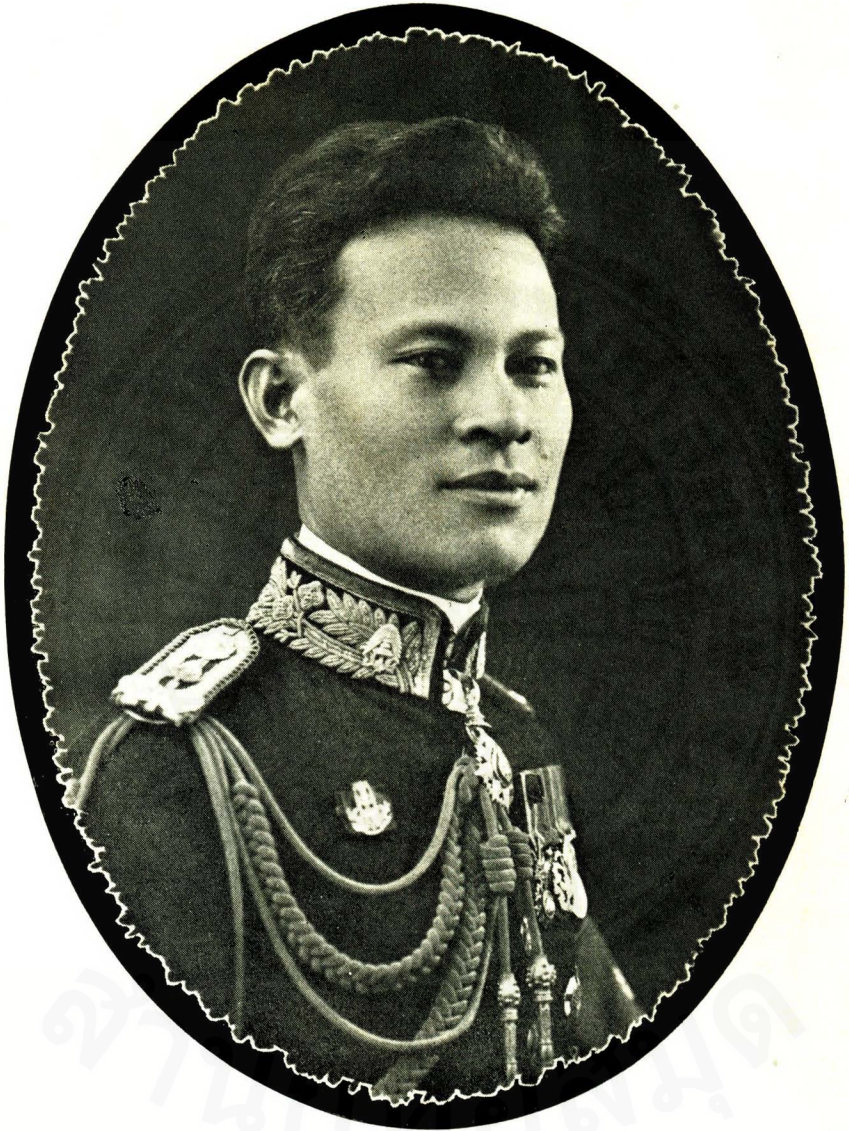
ในการพิมพ์ครั้งนี้ ฉบับหลวงที่อาศัยด้อยทานมิได้บริบูรณ์ จึงนำ
จะมีการขาดตกบกพร่องอยู่บ้าง แต่กระนั้นก็ได้พยายามที่จะให้เรียบ
ร้อยเป็นอย่างดีที่สุด ส่วนตอนไหนขาดเรื่องอะไรบ้างก็บอกไว้ด้วย
ทั้งยังขอความในหนังสือต่าง ๆ ที่แย้ง หรืออนุโลมกัน ทำเป็นเชิง
อรรถไว้ ออกตามสมควร

นอกจากพระราชพงศาวดาร ได้รวบรวมสำเนาที่องครา พ. ศ.
๒๓๓๖ ถึง พ. ศ. ๒๓๓๗ และบัญชีข้างหลวง พ. ศ. ๒๓๓๘ ถึง พ. ศ.
๒๓๔๐ เท่าที่มีฉบับเหลืออยู่มาเรียงไว้ด้วย เป็นหลักฐานประกอบ
พงศาวดารได้อีกหลายข้อ

อนึ่ง เพื่อดูตรวจแก้การค้นหานาม และเหตุการณ์สำคัญ เป็นต้น
ได้ทำดรรชนีเรื่องไว้ท้ายเล่มนี้พร้อมเสร็จ

กรมศิลปากรขอ อนุโมทนา กุศลธรรมิกผล ที่เจ้าภาพสร้างสม
บำเพ็ญเพื่ออุทิศมกุฏนิมิตต์ อนึ่งพึงสำเร็จโดยฐานะสมควรแก่ นาย
พันเอก พระยาตรีจุฑาธุช (พั้ว จุฑาธุช) เพิ่มพูนความดีความ
เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นในดีมีปรายภาพเบื้องหน้าต่อไป

กรมศิลปากร
วันที่ ๔ ตุลาคม พ. ศ. ๒๔๘๐

พระยาสิทธิสุลเสวก
(ยิว สุลเสวก)

พ.ศ. ๒๔๓๐ - พ.ศ. ๒๔๗๗

ประวัติสังเขป

พ.อ. พระยาสิทธิจุลเสวก

พ.ต. หลวงสุวรรณประพันธ์ บันทก

นายร้อยโท ขุนพิถิตารพิริยบุทธิ (พิถิตาร จุลเสวก) ผู้แทนและ
จัดการ ผลประโยชน์ ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์ เจ้าจุลจักรพงษ์
และเป็นผู้เป็นศิษย์ ทรกของข้าพเจ้า พร้อมด้วยคุณหญิงเชอ สิทธิจุลเสวก
ผู้มารดา ได้มาหาข้าพเจ้า และขอรับให้ข้าพเจ้าช่วยเรียบเรียงประวัติ
วงศ์สังเขปของนายพันเอก พระยาสิทธิจุลเสวก ลงพิมพ์ในหนังสือซึ่งจะ
แจกชำระในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านผู้นั้น ในฐานะที่ข้าพเจ้า
เคยขอสมัครและนับถือ พ.อ. พระยาสิทธิจุลเสวก อย่างใกล้ชิดสนิทสนม
กันมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๑๕ ปี ก่อนท่านจะถึงอนิจกรรม ข้าพเจ้าจึง
ไม่เหตผลอันใดจะปฏิเสธได้แมทางที่ ในเวลาเรียบเรียงจะกล่าวถึงมารช-
การในหน้าที่ชุกมากอยู่ก็ตาม และข้าพเจ้าก็ได้ปฏิบัติสนองความประสงค์
ของท่านผู้ขอรับครบถ้วนแล้ว คอบทประพนธ์อนัน ซึ่งถ้าบังเอิญจะมีตั้ง
โดยบกพร่องก็จำต้องขอรับอภัยอย่างคหุณ จากบรรดาท่านผู้ได้รับแจก
ชำระวไป เพราะการร้อยกรองประวัติการณของบุคคลผู้มเกยรคิเตน

๘๑
 เบนทชอขบรภมกคนแก่ชาวชนทวไปตงเช่น พ.อ. พระยาดริจุลเสวก
 นน ย่อมไมม่ทางทจรมใหชวตคกบกวร่องไม่กรณใดกักรณใด อยาง
 ไรก็ตาม ชวพเจากยงเวนเดี่ยชงควมพมใจมิได้ ในการได้ฝากบท
 ประพนชนอย ๗๖ ใว้ เบนอนุดร์ณยอน ๑ แห่ง ปฏิการกิจ ด้นของท่าน ผู
 วยชนม ผู้เคยมออุปการะคุณแก่ชวพเจามาแต่เห็นหตง

พระยาดริจุลเสวก เบนทชออย่างของทวอย่างทงหลายในเกียรติ
 ประวัตแห่งชวราชการผู้มวริยะ พากเพียร เบน เบองหนา ม กตัญญ
 กตเวทอย่างแรงกล้าเบนนดีสัย ดุจพนประกิจรอรบวิเชยรมณิ ดังวริ
 ยะภาพนนิให้บรรตผลจนเห็นเด่น เพราะเช่นนชวพเจาจงโตกถวแต่คน
 วการเวียงประวัตของผู้ชอบด้วยบคคตลกษณะเช่นพระยาดริจุลเสวก
 น เบนชองยากนภยากหนาทจะหาถอยค่าโตมาดรรพรรณนาให้ผู้อาน
 ได้ตระหนักชดกบพตการอันแท้จรงทีได้ แด่ตงศดอดกกาล ๕๖ ปกับ ๕
 เดือนแห่งอายุสมัยชองเจ้าคุณมุนน

โดยนามเดิม คือนายพัว จุลเสวก โดยชาติกำเนิด คือนายพันธุ
 จุลเสวก บิดา และนางคล้อย จุลเสวก มารดา โดยกาตปฏิณันติ
 คือวนองการ แรม ๒ ค่า เดือน ๕ ปีกุล นพศก จุลศักราช ๑๒๕๘
 ตรงกบวนต์ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๐ พระยาดริวิมโต มีดั่งโตมิต
 แผลงยังตนไปกวาดำมญชนทงหลาย ชง ชอน ย่อม เบน ชอ แรกแห่ง
 ความด้นใจชองท่านผู้อานทงหลาย พระยาดริวิวแต่ครั้งเป็นเด็กชวพัว
 จุลเสวก นน ได้รบอุปการะเลี้ยงดูจากท่านบิดามารดาเยยงนกกดีกรรม
 และนภอกุดำหกรรม ตามฐานะเท่าที่ทานจะดำมารถประดีทบประดำท

ได้ เพราะภูมิประเทศอันเป็นภูมิตำนาถเริ่มต้นชีวิตของพระยาตรี ๑ นั้น
คอบางระมาต อำเภอดงขันธ์ จังหวัดชลบุรี ดังปรากฏในประวัติความ
ทรงจำซึ่งพระยาตรี จุลเด็กรับบันทึกไว้เองดังแต่ยงทรงช้พอยู่ ว่าดังนี้

“ราว พ.ศ. ๒๔๓๖-๗ ได้รับความอบรมจากบิดามารดาให้รู้จัก
การท้าวสวนท้าว การค้าสวน เป็นต้นว่า เวลาไปท้าวสวนก็เอาไปด้วย
ให้เห็นวิธีท้าวสวนตงเค็ดดิน พรอนดิน ตายหญ้า ถอกห้องร้อง
ปลุกคนไม้ รักษา และรดน้ำคนไม้ ตลอดจนการเฝ้าเก็บผลไม้ขาย
ครั้นลงเวลาท้าวท้าวก็เอาไปด้วย เริ่มตงแต่ได้นก เกยข้าว นวดข้าว
จนจนข้าวจนฉาง วันพระ ๘ คำ ๑๕ คำหยุดทำงาน ไปทำบุญและฟัง
ธรรมทวดจำปา”

ครั้นรู้จักชีวิตธรรมชาติพอแล้ว ท่านบิดามารดาได้นำไปฝากเข้า
โรงเรียนหนังสือไทย ณ โรงเรียนประถมศึกษาวัดมณฑลพ ในคลองบาง
ระมาต เรียนอยู่ ๓ ปี จบหลักสูตรของดั้มย่น ซึ่งเป็นยุคแรกแห่ง
การศึกษาแบบใหม่ที่เพิ่งเริ่มจัดขึ้นในกรุงสยาม ถ้าสืบจากนั้นท่านบิดา
มารดาก็ให้บรรพชาเป็นดั้มเณร พอตลาสิกขาบทก็ส่งเขาเรียนหนังสือ
ต่อขอมคือไปทวดจำปานเองตามความนิยมของคนไทยในดั้มย่น การ
เรียนหนังสือขอมของเด็กชายพว จุลเด็กร เป็นการเรียนแบบ “ศิษย์
วัด” ฉะนั้นจึงเป็นการฝึกนิสัยให้เกิดความกล้าแข็ง ความอดทน
ต่อการตรากตรำทงหลายโหล่นคงขึ้นไปในตัว

อย่างไร ก็ตาม หลังจาก นั้น พระยาตรี ๑ ก็ได้ ท พง ใหม่ คือ
หลวงด้กตมคังเขตต์ผู้เป็นอาว ซึ่งขณะนั้นเป็นนายอำเภอบางกอกใหญ่

ชวนไปอยู่ด้วยที่ตลาดขวัญ จังหวัดนนทบุรี หลวงดัด ๆ ให้ความ
 อบรมในชีวิตใหม่ เป็นชีวิตการดีมาคมทอวรรณการขึ้นจากแห่ง
 เดิม โดยฝึกหัดให้ทำงานปนอยู่กับเดิมยืนอาเภอทั้งหลาย พระยาสิทธิ
 ค้อยรู้จักโลกมากขึ้น จึงปรากฏว่าวิชาเท่าที่ได้อบรมมาแล้วนั้นยังไม่พอ
 แก่การจะทำงานได้ จึงต้องกลับไปเข้าโรงเรียนอีกวาระ ๑ ซึ่งระหว่าง
 นั้นหม้ออายุได้ ๑๒ ปีแล้ว การเข้าโรงเรียนยุคหลังของพระยาสิทธิ ๆ นั้นเป็น
 การเรียนเอาจริงจริง ณ โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาสค์ ผ่านชั้น
 ประโยคประถม แล้วย้ายไปเรียนณ โรงเรียนมัธยมวัดราชบูรณะ
 (เป็นสวนกุหลาบวิทยาลัยเดิมนั้น) จนสอบได้โตชนมัธยมตอนต้นเมื่อ
 อายุ ๑๘ ปี แต่ยังมีทุนต่ำเร่จนตั้งดีสุดของโรงเรียนหนักของเริ่มชีวิต
 แรกของการทำงานหาอาชีพโดยออกมากเป็นเด็มนกรมตำรวจรับ
 เงินเดือน ๆ ละ ๕๐ บาท และได้มีโอกาสทำการตรวจบัญชีโรงเรียน
 จำนวนยหือยี่สิบได้ ได้รับเงินบำเหน็จพิเศษอีกเดือนละ ๕๐ บาท รวม
 เดือนละ ๘๐ บาท ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ คือระหว่างทำงานนั้นหนักได้
 กระทำการดีมรดกกับนางสาวเชอ เริ่มตั้งครอบครัว ตั้งมูลนิธิ เป็น
 ศุภคิด ผู้ครองเรือนอนมหลังฐานตั้งแต่บัดนั้น

ดังได้กล่าวแล้วแต่ต้นว่า พระยาสิทธิ ๆ เป็นผู้ชอบด้วยความขยันขัน
 แข็ง ประกอบด้วยมานะอดคำหะและวิริยะภาพอันแรงกล้า ฉะนั้นงาน
 ของพระยาสิทธิ ๆ ทว่า จึงเป็นผลเชิดชูความดีความชอบเด่นชัดโดยลำดับ
 ถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ กรมตำรวจยกเลื่อนตำแหน่งให้เป็นเจ้าพนักงาน

ผลประโยชน์ประจำอำเภอเมืองมโนบุรี รับเงินเดือนเดือนละ ๒๐ บาท
 ประจวบกาลสมัยแห่งชนมายุบรรจบครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ถึงกำหนดจำ
 ต้องเข้ารับราชการทหารตามหน้าที่พลเมืองดี พระพลเพียงดมบุญ ได้
 นำ ถวายตัวเป็นมหาดเล็กรับใช้ อยู่ใน ค่ายสมเด็จพระเจ้าตากเธอ เจ้าพั
 กรมขุนพิษณุโลกประชานารถ (ตามพระนามอภิไชยสมัยนั้น) ซึ่งตาม
 พระนามดมญา มหาดเล็กราชการมักเรียกกันว่า " ทดกระหม่อมเล็ก"
 พระยาสิริ ฯ รับสนองพระธุระไม่นานนัก ก็เป็นที่ต้องพระอริยาศัย เหตุ
 เพราะพระยาสิริ ฯ มีบุคลิกลักษณะบางประการในทางปฏิบัติตนให้
 มั่นคงบัญญัติดำรงปราณี โดยคุณธรรมแห่งความสงบเลี้ยงยม ความไม่
 ทะเยอทะยาน และความดีภาพในมรรยาทอันเต็มเปี่ยมด้วยวินัย กอปร
 กับความจริงรักภักดีและกตัญญูกตเวทีย่างวิเศษ เมื่อนั้นก็เป็นที่
 ชรรรมตาอยู่เองที่ " ทดกระหม่อมเล็ก" จะต้องทรงโปรดปรานและ
 ทรงพระกรุณากราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชินี พระพันปีหลวงขอ
 พระราชทานยกเว้นค่าเช่าคอกพระคตงช้างที่ซึ่งพระยาสิริ ฯ พักอาศัยอยู่
 กับภรรยา ค่าบดทำโรงยาเก่า สมเด็จพระพันปีหลวงก็โปรดพระราช
 ทานยกให้ตามพระประสงค์ ของสมเด็จพระเจ้าตากเธอ จึงเป็นอันว่า
 พระยาสิริ ฯ ได้อยู่พักโดยมิต้องเสียค่าเช่า เท่ากับได้รับพระราชทานที่
 พำนักอาศัยโดยตรง

โดยพระกระแสดำรัสแนะนำของสมเด็จพระเจ้าพักรมหลวงพิษณุโลก
 ประชานารถที่คร่ำไฉวว่า " ลูกผู้ชายควรเป็นทหารทุกคน" พระยา

ศิริฯ จึงขอสมัครเข้ารับราชการ ทหารใน กองโรงเรียนนายร้อยชั้น
ประถม ได้รับการบรรจุเข้าตำแหน่งจ่านายสิบประจำกองบังคับการ
โรงเรียนนายร้อยชั้นประถมในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ นั้นเอง

พระยาศิริฯ มณฑลไฉฉะกิจวัตรที่ท่านต้องปฏิบัติในระหว่างรับ
ราชการทหาร เป็นการเปิดชนชวตอกครั้ง ๑ ว่าดังนี้ :-

“ในระหว่างที่รับราชการในตำแหน่งจ่านายสิบของบังคับการโรงเรียน
ประถมนั้น ผู้บังคับบัญชาได้กำหนดตารางงานให้ทำ คือตั้งแต่
ยี่รุ่งถึง ๘ นาฬิกาเช้า ผูกหัตถ์ตามแบบผูกหัตถ์ทหารราบ ตั้งแต่
๘ นาฬิกาถึง ๑๒ นาฬิกา ทำงานในกองบังคับการ มีการรับส่งหนังสือ
พิมพ์หนังสือโต้ตอบ และเก็บหนังสือราชการ เป็นต้น”

ชีวิตที่เปิดตนจากพลเรือนมาเป็นทหารนั้น ใคร ๆ ย่อมรับรองร่วม
กันว่าเป็นการเปิดตนอย่างใหญ่ เพราะต้องเปิดตนตั้งแต่ความเป็นอยู่
อื่นทำตามชอบใจตนมาเป็นความเป็นอยู่อันอยู่ในกรอบแห่งวินัย
ภายใต้การนำของผู้บังคับบัญชา แต่พระยาศิริฯ มิได้ทอดย ึ่ง
ปฏิบัติภารกิจได้คล่องแคล่วตามกิจวัตรที่ท่านเองบันทึกไว้ จนสำเร็จผล
เป็นความเรียบร้อยหาความผิดมิได้แม้สักน้อย

ถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ ดยุก โยฮัน อ็อดเบเร็ค ผู้สำเร็จราชการ แห่ง
นครบริติชวิก ประเทศเยอรมนี พร้อมด้วยพระชายา ทรงกำหนดการ
จะเสด็จมาเยี่ยมกรุงสยาม ซึ่งผู้บัญชาการ โรงเรียนนายร้อยทหารบก
มีหน้าที่จัดการรับเสด็จและมีการประดองยุทโธปกรณ์ที่ทุ่งพญาไท กับ
การตรวจพลณท้องสนามหลวง เหตุนี้จึงมีการระดมพลทหารในกอง

พดทหรรบกท ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ มารวมเป็นกองทัพพิเศษ
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประ-
 ชานารทเป็นแม่ทัพพิเศษ ทำการประตองยทชครงน เพราะฉะฉน
 สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้นจึงมีรับสั่งให้พระยาสุริฯ ๑ ถาออกจากตำแหน่ง
 จ้านายดิบประจํากองบังคับการ โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม แต่วันที่
 ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ ย้ายมารับราชการในกองบัญชาการโรงเรียน
 นายร้อยทหารบกในตำแหน่งเดิมยื่นเอก ทงนทด้วยพระประสงค์จะใช้
 พระยาสุริฯ ในการเขียนและพิมพ์กำหนดการรับรอง และการระดมพด
 การประตองยท การตรวจพดสวนสนาม ซึ่งจะต้องทำเป็นการใหญ่
 พิเศษเป็นครั้งแรกจำเดิมแต่ประเทศสยามได้เริ่มตั้งกองทหารสมัยใหม่
 ฐานทพระยาสุริฯ มีข้อเคียงในความคล่องแคล่วทางพิมพ์ดีด และการ
 หนึ่งด้อย่างหาตัวจับยากสำหรับสมัยนั้น โอกาสนั้นเองอำนาจให้
 พระยาสุริฯ ๑ ใ้รับสนองราชกิจเกิด ซิตพระองค์ทุกกระหม่อมเล็กตั้ง
 แต่บัดนั้นมา

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง
 พิษณุโลกประชานารททรงรับดำรงผู้รับตำแหน่งเดิณาธิการทหารบกอีก
 ตำแหน่ง ๑ จึงมีรับสั่งให้พระยาสุริฯ ๑ ย้ายจากกรมบัญชาการโรงเรียน
 นายร้อยทหารบก มาเป็นเดิมยื่นเอกประจำกรมบัญชาการกรมเสนา-
 ธิการทหารบก ซึ่งเป็นกรมใหญ่และกรมสำคัญที่สุดในราชการทหาร
 บกของกระทรวงกลาโหม จำเดิมแต่พระยาสุริฯ ๑ ได้มารับราชการ อยุ่
 ณกรมนี้ ได้คิดวางระเบียบการหนึ่งด้อยทุกชนิดขึ้นใหม่ดกุ่ม มีบัญญัติ

รับ ออก ดั่งหนังสือ และบัญชีเก็บหนังสือราชการต่างๆ เพื่อส่งตรวจ
แก่เจ้าหน้าที่ผู้บังคับบัญชาจะตรวจค้นหาได้สะดวกขึ้น นับเป็นทศของ
พระทัยและชอบด้วยราชการยิ่งนัก

อันคุณงามความดีของพระยาสุริฯ ในหน้าที่ราชการ เกี่ยวแก่การ
หนังสืออันนี้ ได้ปรากฏอย่างเด่นเพียงไรจะเห็นได้จากองค์พระยานต่อไป
เป็นข้อพิสดาร คือ การเลื่อนอริยฐานะจากเดิมยศเอกชนว่าทนาย
ร้อยตรีตำแหน่งนายทหารสัญญาบัตรกองทัพบก อันเป็นอทหารครั้งแรก
แห่งการเลื่อนชั้นนี้ นับว่าพระยาสุริฯ จุลเสวก เป็นผู้ชนะประวัติด
การณการเลื่อนยศทหารซึ่งไม่เคยมีมาแต่เก่าก่อน และต่อมาจนบัด
ก็ไม่ปรากฏอีก

ถ้าเนถายพระหัตถ์ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชาน
นารถ ต่อไปย่อมเป็นหลักฐานสำคัญในเกียรติประวัติอันรุ่งเด่นของ
พระยาสุริฯ

“กรมเสนาธิการทหารบก

“ วันที่ ๒๕ มกราคม ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๓)

“ ทูล นายพลเอก พระเจ้าฟ้าเชอ กรมหลวงนครไชยศรีสุริเยศ
เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ทรงทราบ

“ หม่อมฉันอยากจะขอ ประทานให้ เลื่อน เดิมยศเอกชนว่าทนาย
ร้อยตรี เป็นพิเศษตามเหตุผลที่จะทูลอธิบายต่อไป

“ นายพัว เดิมยื่นเอก กรมเสนาธิการทหารบกได้เข้ารับราชการ
 ทหารแต่ ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ในหน้าที่จ่านายดับกองบังคับ
 การโรงเรียนนายร้อยชั้นปถม ภายหลังได้ย้ายมาเป็นเด็มนเอกกรม
 บัญชาการ โรงเรียนทหารบก ครั้นเด็กกรมบัญชาการนั้นแล้ว ก็ย้าย
 มาเป็นเด็มนเอกในกรมเสนาธิการทหารบก ทำการอยู่จนบัดนี้ เป็น
 ผู้มีความเด็มนเอกบริบูรณ์ดีเยี่ยมทุกอย่าง พิมพ์ไต้ปี่ไรเตอร์
 (ต้มทพรเมียร) ไต้ดีและเร็วหาตัวจับยาก เป็นผู้มีความสามารถ
 และหม่อมฉันได้ ใช้ โกลด์ ชิตตัวมา ๓ ปีเศษแล้ว ทำการในทางหนังสือ
 ต่าง ๆ ทุกอย่าง ทั้งทำการที่นับว่าลำบากอยู่เสมอ ไม่เคยปรากฏว่ามีสิ่งใด
 แพร่งพรายออกไปเลย นับว่าเป็นผู้ที่ไว้ใจได้ เป็นพิเศษคนหนึ่ง

“ นายพัวรับเงินเดือนอัตราเด็มนเอกชั้น ๑ (๑๕ บาท) มาแต่
 บัดนี้ เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้บ่าเห็นจรวงัดอย่างใดอีกเลย และไม่
 สามารถจะเลื่อนขึ้นเงินเดือนต่อไปอีกด้วย จึงเห็นความอยู่ทางเดยวที่จะ
 บำรุงน้ำใจได้ ก็ในทางให้ เป็นนายทหาร และเมื่อคำนึงถึงการที่กระ
 ทรวงกลาใหม่เคยรับบุคคลพลเรือน เข้าดำรงองราชการแล้วภายหลังให้
 ว่าทนายร้อยตรี และเป็นนายทหารสัญญาบัตรทั้งฝ่ายผู้ช่วยพลรบและ
 พลรบตามลำดับชั้น ชั้นต้นก็สอบไล่วิชาตามหลักสูตร สำหรับเด็มน
 เอกนั่นเอง เมื่อสอบไล่ได้ก็ได้รับเข้าดำรงองราชการ ประมาณ ๑ ปี
 แรกได้ว่าทนายร้อยตรี นายพัวหม่อมคุณวุฒิเป็นนายทหารสัญญาบัตร
 ตามระเบียบมาได้ การสอบไล่หนัก สอบแล้ว และได้ทำราชการใน

กรมเสนาธิการทหารบกมาถึง ๓ ปีเศษแล้ว โดยไม่มีมีความเสียหาย
 อย่างใดเลย จึงขอประทานให้เดิมยื่นเอก นายพัว ว่าที่นายร้อยตรี
 รับเงินเดือนอัตรานายร้อยโทชั้น ๓ (๘๕ บาท) ตั้งแต่กุมภาพันธ์ คก
 นับเป็นต้นไป และขอประทานให้ประจำกองบัญชาการกรมเสนาธิการ
 ทหารบก เพราะในเวลาดานกรมเสนาธิการทหารบกมี การงานมากช
 กว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก มีปลัดกรมกับนายเวร ๒ นายเท่านั้น หาเป็น
 การเพียงพอไม่

การจะควร ประการใดแต่จะโปรด
 (ลงพระนาม) จักรพงษ์
 เสนาธิการทหารบก ”

และเสนาบดี กระทรวงกลาโหมทรงพระอนุญาตเป็น พิเศษ แต่วันที่ ๓
 กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมา พระยาศรีสุริยวงศ์ได้เลื่อน
 ขึ้นเป็นทหารสัญญาบัตรจำเดิมแต่วาระนั้น

การเลื่อนฐานะจากเดิมยื่นเอกชั้นว่าที่นายร้อยตรี เป็นนายทหาร
 สัญญาบัตรครั้งแรก ทำให้พระยาศรีสุริยวงศ์ เปิดย่นชีวิตใหม่อีกหน ๓
 เป็นการเปิดย่นอย่างใหญ่ เปิดย่นไปในทางส่งเสริมรัศมีให้สูงได้
 ไพโรจน์ ปรากฏเกียรติเด่นชัดในด้ายตาของมหาชน เมื่อเช่นหนึ่งเป็น
 ของธรรมดาที่ตองเกิดผู้ อัจฉริยะยาพระยาศรีฯ ซึ่งจะหัดกพนมิได้ แต่
 พระยาศรีฯ มิได้ตอบแทน “ปรบักษ์” ของท่านด้วยเวร ตรงข้าม

ท่านได้พยายามบำเพ็ญตนของตนให้สัมพันธ์กับเกียรติยศเกียรติศักดิ์ จน
 เป็นทรบรองกัน ในหมู่ผู้รู้ การณ์ว่า เท่าที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง
 พิษณุโลกประชานารถ ทรงโปรดปรานแล้ว แต่งตั้งให้เป็นผู้
 ของผิด และไม่ยิ่งหรือหย่อนไปกว่าคุณงามความดี ซึ่งพระยาตรีฯ
 ได้ทำไว้โดย

มีข้อพิสูจน์ความจริงในโศภนศาสตร์ ของพระยาตรีฯ จดไว้จาก
 สมุดบันทึกความทรงจำอีกเล่ม ๑ ซึ่งพระยาตรีฯ เขียนไว้ด้วยมือของ
 ท่านเอง เป็นข้อเตือนใจตนเอง มีความตอน ๑ ว่าดังนี้

เมื่อผู้บังคับบัญชาหยิ่ง และ เถื่อนฐานะชนเป็นนายทหาร
 ดัชนีบุตรเช่นนี้ ก็เป็นการจำเป็นที่เราจะต้องชวนชวาย และฝึกฝน
 ตนเอง ให้มีความรู้และความสามารถให้สัมพันธ์กับตำแหน่งหน้าที่โดยเต็ม
 ดិតกำลัง และความสามารถ เมื่อแรกเป็นนายทหารยังไม่เป็น ก็
 ต้องฝึกหัดขึ้นมาทางมาเทศ์และมาไทย ระเบียบแบบแผน ข้อบังคับ
 แบบฝึกหัดสำหรับนายทหารก็ควรรู้อยู่และปฏิบัติเรายังไม่เคยเรียน
 หรือเคยทำ ก็ต้องเรียนต้องทำต้องรู้ แต่ความรู้เหล่านี้เราจะเรียน
 โดยหาครมาสอน หรือจะเป็นนักเรียนอย่างนายทหารที่ออกจากโรง
 เรียนนายร้อยนั้นหาได้ไม่ แต่นายทหารที่ออกจากราชการตามกรม
 กอง ก็ออกไปจากโรงเรียนนายร้อย เราก็คเคยอยู่ในโรงเรียนนายร้อย
 มาแล้ว ย่อมได้ย่นได้ฟังมากมาย เห็นการฝึกหัดตั้งตั้งสอนทหารมาทุก
 สิ่งทุกอย่าง เมื่อผู้บังคับบัญชาหลงลืมหรือใช้สอยยกทำไต่และรูจักผิด

และชอบ ช่วยเหลือผู้บังคับบัญชาดำเนินกิจการไปได้ โดยไม่มีเสียหายอย่างใด”

อย่างไรก็ตาม พระยาสิทธิ ฯ เป็นคนฉลาดรอบคอบด้วยไหวพริบ และ
ปฏิภาณอย่างยอดเยี่ยมเป็นอัจฉริยนิสต์ย ซึ่งจะหาตัวจับได้ยาก การ
ปฏิบัติหน้าที่ของพระยาสิทธิ ฯ โดยตรงแต่ “ทุกกระท่อมเล็ก” จึง
เป็นมาด้วยดีปราศจาก การบกพร่อง พระยาสิทธิ ฯ ได้ กระทำสำเร็จ
ของ ด้วยพระประสงค์เกือบทุกประการ ราชการตั้งเขปแห่งประวัติ-
การณต่อไปนยอมนบนองคพะยานันันันนกรณให้เห็นเด่นว่า พระยา
สิทธิ ฯ ใ้รับผลจากความดีความภาคจงรักภักดีทงใน ราชการ แผ่นดิน
และด้วยพระองค์เต็มใจเจ้าฟ้าพระองค์ นนเป็นอย่านำพิเคเพียงใด

วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ รับพระราชทานสัญญาบัตร
นายร้อยตรี วันที่ ๓๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ รับพระราชทานสัญญา-
บัตร นายร้อยโท และรับเงินเดือนอัตรานายร้อยโทชั้น ๒ วันที่ ๓
มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เดือนตำแหน่งเป็นนายทหารคนสนิทของเสนาธิการ
ทหารบก และนายทหารคนสนิทของเจ้าเสด็จวิพาหะนเรทหารบกและ
การทหารมา วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗ รับพระราชทานเดือน
ยศเป็นนายร้อยเอก และรับเงินเดือนอัตรานายร้อยเอกชั้น ๓ มีนาคม
เป็นนายทหารรับใช้ของเสนาธิการทหารบก ไปในการ ประดองยุทธ
ภายใน กองทัพน้อยทหารบกที่ ๓ วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๘
เดือนบรรดาศักดิ์เป็น หลวงรามภักดี วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๘

มีตำแหน่ง เป็น กรรมการสภาการศึกษา และ มีตำแหน่ง เป็นผู้ช่วย
 เดชาธิการสภาการศึกษาอีกตำแหน่งหนึ่งเป็นผู้พิเศษ และ เป็นผู้ช่วย
 เดชาธิการคนแรก ระหว่างเดือนพฤศจิกายน ถึง ธันวาคม ตามลำดับ
 สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ไป
 ตรวจราชการ มณฑลนครราชสีมา และ มณฑลอุบล และ มณฑลภาค
 พายัพ คือ มณฑลนครสวรรค์ มณฑลมหาสารบุรี มณฑลพายัพ
 เดือนมีนาคม เป็น นายทหารคนสนิทของ ผู้อำนวยการ ประดองยุทธใหญ่
 ในเขตมณฑลกรุงเก่า และได้รับความชมเชยจากผู้อำนวยการประ-
 ดองยุทธใหญ่ และเสนาบดีกระทรวงกลาโหมว่า เป็นผู้ที่มีความชอบ
 พิเศษทำการดีเยี่ยมกว่าผู้อื่น (ฉะเพาะในตำแหน่งหน้าที่) ในเวลา
 ประดองยุทธซึ่งควรประกาศนามให้ปรากฏตามแจ้งความสำหรับทหาร
 บกท ๓๐๒/๒๗๓๓๗ วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘ เดือนขึ้นรับเงินเดือน
 อัตรานายร้อยเอก ชั้น ๓ วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๘ รับพระ
 ราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎ ชั้น ๕ เดือนมีนาคม เป็นนาย
 ทหารคนสนิทของผู้อำนวยการประดองยุทธใหญ่ ในเขตมณฑลนคร-
 ราชสีมา และ ราชบุรี ได้รับความชมเชยจากผู้อำนวยการประดองยุทธ
 ใหญ่ และเสนาบดีกระทรวงกลาโหมว่า เป็นผู้ที่ได้กระทำการเป็นผล
 ดี มีคุณควรได้รับความยกย่องเป็นพิเศษตามแจ้งความสำหรับทหารบก
 ท ๘๘/๒๖๖๕๘ วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๐ เดือนขึ้นรับเงินเดือน
 อัตรานายพันตรี ชั้น ๓ รับพระราชทานสัญญาบัตรยศนายพันตรี เดือน

ประวัติของนาม ซึ่งน้อยคนนักจะทำได้เหมือนเราท่านย่อมทราบกัน
 อยู่ดีว่า ในสมัยราชาธิปไตยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น การ
 ทำคนให้เจ้านายโปรดปรานทนทาน เพราะทรงเห็นความดีมาตลอดอย่าง
 มั่นคงยั่งยืนนั้น ไม่ใช่เป็นของปฏิบัติได้ง่าย และณะเพราะอย่างนี้
 สำหรับทุกกระหม่อมเล็กพระองค์นี้แล้วขงยากนัก

ข้าพเจ้ายังไม่ตีภาพ ๑ ที่ได้ประจักษ์กับตาเอง ขณะเดิน เต้นนัสน้อย
 กับพระยาศรีฯ ที่วัดโมตรกถาใหม่วัน ๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ซึ่งวันนั้นเป็น
 วันที่ข้าพเจ้าวัยที่สุดในชีวิตของท่านได้มาปรากฏขึ้น กล่าวคือ ไทรเดช
 ดอนดึงจากตั้งค้ ไปรับแจ้งมาว่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประ-
 ชาณารถ ซึ่งประชวรด้วยโรคพระบับผาละนั้น เล็ดจกวงศได้ยแล้ว
 พระยาศรีฯ ณะทรงแรกเกิด เดินเซออกนอกถนนไปชดกายลงบนเกาะ
 พัก ร้องไห้รำไรคร่ำครวญด้วยเสียงดังก้อง จนต่อมาชกที่เล่นด้วยกัน
 ทุกคนพากันทราบเรื่องทวงศเพราะอาการวิปลาศทุกช้ของพระยาศรีฯ
 นั้นเอง

ชีวิตแห่งวาดนาศของ พระยาศรีจุลเสวก ไต่ถงบริเฉต ลง เบนชน
 แรกแต่วาระนั้น

แต่ยัง.... สำหรับผู้มีความกตัญญูกตเวทีอย่างแรงกล้า กอบกับ
 สมรรถภาพอันบริบูรณ์ในตนเองอย่าง พระยาศรีฯ นั้น ความดีดช้น
 แห่งวาดนาศยังจะยุดคตลงได้เพียงนั้นหาได้ไม่ และตนเอง เป็นเครื่อง
 พิสูจน์สำคัญ ออกฉ้วัน ๑ ที่ว่า พระยาศรีฯ นี้มีความดีมาจริง
 หรือไม่ นั่นคือ หลังจกการทวงศของพระจอมบูรพการีแห่งพระยา

ศิริจุลเสวกร แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จอมพลสมเด็จพระเจ้าฟ้า
 กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มาทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก
 ตั้งข้อไป และพระยาศิริจุลเสวกรก็ได้ตำแหน่งนายทหารคนสนิทของ
 เจ้านายพระองค์หนึ่งเช่นพระองค์ก่อน และปฏิบัติหน้าที่ราชการเป็นท
 เรียบร้อย เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์ที่เสด็จทวงคตไปนั้นทุก
 ประการ ระหว่างเดือนพฤศจิกายนกับธันวาคมปี พ.ศ. ๒๕๐๕ พระยา
 ศิริฯ ได้ตามเสด็จจอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ใน
 คราวเสด็จตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา มณฑลปราจีน และ
 ประเทศกัมพูชา คือ เมืองพระตะบอง เด็ยมราชบุรี พนมเปญ ตามหน้าที่
 เป็นทของพระอัยยาคัย และทรงไว้วางพระหฤทัยเป็นอันมาก ในวันที่ ๑
 เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ก็เดือนขึ้นรับเงินเดือนอัตรานายพันโทชั้น ๑ ครั้น
 ต่อมาในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ก็เดือนขึ้นรับเงินเดือนอัตรานาย
 พันเอกชั้น ๓ และรับสัญญาบัตรเดอนยศเป็นนายพันเอกเมื่อวันที่ ๘
 พฤษภาคม ปีเดียวกันนั้น

เสนาบดีของพระยาศิริจุลเสวกร เปรื่องปลั่งแจ่มใสตลอดมาโดย
 ลำดับกาล ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 เป็นราชองครักษ์ และรุ่งขึ้นปี ๒๕๐๘ ก็ย้ายตำแหน่งมาเป็นหัวหน้านาย
 ทหารคนสนิทของเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๕๑๐ เดือนเงิน
 เดือนขึ้น ๒ และต่อมาเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๒ ก็ได้รับพระราชทาน
 สัญญาบัตรเป็นพระยาศิริจุลเสวกร ถึงยุคนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระ

พ.ศ. ๒๔๖๔ แล้ว พระยาสิทธิวิทย์ได้ทำการติดต่อ รมัดของพระภคินี
 กิจตามพระประสงค์อยู่เดิมขอตลอดมาความดำารณในหน้าที่ตลอดจนนิ
 ด้วยข้อถ้อยคำมโนคุณของพระยาสิทธิวิทย์ รวมทงขอขาค้ายเขออกเช่นด้ชุม
 บริบูรณ์ด้วยความเป็นผู้ใหญ่ ได้ทำให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์
 เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงโปรดปรานไว้วางพระทัยอย่างสนิท เมื่อพระ
 องค์เจ้าจุลจักรพงษ์เสด็จเยี่ยมพระนครครั้งแรก พระยาสิทธิวิทย์ได้ไป
 รมัดเจ้ถึงดั่งคโปร แล้วไปดั่งเด้ดจทชะวา ครั้นเมื่อพระยาสิทธิวิทย์ได้
 เวนคืนตำแหน่งผู้ช่วยเสนาธิการ ตำภาภาษาคตยาม ความกัทราบถึง
 พระภคินี พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ จึงโปรดประทานพระอนุเคราะห์
 อย่างใหญ่ คือ เงินเบยเลี้ยงชีพให้พระยาสิทธิวิทย์ตั้งแต่นั้นมา

พระยานแห่งความไว้วางพระทัยของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
 จุลจักรพงษ์ ในตัวพระยาสิทธิวิทย์เด้ดกนั้น จะได้เห็นจากข้อความในพระ
 หัตถ์เดชาท ทรงลิขิตไว้ ได้พระฉายาถกษณ์ ซึ่งทรงประทานไว้ ว่า
 ดงน

“ให้พระยาสิทธิวิทย์เสวก จากผู้ที่มีควมไว้วางใจอย่างที่สุด

จุลจักรพงษ์

วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ”

ชีวิตบนปลายของพระยาสิทธิวิทย์เสวก หลังจากพบนหน้าทราชการทุก

มรณกรรมของพระยาตรีฯ ย่อมยังความเศร้าสลดอันมิชอบเขตต์
 ไฟคำตมาตุ้ดวงคำคณาญาติ ตลอดจนมิตรสหาย และผู้รู้จักคุ้นเคย
 เพราะโดยนิตินัย อรรถาศัย พระยาตรีฯ เป็นบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งใจเย็น
 ใจอ่อน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือแก่คนทุกข์ชนทบทวน เขามา ขอความ
 อุปการะทุกเมื่อ โดยกิริยามรรยาท พระยาตรีฯ เป็นคนสุภาพอ่อนโยน
 และละมุนละไมเป็นหน้าารักน้าเคารพแก่คนที่ได้ผ่านเข้ามาติดต่อ โดย
 ลักษณะเพื่อน พระยาตรีฯ เป็นเพื่อนดีของคนทุกคน และเป็นเพื่อนที่
 อารีอารอบและใจกว้างขวาง โดยลักษณะผู้ใ้บังคับบัญชา พระยา
 ตรีฯ เป็นผู้ใ้บังคับบัญชาที่ดี ไม่ทำให้ผู้บังคับบัญชาเดือดร้อน และ
 ไม่นำความเดือดร้อนมาสู่ เป็นที่ไว้วางใจได้อย่างมั่นคง โดยลักษณะผู้
 บังคับบัญชา พระยาตรีฯ ก็เป็นผู้บังคับบัญชาที่ดี รู้จักปกครองผู้น้อย
 ที่อยู่ใ้บังคับบัญชาให้ทรงรักและถวิลเป็นนิตินัย ฯลฯ

พระพุทธรักษาธิบดี ๑ กล่าวว่ “ กตฺยาณิ ยทิฉาปาริ น ทิ กมฺมํ
 วิมตฺตติ ” แปลว่า กรรมดีหรือชั่วก็ตาม ย่อมไม่คืนภัยไปเลย

วิญญานพระยาตรีจุฑเสถียร ได้ตั้งร่างไปแล้ว.....ตั้งไปด้วย
 ความสุกใสไพโรจน์ ในปรภพ แต่คุณงามความดีของพระยาตรีฯ เท่า
 ที่ได้ตั้งร่างไว้แต่ปางหลังยังคงสถิตสถิตย์รุดดาว อยู่ในโลกนี้ โดยมี
 สิ้นศูนย์

ท่าน วัลลภิน กล่าวว่ในเร่อง อันทุ ฮีตฺ ฐาสตฺ (Unto his last)

ว่ “ The Maximum of life can only be reached by the Maximum of

virtue" ความว่า "ระดับสูงสุดแห่งชีวิตอาจบรรลุถึงได้โดยระดับสูงสุดแห่งเกียรติคุณ"

ท่าน เชกส์เปียร์ กล่าวภาษิตไว้ในเรื่อง แฮมเลต ว่า "He's truly valiant that can wisely suffer the worst that man can breathe" ความว่า "เขาผู้ซึ่งสามารถทนทรมานอย่างฉลาดได้คือ ดังร้ายที่สุดซึ่งมนุษย์จะดำรงทนได้นั้น นับเป็นคนกล้าหาญอย่างแท้จริง"

พระยาจักรีเจ๊กได้ บรรลุถึงระดับสูงสุดแห่งชีวิตแล้วด้วยเกียรติคุณอันดั่งดีซึ่งท่านได้สร้างสมไว้เอง พระยาจักรีเจ๊กได้เคยทรมานต่อสิ่งร้ายที่สุดเท่าที่มนุษย์จะทนได้แล้วในชีวิตของท่านตลอดมา จึงจึงว่าท่านเป็นผู้กล้าหาญยิ่ง ด้วย ความ มานะ มากจน.....ดัง เห็นว่าท่านงามความดีของพระยาจักรีเจ๊ก อันจะ ตกทอดเป็น นฤตยของ โสณสืบไป

ข้าพเจ้าขอตั้งคำนิพนธ์ น้อมใจด้วยคารวะแด่ท่านผู้ม เกียรติประวัติ คือพระยาจักรีเจ๊ก ผู้ซึ่งร่างของท่านกำลังจะได้รับการพระราชทานเพลิงเป็นเกียรติยศในท่ามกลางญาติมิตรและบริวารทั้งหลาย และหวังว่าบรรดาท่านผู้มา ให้เกียรติยศประชุมเพลิงในโอกาสนี้ คงจะรำลึกนึกถึงเกียรติคุณของท่านผู้ล่วงลับไปสู่สุดขีดแล้ว และอนุโมทนาทุกศบณยราชซึ่งบุตรภรรยาของท่านกำลังบำเพ็ญอยู่ในวาระนี้โดยถนอมทรมาน

บ้าน " ปาณินพยัคฆ์ "
ถนนนามบุญญ์ทิ พระนคร
วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐

สารบัญ

คำนำ	หน้า	ก.
บานพระเนก	๑	๑
พระราชพงศาวดาร	๑	๑
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ยกออกจากวัดพิชัย		
รบฝักกองทัพพระม้านั่งตรงไปนครนายก	๑	๒
เดินทางจากนครนายกไปทางปราจีนบุรี	๑	๔
ผ่านปราจีนบุรี เลี้ยวตัดไปยังชลบุรี	๑	๕
ผ่านชลบุรี ไปยังจังหวัดระยอง	๑	๖
กรมการจังหวัดระยองคิดประทุษร้าย	๑	๗
กรมการจังหวัดระยองแตกหนีแยกไปตั้งช่องอยู่ที่		
บางปลาสร้อยเตะบ้านแก่ง	๑	๘
แต่งคนไปเกลี้ยกล่อมพระยาจันทบุรี	๑	๘
ให้หลวงพิชัยราชาไปเกลี้ยกล่อมพระยาราชแครงศรี	๑	๑๑
ยกทัพไปปราบชุมนุมรามหม่นดั่งที่บ้านแก่ง	๑	๑๑
ยกทัพกลับมาปราบนายทองอยู่ นกเด็ก ที่บางปลาสร้อย	๑	๑๒
เดินทางไปพักอยู่ที่จังหวัดระยอง	๑	๑๔
พระยาจันทบุรี ให้พระด้วงม่านำทัพ	๑	๑๔
เดินทางตรงไปยังจันทบุรี	๑	๑๕

พระยาจันทบุรีไม่ยอมตั้งตัวขุนรามหมื่นตั้ง

ออกมาตกระโทษ

หน้า ๑๗

เดินทัพเขายจันทบุรี

,, ๑๗

พระยาจันทบุรีหนีไปเมืองพุทไธมาศ

,, ๑๘

ตอนที่ชาติ

ยกกองทัพเรือจากจันทบุรีเข้ามาปราบพระมาโพดำมต้น

,, ๑๘

ทัพหน้าตีค่ายโพดำมต้นฟากตะวันออกแตก

,, ๒๐

พระนายกองออกสู้วามภักดี

,, ๒๐

ถวายเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์

,, ๒๑

แต่งคนขึ้นไปเกลี้ยกล่อมเมืองตพบุรี

,, ๒๑

เคลื่อนกองทัพลงมาตั้งพักอยู่ธนบุรี

,, ๒๑

แจกจ่ายอาหารเลี้ยงราษฎรมากกว่าหมื่นคน

,, ๒๑

ทัพพระวายุตีดวงเข้ามาล้อมค่ายบางกุ้ง

,, ๒๒

ยกทัพเรือไปจับได้ทัพพระวายุแตกยับเยิน

,, ๒๒

หัวเมืองชนในตั้งบรรดา

,, ๒๓

บำรุงพระพุทศาคำdana

,, ๒๓

ยกทัพขึ้นไปปราบพิษณุโลกแต่ต้องถอยทัพกลับ

,, ๒๔

กรมหมื่นเทพพิพิธไปยุ่นนครราชสีมา

,, ๒๔

นครราชต์มาเกิดปั่นป่วน	หน้า ๒๕
กรมหมื่นเทพพิพิธไปอยู่พม่าย	๒๖
เกิดยกถ่อมพระนายกองหน้ไปอยู่พม่าย	๒๖
กองทัพธนบุรีออกตามจับกรมหมื่นเทพพิพิธ	๒๖
ด้มเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีปราบดาภิเษก	๒๗
ข้าวแพง	๒๘
หม่อมเจ้าอุบล หม่อมเจ้าฉิม เป็นโทษ	๒๘

๕๒
ตงทนรวมอาณาจักรไทย

ปราบนครศรีธรรมราช	๒๘
โปรดให้พระเจ้านราธิวาสร์ครองนครศรี ธรรมราช	๓๒
ปราบส่วางคบุรี	๓๓
แตกเมืองตรงกานและยกกตราถวายนคาคบคีตา	
๒,๒๐๐ บอิก	๓๓
หลวงโกษา (ย้ง) แดกจากพิษณโลกหน้ไปทาง	
ทิศอีสาน	๓๓
โปรดให้พระราชคณะไนกรุงธนไปอยู่ตั้งลอนพระดั่งษ์	
ฝ่ายเหนือ	๓๖
ทรงตั้งชาหลวงครองเมืองฝ่ายเหนือ	๓๗

(๔)

กองทัพพระมาเชียงใหม่ถอยยกมาตีเมืองสุวรรณค โลก	หน้า	๓๗
กองทัพพระมาแตกกลับไป	,,	๓๘
ทัพหลวงเด็ดจันไปปราบพระมาเชียงใหม่	,,	๓๘
ทัพหลวงถอยจากเชียงใหม่	,,	๓๙
ปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร	,,	๔๐
พระยาราชาศรีขุ เจ้าเมืองพุทไธมาศแตกหนีไป	,,	๔๒
โปรดให้พระยพิพิธเป็นพระยาราชาศรีขุ	,,	๔๒
พระองค์ขุยก์เจ้ากรุงกัมพูชาหนีไปเมืองตูกหน้าย	,,	๔๓
ทัพหลวงเด็ดจไปกรุงกัมพูชา	,,	๔๓
ปราบพระมาเชียงใหม่	,,	๔๔
ไปชุกพตาแถมะยง่วน แม่ทัพพระมาแตกหนีไป จากเชียงใหม่	,,	๔๔
โปรดให้พระยาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ ครอง นครเชียงใหม่	,,	๔๗
โปรดให้พระยาดำพน เป็น พระยาอัยวงศ์ ครองนคร หริภุญชัย	,,	๔๗
โปรดให้พระยาภาวดีครองนครดำปาง	,,	๔๗
พระยาวิเชียรปราการถวายนัดตานารี แต่ไม่ทรงรับ	,,	๔๘
พระยาภาวดีถวายนัดตานารี	,,	๔๙
ทัพหลวงเด็ดจกลับถงมาถึงเมืองเถิน	,,	๕๐
พระมายกเข้ามาทางด่านแม่ละเมา	,,	๕๐

ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงเมืองตาก	หน้า ๕๐
เรือพระที่นั่งกระตบดอไม้ตมลง	,, ๕๑
ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงกรุงธนบุรี	,, ๕๔
โปรดให้สมเด็จพระเจ้าตากเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ ยกทัพไปตั้งรับพระม้าที่ราชบุรี	,, ๕๕
โปรดให้พระยาพิชัยไศศวรรย์ยกทัพไปจับได้พระม้านครชัยศรี	,, ๕๕
ทัพหลวงเสด็จไปราชบุรี	,, ๕๖
ค่านานการหล่อปืนมหาเศวตฉัตร	,, ๕๗
พระบรมราชาอาทพระราชทานแก่ทหาร	,, ๖๒
พระราชทานพระราชอาชญาฉัตรทิธิแก่ เจ้าพระยามนควัฒรรักษ์	,, ๖๖
กองทัพพระม้ามารุกรานฝ่ายเหนือ	,, ๖๗
ทัพหลวงเสด็จขึ้นไปต่อด่านทัพพระม้ามืองพิษณุโลกเดี่ยแก่พระม้าว่าเพราะดินสระเบียง	,, ๗๕
กองทัพพระมารีบกลับไปยังฉะ	,, ๗๕
ทัพไทยออกตามตีทัพพระม้าว	,, ๗๕
พุทธทำนายของมหาโลภิต	,, ๗๕
โปรดให้พระยาจักรี (ด้วง) เจ้าพระยาสุรศรี (บุญมา) พระยาธรรมมา (บุญรอด) กลับลงมาทำนาฟากตะวันออกกรุงธนบุรี	,, ๗๕

เจ้ากรุงบมบัยขอรับถวาย ๓,๕๐๐ บอก พร้อมทงเครื่อง บรรณาการ	หน้า ๘๐
ราชาภิเษกพระเจ้านครคีรี ธรรมราชา	๘๐
บริจาจากพระราชทรัพย์แจกคนอนาถาทั้งในกรุงนอกกรุง	๘๒
การพระราชกุศลดีการะพระบรมอัฐิกรมพระเทพามาตย์	๘๒
ทรงปฏิสังขรณ์วัดบางยี่เรือนอก (คือวัดอินทาราม)	๘๒
โปรดให้หล่อปืนใหญ่	๘๓
แต่งกองทัพไปปราบพระยานางรองตลอดถึงเมืองโขง, เมืองป่าดึก, เมืองอัครบ่อ	๘๓
โปรดให้เจ้าพระยาจักรี (ด้วง) เป็นสมเด็จพระเจ้า กษัตริย์ศึก	๘๓
โปรดให้สร้างพระพุทธรูปขนาดของพระองค์	๘๕
มีพระราชปลุณากามพระสังฆตถาคตด้วยเรื่องผลของท่าน	๘๖
ปราบนครเวียงจันทน์	๘๗
อัญเชิญพระแก้วมรกตมากรุงธนบุรี	๘๗
พระมหาดาศึกการกบฏ	๘๗
กำจัดพวกญวนกบฏ (เมืองเชียงซุ่นเป็นหัวหน้า)	๘๗
ปราบเขมร	๘๘
พวกนายบุนนาคกบฏยกปล้น รุ่งธนบุรี	๘๘
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระผนวช	๘๙

พระยาสุริยอภัย (บุญเมือง) ยกทัพมาจาก

นครราชดีมา

หน้า ๘๒

พระเจ้าหลานเธอ กรมขุนอนุรักษ์สงครามคุมทหาร

ออกต่อสู้ พระยาสุริยอภัย (บุญเมือง)

,, ๘๒

สมเด็จพระเจ้าภคสรย์ศึก (ดวง) รับเดินทัพกลับ

จากเขมร

,, ๘๓

ดำเรจโทษสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

,, ๘๓

ประหารชีวิตขุนนาง ๕๐ เศษ

,, ๘๔

ให้พระยาธรรมมา (บุญรอด) และพระยาศรีสุนทร

เจ้ากรมสร้างพระราชวังใหม่ที่พักพระวันออกกรุง

ธนบุรี

,, ๘๔

ชำระโทษกรมฝ่ายใน

,, ๘๕

ตั้งสมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรมขุนอินทร

พิทักษ์ และเจ้าพระยานครราชสีมาท้าวแสนยโกศล

ปลัด ได้เสกนามว่าดำเรจโทษที่กรุงธนบุรี

,, ๘๕

ราชาภิเษกเปลี่ยนพระวงศ์ใหม่

,, ๘๕

เหตุการณ์ข้างเมืองอังวะ

,, ๘๖

ตำนานทองตราบมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๓๖

,, ๘๗

ฉบับที่ ๑	ถึง พระยายมราช ให้รวบรวมพรรคพวกส้มกำลัง ยกลงไปชุกคูเดนนคร	หน้า ๘๗
ฉบับที่ ๒	ถึง พระยานครชัยสิน เป็นต้น ให้ยกลงไปจับการชุกคูเดนพระนคร	,, ๘๘
ฉบับที่ ๓	ถึง พระยาสุนทรพิพิธ ให้ยกลงไปจับการชุกคูเดนพระนคร	,, ๘๘
ฉบับที่ ๔	ถึง พระยาสุพรรณบุรุษ เป็นต้น ให้ลงไปจับการชุกคูเดนพระนคร	,, ๘๘
ฉบับที่ ๕	ถึง พระยายมราช เป็นต้น ให้เตรียมทัพยกไปกั้วสกัดทัพพะม่าทางตะวันออก	,, ๓๐๐
สำเนาท้องตราปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗		
ฉบับที่ ๑	ถึง เจ้าพระยาสุรสงคราม	,, ๓๐๓
ฉบับที่ ๒	ถึง เมืองกาญจนบุรี และเมืองศรีสวัสดิ์ ให้เตรียมการคอยรับกองรามัญอพยพ	,, ๓๐๔
ฉบับที่ ๓	แต่งตั้งว่า เจ้าพระยาตรีธรรมราชรักรักษาการในตำแหน่งสมุหนายก	,, ๓๐๔
ฉบับที่ ๔	ถึง เจ้าพระยาสุรสงคราม ว่ามีความผิดต้องถูกจำลงไปนคร	,, ๓๐๕
ฉบับที่ ๕	ถึง พระศรีสวัสดิ์ ให้สืบเหตุการณ์เมืองพะม่า	,, ๓๐๖
ฉบับที่ ๖	ถึง เมืองกำแพงเพชร และเมืองนครสวรรค์ ให้เตรียมการรับเสด็จ	,, ๓๐๗

ฉบับที่ ๘ ถึงเมืองสิงห์ เป็นต้น ให้เตรียมทัพไปชุมพล ณบ้านระแหง	หน้า ๓๐๘
ฉบับที่ ๘ ถึงเจ้าพระยานครราชสีมา เป็นต้น ให้รับจัด แจง เต็ก ดั่งไป เข้า กองทัพ รับ เด็ดจ ญ เมือง ตาก บ้านระแหง	,, ๓๐๘
ฉบับที่ ๘ ถึง ผู้รักษาเมืองกรมการ ให้รับตำหนักการ ตามท้องตราฉบับที่ ๘	,, ๓๑๐
บัญชีข้างหลวงบวออกอุปัฏฐก พ.ศ. ๒๓๑๘	,, ๓๑๓
ถูกพระมาตย์ค้อนเอาไป ๓๘ ข้าง	,, ๓๑๒
พระราชทานแก่กรมขุนอนุรักษ์สงคราม ๓๐ ข้าง	,, ๓๑๒
ถมและให้กองทัพรับพระราชทาน	,, ๓๑๒
จ่ายไปนครศรีธรรมราชและกรุงกัมพูชา	,, ๓๑๓
มฤตกเจ้าพระยาด้วรโรค โดก ๒๒ ข้าง	,, ๓๑๓
มฤตกเจ้าพระยาจักรี (หมุด)	,, ๓๑๔
มฤตกเจ้าพระยาด้วรโรคมอบแก่พระยาด้วรค	,, ๓๑๔
บัญชีข้างหลวงบวระกานพศก พ.ศ. ๒๓๑๐	,, ๓๑๔
ข้างอยู่ตามหัวเมือง	,, ๓๑๕
นำไปเมืองไทรบุรี	,, ๓๑๕
ไปด้วยทัพพระยาจักรี (ดั่ง) และพระยาธรรมมา (บุญรอด)	,, ๓๑๖
สำรวจบาญคนเรือ	,, ๓๑๗

หนังสือแปลนอัครราชบัณฑิต อมิตยัมภตโตไปตีพิมพ์: เกษมศก
มหาพระสารปฐปะนเถ อังคพิสัยในอสังเขปในมหากา
วณเสถียร ๑ พิมพ์ตามเสถียรอักษณานันต์ในอสังเขป
ใหม่ไทย ๑ อังคพิสัย: ภาควิชาการศึกษามหาวิทยาลัย

พิชญมณฑลที่สังฆมณฑล
งาน ศัพทมูลวิทยา ค่ายพิชญมณฑลที่สังฆมณฑลโดย
นิตยสารใหม่ แล้วพิมพ์: ภาควิชาการศึกษามหาวิทยาลัย
ที่สังฆมณฑล ๑๑ พิมพ์จากทางสังฆมณฑล กองพิมพ์
ศาสนา ๑๑ พิมพ์จากทาง ๑ อังคพิสัย: ภาควิชาการศึกษามหาวิทยาลัย

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ฉบับพิมพ์ใหม่ (เจม)

บานพระเนก

ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะดิถีศก (พ.ศ. ๒๓๓๘) สมเด็จพระบรมธรรมิกมหาราชเจ้าอยู่หัว ผ่านถวัลราชย์ณกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา เสด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร

พระราชพงศาวดาร

ณวัน ๗ ๖ ค่ำ บจอฮู้ศก (จ.ศ. ๑๑๒๘ พ.ศ. ๒๓๐๙) ขณะเมือกรุงเทพมหานครยังมีได้เดียน พระเจ้าอยู่หัวอนมีภินทรนับในเนื้อหน่อพุทธรูเจ้า ครัดทราบพระญานว่ากรุงศรีอยุธยาจะเป็น

(๑) พ. ศ. ๒๓๓๘ เป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

อินทราย แต่เหตุอุบัตเมืองแควราชภูมิเบนธรรม จึงอุตสาหะด้วย
 กำลักรุณาแก่สมณพราหมณาจารย์ แดพระบวรพุทธศาสดาจะเดื่อม
 ดุญเสีย จึงชุมนุมพักพอกพดทหารไทยจีนประมาณ ๑๐๐๐ เศษ ด้รพ
 ด้วยเครื่องศาสตราอาวุธต่าง ๆ แดประกอบด้วยทหารผู้ใหญ่ั้น พระ
 เชียงเงิน หลวงพรหมเด่นา หลวงพิชัยราชา หลวงราชเด่นา ขน
 อภัยภักดี หม่นราชเด่นา แด้วยกออกไปตั้งณวัดพิชัย อันเป็นที่
 มงคลมหาสถาน ด้วยเดชพระบรมโพธิ์สมภาร เทพดาเจ้าอภิบาล
 รัชชาพระพุทศาสดาต้องด้รการ บันดาลให้วรษากรทำฝนตกลง
 มาเป็นมหาพิชัยฤกษ์ จำเต็มแต่นั้นมาจึงให้ยกพลพยุหกลงทัพออก
 จากวัดพิชัย ฝ่ากองทัพพระมาออกมาเป็นเพลาอย่างข้อมยามเด้าร์ ด้รบ
 กันกับพระมาเป็นด้รมาถ พระมาเฝ้าจะต่อด้รกันพระบารมีได้ กถอย
 ไป จึงด้รเนินด้วยพลทหารมาโดยสวัสดิภาพ ไปตามทางบ้านข้าวเฝ้า
 พอบรรลุถึงด้รบ้านพิชิตเพลาเที่ยงคน ๒ ยามเศษ เพลิงเกิดในกรุงเทพฯ

(๑) ฉบับหมายเหตุ ๒/ไม ว่า “ จึงอุตสาหะด้วย กำลักรุณาแก่สมณพราหมณา
 จารย์ แลพุทธศาสนาจะเสื่อมสูญ เดิมชื่อเงินเจ็ง ซึ่งเป็นพ่อค้าเกวียน มีความชอบใน
 แผ่นดิน ด้รไปเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่เมืองตาก ” (ความที่แปลกงนี้ กระแ
 เรื่องรับกับพระราชพงสาวดารตอนจวนเสียดกรุงเก่า ฉบับหมายเหตุ ๒/แถม สมุดไทยคำ
 เส้นดินสอขาว มีพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเจ้าอุปนายด้วย ซึ่งยังไม่ได้
 พิมพ์ และอีกแห่งหนึ่งคือพุทธทำนายของพระมหาโศภิต เจ้าอธิการวัดใหม่ ในตอน
 ทำยเด้าร์)

ใหม่แต่ทำทวายตลอดจนหลวงไปจนวัดฉันทน์ แต่งเพลิงรุ่งโรจน์
โชคนาการ

ครั้นพระองค์ได้ทอดทิศาเห็นกึ่งเวชต์ตพระทัย ด้วยขาดยง
สมเด็จพระบรมราชาธิบดียวงค่านวงศ์ แดเด้นาพฤตมาตย์ราชฎ
แต่พระบรมพุทศศาสตร์ มิใคร่จะไปได้ ตูจมีใจอหือ่นจากอตุลหะ
ซึ่งคงปณิธานปรารถนาว่าจะแก้กรุงเทพนहनคร ทั้งพระบรมพุท
ศศาสตร์ เทพดาเจ้าจึงบันดาลให้สมฤดีมีกำลังกรอุณาอตุลหะ

ครั้นรุ่งขึ้นวัน ๑๖ ค่ำ จตุศักราช ๑๓๒๕ ปีจออัฐศก ให้ยก
กองทัพไปตั้งบ้านโพธิ์สามหาด ^(๑) พระม่ายกทัพติดตามไป จึงให้ตระเตรียม
พลทหารไทยจีนไว้ ครั้นกองทัพพระม่ายมาถึง จึงดำเนินพลทหารออก
รบเป็นลำดับมารบ พระม่ายแตกกระจัดกระจายพ่ายแพ้ไป เก็บได้เครื่อง
ศาสตราวุธเป็นอันมาก จึงหยุดประทับแรมอยู่บ้านพรานนก ฝ่าย
พลทหารออก ไปลาดเดี่ยวเที่ยวหาอาหาร จึงพบกองทัพพระม่าย
มาแต่บางคาง พระม่ายได้ติดตามมาถึงที่ประทับ จึงเสด็จขึ้นมากับมา
ทหาร ๕ ม้าออกมารบกับพระม่ายก่อน กองทัพทรงปวงจึงตั้งบนบกภาออก
รบแข่งล่อช้าง กองทัพพระม่าย ๓๐ ม้าแตกย่นไปถึงพลเดินเท้า ๒๐๐๐ ก็
กระจายไป ฝ่ายพลทหารเห็นกำลังบุญฤทธิ์เป็นอัศจรรย์ยงน ก็
ยกย่องว่าเป็นจอมกษัตริย์สมมุตวงศ์

(๑) ฉบับหนึ่งว่า บ้านโพธิ์สามหาด อีกฉบับหนึ่งว่า บ้านโพธิ์สามหาด

ครันรูงชนฉนวน ๒ ๑ ๒ คำ ขุนชำนาญไพร่สนทน์ แตนายกอง
 ข้างดำมภกคเเฮ ข้างมาถวาย พลาย ๕ พัง ๑ เขากินเป็น ๒ ข้าง จึง
 นำเสด็จไปถ่งบ้านบางตง เข้าหยุดประทับในถ่นน แล้วสั่งให้หาชน
 หมนพทนายบ้านออกมา จะประคำด้นรำไซวาทโดยคิ แถชนหมน
 พทนายบ้านมิไต้เชอพระบารมี ขตแซงคิตประทุษร้าย ของด้อมโยธา
 ทหารไว้คยบองท่าร้าย ครันครลัทรามเหตุชนแถกมิไต้จองเวร คิต
 ว่าเป็นข้าชอบชนรเสเมา มอจนาการแถจะไห้เป็นด้อพรอ้มกน จึงไห้
 ทหารไปว่ากถ่าถกถอยคด้อมโดยธรรมราชประเพณถ่ง ๓ ครัง กมิไต้
 อ่อนนอม กถบทาทายอก จึงตรลัด้ว่าเป็นผลกรรมแห่งลัคคองปวงแถว

ครันฉนวน ๓ ๑ ๒ คำ บัจจอฐีคัก จึงเสด็จทรงม้าหน้าพลทหาร ๒๐
 ผ่าเข้าไป ขุนหมนพทนายชาวบ้านบางตงมากกว่า ๓๐๐๐ ออกค้อด้อ
 ยงบันด้กคิหน้าหงหวองจะทำอนศราย ด้วยเดชพระบารมี จะไต้ถูก
 คองผู้ไต้ห้ามไต้ กัชมม้าหน้าทหรบกรุกเข้าไป ไต้ทหรบนชนหักเเฮ
 ค่ายไต้ ไต้คด้อมบอนพันแถทหราชวบ้านบางตงแถกกระจัดกระจาย
 แถกค่ายหนีไป ไต้ข้างพลาย ข้างพัง ๘ ข้าง แถไต้หริญลัฎวรณ
 ธิญญาหารเป็นอนมาก

ครันฉนวน ๔ ๑ ๒ คำ จึงยกพลทหารมาประทับค้ำบถหนองไม้ทรง
 ตามทางเมืองนครนายก ประทับรอนแรมไป ๒ วันถ่งบ้านนาเร็ง ออก
 จากบ้านนาเร็งวันหนึ่งจิงถ่งเมืองปราจีนบุรี ข้ามถ่านกบแถหยุดพัก
 พลhungอาหารณฟากตะวันออก แถไต้ไห้ยกพลนิกายข้ามถ่งไปจนเวลา

บ่าย ๕ โมง ครัดทราบว่ พระเชียงเงิน ขุนพิพิธวาทิ นกองค์ราม
เจ้ากรุงกัมพูชา ๓ คนนั้นมาทัน จึงทรงมาเสด็จมากับหลวงพรหมเดชา
จะเร่งพวกพระเชียงเงินก็มีได้พบ

ครั้นณวัน ๒ ๓ ค่ำ ให้ยกพลทหารเข้าไปในป่า หยดประทับที่
สำนักหนองน้ำ หุงอาหารดำเร็วแล้ว พอเพลาบ่ายประมาณ ๒ โมง
พระเชียงเงินมาถึง ทรงพระพิโรธครัดให้ โบาย ๓๐ ที่ แล้วครัดเห็น
กิริยาพระเชียงเงินว่ามิเป็นใจด้วยราชการ จึงสั่งให้ประหารชีวิตเสีย
นายทัพนายกองทอดข้อชีวิตไว้

ครั้นเพลาบ่ายประมาณ ๔ โมง พระมาได้แทงฟันคนซึ่งเคยยดาอยู่นั้น
วิ่งหนีมาตามทาง ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็น จึงให้นายบุญมขนมาใช้
สวนทางลงไปประมาณ ๒๐๐ เส้น พบกองทัพพระมายกขึ้นมาแต่ปากน้ำ
ใจโลดตงทพบกทพเรือ มาชนททาชาม ครั้นเห็นธงเทียวเฉียงของ
กองทัพรู้ว่าเบ็นพระม้ามั่นคง แล้ว ก็ถับ มา กราบทูลตามได้ เห็น ทุก
ประการ จึงรับสั่งให้พลทหารตั้งบนตบใหญ่หน่อยตาช่มอยู่ ๒ ซ้างทาง
แล้วให้คนหาเบ็ดขึงครว้ไปก่อน แต่พระองค์กับทหาร ประมาณ ๑๐๐
เศษคอยรับพระมา ครั้นเพลาบ่ายโมงเศษพระมายกกองทัพมาถึง จึง
เสด็จนำหน้าพลทหารด้วยหลวงชำนานญไพโรธณทั พระเชียงเงิน นาย
บุญมี นายทองดี นายแสง ทหาร ยกออกรับล่อพม่านอกบั้นใหญ่หน่อย
ซึ่งตงตาได้ประมาณ ๖-๗ เส้น พระมายกทพเรียงเรือมาจำเพาะในพง
แฉม ครั้นเข้ามาใกล้ ได้ทีแล้ว ก็ยิงบนใหญ่หน่อยพร้อมกัน ถูกพระมา

ตมตายเป็นอันมาก พระม้ายิ่งเดือดร้อนอยู่นอกหนูกนเขามาอีก จึงต่อให้
 ได้เข้ามาแต่อย่างบันใหญ่ น้อยถกพระม้าย่อมตายทบทกันเป็นอันมาก พระมา
 หนนเขามาอีก วางบันดับคาร์บ ๓ ครั้ง พระมาแตกกระจัดกระจายไป
 จึงรีบสั่งให้พลทหาร ไร่ของคชของกลองด้าทับ พระมาแตกจะคุมกันเข้า
 มิได้ จึงให้ยกพลนิกายมาประทับตามลำดับ บ้านทองหลาง, ตะพาน
 ทอง, บางปลาสร้อย ถึงบ้านนาเกลือ นายกล้าคุมไพร่พลทหารอยู่ที่
 หนนคอยระกตคคตประทุษร้าย เสด็จทรงช้างพระที่นั่งสัตว์พด้วยเคียวของ
 สรรพาวุธ ทรงพระแสงปืนต้นรางแดงกับห่มพดโยธาหาญ เข้าไปใน
 หวงพลทหารซึ่งนายกล้าอยู่นั้น ด้วยเดชโพธิ์สัมภาร บันดาลให้นาย
 กล้ากับพวกพลทหารดยับดยของกล้วพระอานุภาพ วางอาวุธเดี่ยลงถวาย
 บังคมอ่อนน้อม ขอยอมเป็นข้าได้มาเถระของชุดพระบาท จึงนำเสด็จ
 พระดำเนินเข้าไปประทับในสถานอันควร แล้วพระราชทานทรัพย์แะ
 ราชโศวาทให้ตั้งอยู่ในยุคิธรวม

ครนรุ่งชนธนวน ๓ ๖ ๒ ค่ำ นายกล้าคุมไพร่ ๓๐๐ นำเสด็จไปถึง
 พัทยา หยุตประทับแรมทนน รุ่งชนยกมาหาจอมเทียนประทับแรมทนน
 คนหนึ่ง จึงยกมาแรมทพโกเตย รุ่งชนมาประทับแรมดัดตหีบ แล้ว
 ยกมาชายชเต ประทับแรมอยู่จนเพลารุ่งชนมาประทับหินโด่ง รุ่งชน
 ประทับแรมนำเก่า ผู้รุ่งเมืองระยองกรมการทงปวง ชวนกันมาคชนรับ
 เสด็จ ถวายขณัญญาหารเกวียนหนึ่ง เสด็จดำเนินมาถึงประตู จึงพระ
 ราชทานบันค้ำบศิดาบอกหนึ่งแกผู้รุ่งเมืองระยอง แล้วเสด็จมาประทับ

อยู่นวดคุดม ๒ เวณ รับผิดชอบโตจิดำแดงอาหารชุกค้ายคุด แถนายบุญรอด
 เขนออน นายบุญมานองเม็ยพระยาจันทบริ เข้าถววยคุดทำราชการ
 อยคุดย จึงนำคุดยหรือหัดกราบทุดถวำ ขำพระพุทเจ้าแจ้เจ็คุดถวำ ขุน
 รามหมนตอง นายทองอย นกเด็ก ขุนจำเมือง ตอง หลวงพลเส่นหาญ
 กรมการเมองระยอง คบคุดคกนคุดมพกพกพดทหารประมาณ ๑๕๐๐ เคษ
 จะยกเข้ามาทำประทุษร้าย จึงมีพระราชาบริหารตั้งให้หาผู้ร้องเมอง
 ระยองมาถำถวำ เรามาทำราชกิจทงนไชริ คุดยกรุณาจะให้ดมณ
 ทอดชาจารย์ ประชาธรรทงปองเป็นดมาณดุดดามครดมิได้ ดึงหา
 ซังกระทำการอธิบายประทุษร้ายเรผู้มกรุณาจิดคินนจริงหรือประกาศ
 ใด ผู้ร้องเมองระยองมีรับ ครัดทราบพระญาณคุดยอการกิริยา จึง
 ครัดตั้งให้หลวงพรหมเส่นนาคมคุดจำไว้ แถตั้งให้ตระเตรียมดรรพ
 อาวุธ, ผูกข้าง, ม้า, มินใหญ่, มินน้อย ตั้งจุททางไว้ครมดรรพ
 ครนเพดาคาประมาณทุมเคษ อ้ายเหตถวำรายยกทหารดอบเข้ามา
 ตั้งค้ายดอมได้ ๒ ค้านเด้อ ไห่ร้องยังมินใหญ่่น้อยระตมรุกเข้ามา จึง
 ครัดให้ดับแถงเพลิงเด้อ จิดทหารประจำหนาทตั้งมได้ แถเด้อเด้อจ
 ดยทหารไทยจันถือมินคาคคิดถา พระเชียงเงิน ท้ายน้ำ หลวง
 ขำนาญไพโรดณท หลวงพรหมเส่นนา นายบุญมี นายแถง ทหาร นาย
 อย ศีรังคราม นายนาค ทหาร ทำมวังอิม ทหาร แถทหารจันน
 คุดหลวงพพร หลวงพชย ขุนจำเมือง เด้อราย หมนทอง หลวงพรหม

(๑) อีกฉบับหนึ่งว่า หลวงพลเส่นหา

ถอดาบ ง้าว เต็มใจออกเที่ยวตรวจตรารอบค่าย ดูท่าทาง ข้าศึกจะ
 เข้ามาแห่งใดตำบลใด แลย้ายเหล่าร้ายชอชุนจำเมือง ดวง กับทหาร
 ประมาณ ๓๐ คน ลอบไต่สะพานวัดเนินเข้ามาใกล้ค่ายหลวง ประมาณ
 ๕-๖ วา จึงรีบสั่งให้วางปืนพร้อมกัน ถูกชุนจำเมืองแลทหารตก
 สะพานตายเป็นอันมาก แล้วให้ทหารปืนเข้าตะลุมบอนพันแทงข้าศึก
 หักเอาค่ายได้ อ้ายเหล่าร้ายล้มตายแตกยับเยิน หม่มทหารได้ติดตาม
 ไปทางประมาณ ๕๐-๖๐ เส้น จึงรีบสั่งให้ตั้งของชยส์ญญาเรียก
 พลทหารเข้าค่ายให้พร้อมกัน แลหม่มทหารทั้งปวงเข้าค่ายได้จุดเพลิงเผา
 ชนแห่งหนึ่ง แลวกเก็บเอาเครื่องสำตราวุธ, ทรัพย์สิน, ทรัพย์, รัตนา,
 ธิญาหาร, ครอบครวเป็นอันมาก แลวกถบบมายังค่ายหลวง จึงตรัส
 ให้ยบยงอยู่บำรุงทแกล้วทหาร ให้มีกำลังอยู่ณเมืองระยองประมาณ
 ๗-๘ วัน จึงสั่งให้ประชุมเสนาทนายทนายกองไทยจีนพร้อมกัน
 จึงตรัสปรึกษาว่า เราจะทำการครั้งนี้ด้วยความดีหวังหาอาชกรรมห้ามได้
 หวังจะให้เป็นที่ชโยชน์แก่สมณพราหมณาประชาราษฎร์ทั้งปวง ให้
 เป็นเกียรติยศสืบไป แลเมืองจันทบูรจะถึงการพิณาศึกษาภัยตุณเมือง
 ระยอง แลบัดนี้เราคิดเอนดูแก่สัตว์ทั้งปวง แลท่านทั้งหลายจะเห็นว่า
 ผู้ใดมีอชฌมาสัยจะให้ไปเจรจาไทยยติธรรม ให้พระยาจันทบูรอ่อน
 น้อมลง อย่าให้เกิดยทุษฐสังครามได้ความเดือดร้อนแก่สมณพราหมณา
 ประชากรราษฎรได้นั้น จึงเดิณาบตีนายทนายกองปรึกษาพร้อมกัน
 กราบบังคมทูลว่า เห็นแต่ นายบุญมี มหาตเด็ก นายบุญรอด แชนอ่อน
 นายบุญมาน้องเมี้ยพระยาจันทบูร ดำคนเห็นจะได้ราชการอยู่ ครัสต์

เห็นด้วย รับผิดชอบให้ไปตามคำปรึกษา จึงนายเผือก ญวน นกมา เขมร
 รับอาสาพาข้าหลวง ๓ คนไปโดยทางชลมารค ออกปากนำเมืองระยอง
 แล้วใช้ ใบประมาณ ๕ วันถึงปากน้ำเมืองจันทบุรี เพลารุ่งขึ้นเช้าจึง
 เข้าไปหาพระยาจันทบุรี เจรจาโดยธรรมราชประเพณีกระเด๋รับดังนั้น
 พระยาจันทบุรีมีความยินดีนัก ตั้งให้ ขุนนางวางกระทำด้อมมาคารวะ
 เคารพ โดยปกติยินยอมด้วย แล้วว่าอีก ๓๐ วันข้าพเจ้าจะแต่งออกไป
 รับผิดชอบเกาะกองทัพเข้ามาณเมืองจันทบุรี จะได้ คัดอานราชการแก่
 ผีมือพะมา ครั้นเพลabay ๓ โมง พระยาจันทบุรีจึงแต่งเรือรบดำหนึ่ง
 มีพลกระเชยง ๒๐ พร้อมด้วยเครื่องอาวุธ พระยาจันทบุรี ลงเรือด้วย
 ข้าหลวงออกมาตั้งณปากน้ำถึงทตอดเรืออยู่นั้น แล้วพระยาจันทบุรีกับ
 ข้าหลวง นายเผือก นกมา จึงขึ้นบนศาลเทพารักษ์ ชวนให้ กระทำ
 ถ้อยต่อกัน แล้วพระยาจันทบุรีกลับแก้ถึงถามว่า เราได้ ให้ ความ
 ด้อยเป็นมิตรกันแล้ว อย่าได้อาพรางกัน เหตุผลร้ายดีประการใดจง
 บอกแก่เราแต่ตามจริงเถิด ข้าหลวงจึงตอบว่า เราได้เป็นมิตรด้วย
 ท่านแล้ว จะดีด้วยสวัสดิศาสตร์ธรรมใด มิให้ เดี่ยวการ อย่า ดั่งด้อยเลย
 อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งเราณ มีพระราชจรัสปราศจากล่องดวง ถ้า
 มีพระราชบริหารตรัสตั้งใดแล้วเป็นด้อย มิได้ หวาดไหว ตั้งพระทัย
 ด้อยอยู่ในพรหมวิหารเพื่อจะให้ เป็นพุทธบารมีสืบไป อันบุคคลผู้ใด
 มิได้ คิดประทุษร้ายก่อนแล้วจะได้เบียดเบียนนั้นมิได้ มเฉย ท่านจงตั้ง
 อกจิตคิด ไปถวายบวคมเถิด แล้วข้าหลวงก็ลาออกจากปากน้ำจันทบุรี

วนหนึ่งกับคนหนึ่ง กอดปากนำเมืองระของ จึงขึ้นไปกราบทูลให้ทรง
ทราบทุกประการ

ครั้นได้ทรงฟังกัทรังพระราชดำริ โดยรอบคอบแล้วก็นั่งไว้ในพระ
ทัย ครั้นอยู่มาประมาณ ๓๐ วัน ถึงสัญญาพระยาจันทบูรแล้ว แล
พระยาจันทบูรจะได้มาหามิได้ ไซ้ให้แต่คนเอาข้าวเปลือกบรทุกเรือ
ประมาณ ๕ เกวียนมาถวายณเมืองระของ

ครั้นอยู่มาวันหนึ่งนายบุญเมือง มหาตเล็ก ผู้รังเมืองบางตะมุง คุม
ไพร่ ๒๐ คน ว่าพระมาไซ้ให้ ถ้อหนึ่งล้อออกไปเมืองจันทบูร ให้แต่ง
ดอกไม้เงินทองเข้าไปเฝ้าโสดำดิน แลพระหลวงขุนหมื่นนายทพนาย
กองแจ่งตั้งหนีมิได้ ใจ (เกิดอก) ว่า เป็นพิกพวกพระมาให้มาด้วย
กลอุบายไซ้ให้ ติดตามเรา จะไว้ใจให้อยู่ในกองทัพเรามิได้ ด้วย
เอาใจออกหากจากกรุงเทพ ฯ แล้ว ชอบให้ประหารชีวิตเสีย แลนาย
บุญรอด แชนอ่อน กราบทูลจะขอเอาไปประหารชีวิต ทรงพระกรุณา
ขอชีวิตไว้ แลตรัสปรึกษาด้วยพระราชธิบายว่า พระมาตามดม
กรุงเทพ ฯ ครั้น ผู้ใดจะตั้งใจเข้าด้วยพระมานั้นหามิได้ แต่ถึงกาล
แล้ว หากจำเป็นไป อนึ่ง นายบุญเมือง ผู้รังบางตะมุงนี้ ได้เป็นข้า
ไซ้เรามาแต่ก่อน เห็นพอจะไซ้ได้ราชการอยู่ เสด็จราชการเมือง
จันทบูรยังมี ผู้รังบางตะมุงกับพระยาจันทบูรเป็นคนชอบกัน จะให้เอา
หนึ่งล้อไปเฝ้าพระยาจันทบูร ฯ ก็ระยกกกองทัพมาไว้เราเข้าไปคิด
ราชการด้วยกันตามสัญญา แลจะได้แจ้งในความดีด้วยดีจริงนั้นด้วย

อนึ่ง พระมาตั้งอยู่ณเมืองชนบูรแลถ่อมกรุงเทพ ฯ ไฉน ในกรุงก็
ได้มีหนึ่งล้อไปเฝ้าพระยาราชเศรษฐี ฯ แต่งกองทัพด้วยอาหารเข้า

มาช่วยลงปากน้ำ พระม้าน้อยสะกิดทางทำอันตรายอยู่ไปถึง พอสิ้น
 เล็บยังอาหารแฉะก็กลับไป เห็นว่าความชอบเมืองพุทไธมาศมีแก่กรุง
 อยู่ บัดนี้เราจะให้ศุภอักษรไป ให้พระยาราชาศรีศรีสุภกพททหารเข้า
 มาช่วยกันรบ พระมาซึ่งตั้งอยู่ณเมืองชนบท จึงจะเป็น ความชอบแก่
 พระยาราชาศรีศรีสุภกไป นายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วย จึงรับ
 สั่งให้แต่งศุภอักษรออกไปเมืองพุทไธมาศ

ณวัน ๑๖ & ๓๓ เมื่อเสด็จเสด็จอยู่ณเมืองระยองนั้น หมู่ราช
 ประจามิตร ซึ่งแตกไปจากเมืองระยอง ลอบเข้ามาตักโคกระบือชิงเข้ามา
 ไปเนื่อง ๆ จึงคร่ำครวญว่าอายเห็นเรากรณามันน่าเป็น ขำชอบขันธเดีมา
 จะใคร่ท่นำรังจึงมีโคกระบือทำอันตราย มันก็มิได้ออนนอม ยังจะมาคิด
 ประทุษร้ายอีกเถา ทงหนักเป็น ผลดีบากให้เกิดเป็นคนอาตม์จาธรรม
 ณะ จะละไว้มิได้ จึงเสด็จจรทหาพททหารออกจากเมืองระยองไปณ
 บ้านประแด่, บ้านไช้, บ้านคา, บ้านกล้า, บ้านเกลด ซึ่งย้ายชน
 รามหมนต้องตั้งอยู่ณ ครินเพลาอุษาโยค จึง ทรงเครื่องราชภูษิต
 สำหรับราชวณยทศสังครามเสด็จ เสด็จนำพททหารเข้าได้กระโจมพัน
 แทง ยิงปืนใหญ่หน่อยให้เหล่าร้ายแตกตั้นหนีไป แลย้ายชนรามหมน
 ต้องหนีไปอยู่ด้วยพระยาจันทบุรี จับได้แต่ทหารหมนต้อง นายบุญมี
 บางเหย นายแทน นายเมือง พมา นายสัน หมอ นายบุญมี บุตรนาย
 ดัน แลครอบครัวชิงเข้ามาโคกระบือตอถวียน ซึ่งย้ายเหล่าร้ายตักไปได้
 แต่ก่อนเบื่อนั้นมาก แลเสด็จจยกพททหารกลับมาเมืองระยอง บำรุง
 ทแกตว ทหาร รวบรวมเครื่องสรรพาวุธปืนใหญ่หน่อย เกลี้ยกล่อม

อาณาประชาราษฎร์ อันแตกค่นออกไปอยู่ณป่าดงไค้เป็นอันมาก ก็
เสด็จมายังท่าพระยาเงินทรอยู่

ครั้นณวัน ๓ & ๕ ค่ำ พระพิชัยแสนนายบุญมีไปถ่งปากน้ำเมืองพุทไธ
มาศ จึงนำเอาศัภอักษรกับฉล่องพระองค์อย่างฝรังชนไปพระราชทาน
พระยาราชาศรีษฐี แล้วเจรจาตามมีรับสั่งไปนทุกประการ

พระยาราชาศรีษฐีมีความยินดีนักจึงว่า ระคนจะเข้าไปช้ดด้วยดม
จะมิทัน ต่อเดือน ๘-๘-๓๐ จึงจะยกพลทหารเข้าไปช้ด้วยราชการให้
จงได้

ครั้นณวัน ๓ & ๕ ค่ำ ราชทูตนำศัภอักษรตอบ กับ เครื่อง ราช
บรรณาการมาถ่งปากน้ำระของ นายบุญมีจึงนำองไ้ตั้ง จึงทหารกับ
ราชบรรณาการเข้ากราบทูลถ่นค้าย จึงทรงพระกรุณาให้หานายทัพ
นายกองมาเฝ้าพร้อมกันแล้ว จึงตรัสประภาษว่า เราปรารภการทงน
ได้เสียชวดเพราะกรรมเกิดศวโลก ซึ่งหาทงพำนักมิได้ แตะแผ่นดิน
จะไม่จตาจถล่มบรูณ เป็นทงพระศาตนาไ้ไนน เพราะปราศจากหลัก
คอคคคนอาดจธรรม แต่บคนนายทองอยู่ นกเด็ก ซึ่งคงอยู่เมือง
ชดบุรี ประพฤติพาดทจวิต คอยทำร้ายข่มเหงอาณาประชาราษฎร์ผู้หา
ทงมิได้ บนทาทมนำใจภกตจะมาพงเรานนกมามได้ ด้วยนายทองอยู่
นกเด็ก เป็นเดียนหนามคอยต๊ะกตคตทางดีญจรคนทงปวงไ้ ควรเรา
จะไปตั้งถ่นทรมานนายทองอยู่ นกเด็ก ใหคงอยู่ตามธรรมให้ราบคาบ

(๑) อักลัมพ์หนึ่งว่าแรม ๑๕ ค่ำ

(๒) ควรจะเป็นวัน ๘ & ๕ ค่ำ

ก่อน ดมณพราหมณ์พระราชาราชกุมารจะได้ขึ้นเป็นลอร์ด นายทัพนาย
กองกเห็นพร้อมกันตามพระราชดำริ

ครั้นวัน ๒๑๖ ค่ำ จึงรับสั่งให้ยกพลทหารเล็ดจพระราชดำเนิน
ไปโดยลัดตมารค หยตประทับอยู่ณบ้านหนองมน ให้ทหารไปลัดตแนม
ได้ความว่า นายทองอยู่ นกเด็ก นนอยู่ จึงรับสั่งให้เตรียมพลทหาร
ดำตราอุรุษใหญ่ น้อยไว้พร้อมแล้ว รับสั่งให้ยกทหารเข้าไปหยต
ประทับณวัดหลวงทางไกลเมืองประมาณ ๑๐๐ เส้น จึงดำริดีให้นาย
บุญรอด แชนอ่อน นายชน บ้านค่าย ซึ่งเป็นดีहाยกนกับนายทองอยู่
นกเด็ก เข้าไปว่ากล่าวโดยยุติธรรม นายทองอยู่ นกเด็ก ก็อ่อนน้อม
โดยดี นายบุญรอด นายชน จึงนำนายทองอยู่ นกเด็ก เขามาเฝ้า
วัดหลวง ดำมภักตกระทำดีถวายแล้วนำเล็ดจเข้าไปณเมืองชดบุรี
ประทับอยู่ณแก่งจัน แล่นายทองอยู่ นกเด็ก จึงนำเล็ดจทรงช้างพระ
ทรง นายบุญม มหาตเล็ก เป็นความุทหาย เล็ดจเลยบทอดพระเนตร
เมืองชดบุรี แล่นายทองอยู่ นกเด็ก จึงพาชนหมนกรมการถวายบังคม
ทรงพระกรุณาให้นายทองอยู่ นกเด็ก เป็นพระยาอนุราชบุรีศรีมหา
ดมท ดงชนหมนกรมการตามฐานาศักตเมืองชดบุรี แล่นพระราชทาน
กระบงเงินเต็มหนึ่ง เล็ดจแซมซาบดอกใหญ่พนแดง ดุมทองเกาเม็ดดิว
หนึ่ง แซมชดทอง ประตบพลอยด้ายหนึ่ง แล่นพระราชทานราโชวาท
ดังลัดอนว่า แต่ก่อนท่านประพฤตการอันเป็นอาชกรรมทจริตนนจจะเดียด
ประพฤตกุศลสัตวจิตให้ลัดมควรด้วยฐานาศักตแห่งท่าน จะได้เป็นเกียรติ
ยศสืบไปในกาลเบองหน้า จะเป็นนวลลัดนาตคตามในอนาคต แล่นจึง
พระราชทานเงินตราไว้ ๒ ชั่งสำหรับดั่งเคราะห์แก่พราหมณาประชา

ราชครูผู้ยากไร้เฉยใจซึ่งขัดสนด้วยข้าวปลาอาหาร แล้วครัดตั้ง
 พระยานุราชว่า ผู้ใดจงใจ จะอยู่ในสำนักท่าน ๆ จงโอบอ้อมอารี
 เดียงคุดไว้ ให้เป็นผล ถ้าผู้ใดมีน้ำใจสามภักดิ์จะตามเราออกไป ท่าน
 จง อายำมีน้ำใจ อัจฉาเกียด กนไว้ ช่วยส่งผู้หนีออกไปให้ ถึง สำนักเรา
 อย่าให้เป็นเหตุการณ์ประการใดได้ แลท่านจงบำรุงพระบวรพุทธ
 ศาสนาอาณาจักรราชครู ให้ทำมาหากินตามถำเนา อย่าให้มีโจร
 ผู้ร้ายเบียดเบียนแก่กันได้ แล้วพระราชทานเงินตราอาหารแก่ลัทธิเพื่อ
 ให้คนทรากศพคนอื่นอดอยากอาหารตายหนีเฝ้าเลย แล้วพระราชทาน
 บังลังกถาน แลพระราชทานเงินตราอาหารแก่ยาคกวณิกในเมื่อ
 ชลบุรีเป็นอันมาก แลออกศึกปลนาพระราชทานกุดให้แก่มุ่แปรตไป
 ในปรโลกน เพื่อจะเบเนบัจจยกแก่พระปรมาภิเศกสัมโพธิญาณ
 ครนณวนศุกรจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับมามืองระยอง ฝ่าย
 พระยาจันทบุรีซึ่งถวายเป็นศัญญาณว่าจะมารับเสด็จนั้น จะได้มาตาม
 ศัญญาหามิตไ้ ด้วยขุนรามหม่นต้องอนเป็นคนอาตย์นั้น ยุงว่ากล่าว
 ให้ประทุษร้าย กตคตแคงบอมค้ายคประตหอรบเชิงเทิน ตระเตรียม
 โยชาทหารด้รวพด้วยเกรของด้ตราวขบนใหญ่่นอยเสด็จแล้ว จึงคิด
 อบายแต่งให้พระด้งษ์ & รูป ชน มาเชิญเสด็จ เข้าไปณเมืองจันทบุรี
 แล้วจงจะกุมจับเอาพระองค์ พระด้งษ์ & รูปมามท่น เสด็จไปเมือง
 ชลบุรีเสียดก่อนแล้ว พระด้งษ์นทกยบยงคอยทำอชณเมืองระยอง ครน
 เสด็จกลับมามืองระยอง เพลาเข้าพระด้งษ์ จึงเข้าไปถวายพระพรตาม
 เรอกราวพระยาจันทบุรีให้มานั้น จึงทรงพระดำริด้วยวิจารย์ญาณ
 คมภรภาพ กัทราบวณตกรรมของด้ตว จึงจำให้เป็นตามเหตุ

ครั้นรุ่งขึ้นเพลาเช้า จึงมีพระราชบริหารดำรัสด้วยนายทพนายกอง
ว่า พระยาจันทบุรีให้พระสังฆมาภิบาล ใครจะเห็นด้วยประการใด
บ้าง นายทพนายกองปลุกษาเห็นพร้อมกันแล้วกราบทูลว่า ข้าพระพุทธ
เจ้าทงปวงเห็นว่าพระยาจันทบุรีคร่ำครวญเบบมนคง จึงตรัสว่า เมื่อ
เหตุเบบนั้นแล้ว ชอบจะไป หรือไม่ไป ประการใด นายทพ นายกอง
พร้อมกันกราบทูลว่า ควรเสด็จพระราชดำเนินไป ด้วยจะได้ประโยชน์
๒ ประการ ๆ หนึ่งแม้ว่าพระยาจันทบุรีจะเสด็จด้วย คิดประทุษร้ายกิด
จะได้ทรมานให้เสียพยัคฆ์ร้าย ถ้าพระยาจันทบุรีตั้งอยู่ในความดีด้วย
ก็จะได้พระราชทานรางวัลวาตตั้งต้นให้ ตั้งอยู่ในยศธรรม ก็ยื่นอก
สัมณฑราหณณ์ประชาราษฎร์ทงปวง จะได้ เบบตั้งพระศาสดานำดับไป

ครั้นวันพฤหัสบดี เพลาเช้า อุษาโยคยามพฤษหัตถี ครัสดีให้ยก
พลนกายสัตว์พดด้วยเครื่องสำตราควรถอกจากเมืองระยอง พระสังฆ &
รูปนำเสด็จมาประทับรอนแรมโดยระยะทาง ๕ วันถึงบ้านพลอยแหวน

ครั้นวันจันทร์ จึงยกเข้ามาใกล้เมืองจันทบุรี ฝ่ายพระยาจันทบุรี
ก็ให้หลวงปลัดกับคนมช้อออกมาทักทพ เบบถลอุบายให้กองทัพหลวง
เสวยไปทางใต้เมือง จะให้ข้ามน้ำไปอยู่ฟากตะวันออก จะคอยทำร้าย
เมื่อพลทหารข้ามน่านน พระองค์ทรงทราบจึงให้นายบุญมี มหาดเล็ก
ขึ้นมากอบไปห้ามทหารกองหน้าให้ ไปตามทางหลวงปลัดน่านน ให้
กลับมากตามทางขวางตรงเข้าประต่าข้าง เสด็จประทับณวัดแก้ววิม
เมืองจันทบุรี จึงให้พลทหารตั้งตอมพระวิหารวัดแก้วแก้วเสด็จประทับ
อยู่ทนน ฝ่ายพระยาจันทบุรีก็ให้พลทหารขนประจำหน้าทไ้ว แล้วจึงใช้

ขุนพรหมธิดาผู้เป็นพระท้าวหน้า, นายตม, นายแก้ว แยก, ท้ามารง
 พร, นายเมก แยก ออกมารับเสด็จ จึงทรงพระกรุณาตรัสว่า ซึ่ง
 พระยาจันทบุรีให้มาเชิญเราเข้าไปนั้น เห็นไม่คงตามประเพณีธรรมเนียม
 ด้วยเหตุว่าผู้น้อยควรกระทำสัมมาคารวะแก่ผู้ใหญ่จึงจะเบญมงคล แต่
 จะใหญ่ใหญ่เข้าไปหาผู้น้อยนั้นมิควร เป็นอุปมงคลแก่พระยาจันทบุรี
 เรายังจะเข้าไปมิได้ ให้พระยาจันทบุรีออกมาหาเราก่อน เราจะโต้
 แฉงแฉกความซงซัดของใจเรา ด้วยขุนรามหมันต้องอินเป็นบัจจามิตร
 เรา แต่เข้ามาอยู่ด้วยพระยาจันทบุรี จะทำให้เราทั้งสองมีนาจัตคอน
 พิโรธแค้นใจกัน แม้นพระยาจันทบุรีจะมีออกมากดี ตั้งแต่ขุน
 รามหมันต้องออกมากกระทำดังแก่เราแล้ว เราก็จะเข้าไปโต้ด้วยมิได้
 แคลง เราคงเมตตาคิดตักพระยาจันทบุรีตั้งหนึ่งห้องในอุทรเดี่ยวนั้น
 ถึงพระยาจันทบุรีจะทำร้ายเรา ๆ ก็มิได้ ปองตอบแทน เราจจะรักษา
 เมตตารธรรมนั้นไว้ ด้วยพระยาจันทบุรีมิได้ มีพิโรธอันใดกับเรา แล้ว
 พระราชทานรางวัลแก่ขุนพรหมธิดา ๆ ก็ถวายบังคมลาถลับเข้าไปว่า
 กถาวตามรับสั่งมานั้นทุกประการ พระยาจันทบุรีจึงไซ้ให้ท้ามารงพร
 กับคนมีชื่อเอาของเดวียออกไปถวาย ให้พระดั่งมี & รูปซึ่งนำเสด็จมา
 นั้นออกมาถวายพระพรว่าพระยาจันทบุรีให้เชิญเสด็จเข้าไป จึงตรัสว่า
 ในเมืองจันทบุรีนี้ไม่มีฆราวาสไซ้แล้วหรือจึงไซ้แต่สมณะ แล้วมีพระ
 ราชบริหารดำรัสแก่พระดั่งมีว่า ความนโยมก็โตดังไปแก่ขุนพรหม
 ธิดาแล้ว ขอพระผู้เป็นเจ้าจงไปบอกพระยาจันทบุรีว่า ขุนรามหมัน
 ต้องเป็นบัจจามิตรแก่โยม จะยุบพระยาจันทบุรี ๆ หนึ่งแก่ความจะ

หลงเชื่อฟังเอาถ้อยคำอายุเหล่าน กจึงเดี่ยวทรวักเอนดกน ถ้าพระยา
จันทบูรตั้งอยู่ในดีศยภาพไมตรี กจึงตั้งขุนรามหม่นตั้งออกมากกระทำ
ความดีศยเถิด

พระดั่งซ กถวายพระพรตภักตบเข้ามาแจ้งแก่พระยาจันทบูร ๆ จึง
ใช้ให้หลวงปลัดออกมากกราบทว่า พระยาจันทบูรมิไต่ตั้งอยู่ในดีศย
ภาพด้ามภักตห้ามไต่ จะใคร่ตั้งขุนรามหม่นตั้งออกมากอยู่ แต่ทว่าขุน
รามหม่นตั้งภักตพระราชอาณา ด้วยทวอนเบนบจจามตรจะออกมาก
มิไต่ จึงตรัสว่าพระยาจันทบูรมิไต่ตั้งอยู่ในดีศยภาพแล้ว แต่เห็นว่า
ขุนรามหม่นตั้งจะช่วยป้องกันเมืองไว้ ไต่ ก็ให้ตกแต่งการไว้ ให้หม
คงเถิด เราจะตีเอาให้จงไต่ แล้วจึงตรัสตั้งโยธาหาญทั้งปวงให้ห
อาหารรับพระราชทานแล้ว เหลือนนตั้งให้เทเดี่ย ค่อยหม้อข้าวหม้อ
แกงให้จงตั้ง ในเพตาทถางคณวณนตเอาเมืองจันทบูรให้ไต่ ไปหา
ชาวกินเข้าเอาในเมือง ถ้ามิไต่ ก็ให้ตายเดี่ยด้วยกันเถิด

ณวัน ๑๖ ค่ำ จตุศักราช ๑๑๒๘ ปกฤษณศก (พ. ศ. ๒๓๑๐)
เพตาท ๓ ยาม เบนยามเด้ารปลอดทวง ตรัสให้ยกทัพบายหน้าเขาคี
ธิดาน แล้วจัตทหารไทยจันตอบเข้าไปประจำต่านอยู่ทุกต่าน เพตาท
จะเข้าให้สัญญาณกนรองจันจททุกต่านว่าต่านนเขาไต่แล้ว ให้ร้องชน
พร้อม ๆ กัน จึงเสด็จทรงช้างพระที่นั่งพงศวิกรมชรรตทนต์เข้าทะเลาย
ประตูใหญ่ เสด้าทหารซึ่งรักษาประตูและบ้อมเชิงเทนนกกยบ้นใหญ่
น้อยคุดท่าฝน แดจะไต่ถูกคองโยชามุไต่ผู้ทรงห้ามไต่ กระเด็นบ้น
ตอตทองช้างพระที่นั่งไป ความญช้างจงเกยอไว้ ให้พงศวิกรมชรรตช

ออกมา พระเจ้าอยู่หัวทรงพระโกรธจึงขอพระแสงจะลงพระราชอาญา
 นายความข้างขอพระราชทานโทษได้ จึงทรงพระแสงกฤษเฑาะพังกี
 ฤๅชัยรบเข้าทะดาบประคองตั้ง ทหารหน้าข้างตอดเข้าไปได้ โห้ร้อง
 ขึ้นพร้อมกันตุงพระราชทานสัญญาบัตรไว้ ฝ้ายทหารซึ่งรักษาประตู
 หน้าที่เชิงเทนนนแตกคันทนออกมาจากเมือง พระยาจันทบุรีภาพตร
 ภรรยาหนีลงเรือไปลู่ปากน้ำพุไรมาศ เหล่าพลทหารไทยจันทบุรีเข้าไป
 จับครอบครัว หิริญ์สุวรรณฉัตรกัญญาหาร บินจารังคัมณฑกนถัด
 คาศศิดา สรรพาวุธทั้งปวงเป็นอันมาก ก็เด็ดจยบยงยอนเมืองจันทบุรี
 พระราชทานที่ฐานาคัดและบำเหน็จรางวัล แก่ผู้มีความชอบตาม
 มากแต่น้อย

ครั้นวันจันทร์ จุลศักราช ๑๓๒๘ บักรุนพศก เด็ดจพระราช
 ดำเนินทัพโดยทางสถลมารค กอบด้วยพลทหารประมาณ ๑๐๐๐ เศษ
 เศษพระบรมโพธิ์สมภารฝนตก ๗ วัน ๗ คืน แลวตรัสตั้งให้พระพิชัย
 หลวงราชรินทร์ เป็นแม่ทัพคุมเรือประมาณ ๕๐ ลำเศษ พร้อมด้วย
 พยโฆษาทั้งปวงยกไป ทัพหลวงเด็ดจโดยทางสถลมารคถึงบ้านทุ่งใหญ่
 แลวเด็ดจเรือไปล้อมซำคักไว้ คนหนึ่ง

ฝ้ายวานิชพ่อค้านายดำเกาทงปวงกยงมีไตขอนแก่น ครั้นเพลารุ่ง
 เข้าจึงตรัสตั้งนายทนายกอง ไหยกเขาคัดดำเกาทอยู่ประมาณถึงวัน
 ซำคักถูกค้ำชาวดำเกาทานทานมิได้ กอบปราชัยพ่ายแพทพหลวง ได้
 ทัพ พย ตั้งของและหิริญ์สุวรรณฉัตรกัญญาหาร กำนันเป็นอันมาก

(๑) ต่อมาจับได้ในเมืองพุไรมาศเมื่อ พ. ศ. ๒๓๐๔ แต่ไม่ลู่ประหารชีวิต

ฝ่ายจีนเจียมผู้เป็นใหญ่กว่าชาวค้าเกาหลงปวงยอมด้ามักัด จึงพา
ติดตามถวาย ในเวลานั้นเกิดจกตบมาณเมืองจันทบุรี ยับยงอยู่ต่อ
เรือรบได้ ๓๐๐ เศษ

จุดศักราช ๑๓๒๘ ปีกรุนพศก (พ.ศ. ๒๓๓๐) พระบรมหน่อ
พุทธชากรุงเจ้าใต้ทรงพระเศวตนาการกิตศัพทว่า กรุงเทมมหานครถึงแก่
พินาศแล้ว ดมณพราหมณาจารย์ชตยวงศ์แห่งค้ำเด้นาพฤตมาตยราชฐรได้
ความทุกข์ลำบากนัก ทงบวรพศค้ำด้นากเค็ร่าหมอง แต่เหตุพระม่าง
พระนายกองไฉรงเมือง แลผู้ครองเมืองเอก, โท, ตรี, จัตวา บรรดา
ซึ่งชนแก่กรุงเทพานัน ชวนกันกำเรบอหังการตงตอเป็นใหญ่ ให้รับ
พระโองการเป็นหมุเป็นเหล่ากัน จึงบังเกิดโจรภัย ทุภิกขภัยต่าง ๆ
ตัดทวงปวงอนาถาหาทพมได้ จึงทรงพระราชอุตดำหระยกพลทหาร
ฉัตรพดด้วยเครื่องดำตราวุธเป็นอันมาก ออกจากเมืองจันทบุรีมาโดย
ทางชลมารค

ครั้นวันปีกรุนพศก (จุดศักราช ๑๓๒๘ พ.ศ. ๒๓๓๐) เพลา
เช้า ๒ โมงเศษถึงเมืองชตบุรี จึงมีพระราชบริหารให้พิพากษาโทษ
พระยาอนุราช, หลวงพล, ชุนอินเซียง ซึ่งกระทำความผิด ด้วย
โจรกรรม ตีชิงค้าเกาตค้ำวณช กระทำทุจริตให้เสียพระเกียรติยศ
พระราชดำริด้วดีดินนามกฎพระอัยการ แลแต่งตั้งกรรมการตามฐานา
ศักดิ์คุณารูปความชอบให้รักษาเมืองชตบุรี

ครั้นวันปีกรุนพศก ยกพลทหาร มาถงปากน้ำเมืองถ่มทปรการ
พอเวดารุ่งเช้าจึงให้เร้งรับยกเข้าไปจะตีเมืองชตบุรี ครั้นเพลายามเศษ
กรรมการซึ่งอยู่รักษาเมืองชตบุรีนั้นแตกหนีชนไปโพดำมต้น แจ้งเหตุ

แก้ผู้เป็นพระนายกอง ฝ่ายพระนายกองจึงให้จกพลทหารพระม่าน
มอญ ไทย เป็นทพรือ มองยาเป็นแม่ทัพมาตงตั้งกคอยู่ณพระเนียด

(๓)
ครนเพดากกลางคนเรือรบพระยาตากาใหม่ซึ่งบวรทุกดินประดีวัดมตง
ให้ตั้งพระราชอาชญาพระยาตากาใหม่เสนาบดีฝ่ายทหารเป็นหลายคนซึ่ง
กระทำความผิด มิได้อยู่ในพระราชโอราก แต่ใครดีให้รับยก
พลทหารไปในเพดากกลางคน แดกกองทัพมองย้าทหารโพ ดำคันรื้อว
กองทัพไทยตงกรุง ๆ กหนีไป

ครนรุ่งชนฉนวน ๑๓๒ คำ เพดากเข้า ๓ โมงเศษ ยกเข้าค่ายโพ
ดำคันฟากตะวันออก พระม่านแตกหนีเข้าค่าย จึงตรัสตั้งให้ทำบันได
จะเข้าค่ายดานตะวันตก ซึ่งพระนายกองตงอยนหน แดกกองทัพยาพิช
พระยาพิชชย เป็นทพหน้า เขาตงค่ายประชิดนครคกลางห่างค่ายประมาณ
๗ ใต้นเค็ช ด้วยพระเดชเดชานภาพ ฝ่ายข้าศึกให้ดยับดยองกตวเป็น
กำลัง ต่างคนต่างหนีออกจากค่ายพระนายกองฉ่น พระนายกองตั้งตั้ง
ตกใจ จึงคิดอานให้พระยาชเบศร์บริภคษผู้เป็นทเจ้าพระยาศรีธรรมราช
ชอกมาถววยบังคมสดวามภคคยอมนเบนชาโคผาตะของชุดพระบาท เขิญ
เด็ดพระราชาดำเนินเข้าไปณฉนวน จึงรบตั้งมิให้ทหารกระทำอันตราย
เบียดเบียนแก่ไพร่ฟ้าประชากรทงปวง แลวทขอพระเนตรเห็นชคยงคำ

(๑) ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่ามีชื่อหลวงกลาโหม นายกองผู้หนึ่งในกองทัพ
พระบาทพิพัฒโกษา ซึ่งออกไปตั้งรับพระม่านทางท่ากระดาน ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่
พระม่านใน พ.ศ. ๒๓๑๐ บางทีจะเป็นท่านผู้หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพระยาเพชรบูรณ์ (ปลี) ปลาย
สมัยกรุงธนบุรี

เด็กราชบุตรซึ่งอนาถาได้ความลำบากเวทนา ก็พระราชทานทรัพย์เดือน
ต่าง ๆ แก่พระนายกองแต่เด็กราชบุตรใหญ่ผู้น้อยเบื่อนอนมาก แลจริงให้
เชิญเสด็จพระบรมศัพพะทรงตั้งริยาคน้อมรินทร์ ให้แห่นมาณโพลัม
ต้น ถวายพระเพลิงแล้ว จึงพระราชทานฐานาศึกัดแก่เด็กราชบุตรให้คง
ที่อยู่กับพระนายกองตั้งเก่า

อนึ่ง แต่งให้ชนไปเกลี้ยกล่อมเมืองฉนวนบุรีสำเร็จแล้ว จึงให้รบ
ปราบชัตยวงศ์ซึ่งได้ความลำบาก กับทรงพระบรมวงศ์ลงมาทูลบำรุง
ไว้ณเมืองฉนวนบุรี

จุลศักราช ๑๑๓๐ ปีชวดล้มฤทธิศก ทอดพระเนตรเห็นอัฐริกเรวพะ
คนทั้งปวงอันถึงพบคชพิศายด้วยทพภิกษุ โจระ โรคะ ดุ่มกองอยู่ค
หนึ่งภษา แลเห็นประชานซึ่งลำบากอดอยากอาหาร มีรูปร่างตู่หนึ่ง
เปรตมีคำจงเกลียด ทรงพระสังเวชประคัมพระทัยเห็นอยุหนายใน
ราชสมบัติ จะเสด็จไปเมืองฉนวนบุรี จึงส่งมณพราหมณาจารย์
เด็กราชบุตรประชาษฐุรชวน กนกราบทูลอาราธนาดวงดอน ส้มเตจพระ
พุทธเจ้าอยู่หัวพระบรมหนอพุทธางกูร ตรัสเห็นประโยชน์เป็นปัจจุยก
พระปรมาภิเสกสัมโพธิญาณหนกรับอาราธนา จึงเสด็จยบยงอยู่ณพระ
ตำหนักเมืองฉนวนบุรี

จำเดิมแต่นั้น ด้วยกำลังพระกรุณาพระราชชุตุดำหะในสัตวโลก
แลพระพุทศคำดณา มีเบื่อนอนที่จะบันทมด้รงเสวยเป็นสุขด้วยพระราช
อิริยาบถ ด้วยชัตยวงศ์ ส้มณาจารย์ เด็กราชบุตร อาณาประชาราษฎร
ยากจกฉนวนคนไซอนาถา ทวทุกได้มามณฑล เกิดอนกถนกันมารบ

พระราชทานมากกว่า ๓๐,๐๐๐ ฝ่ายข้าราชการทหารพลเรือนไทยจีน
นั้น รับพระราชทานข้าวสารได้มกคนละถึง กินคนละ ๒๐ วัน

ครั้นนั้นหาผู้จะทำนาก็หาไม่ได้ อาหารกินขาด ข้าวสารดำเก่าขายถึง
ละ ๓ บาทบ้าง ถึงตะต๋างหนึ่งบ้าง ถึงละ ๕ บาทบ้าง ยังทรงพระ
กรุณาด้วยปรีชาญาณอดุด่าให้เดียงสัวโลกทรงปวง พระราชทานชีวิต
ให้คงคืนไว้ได้ แดพระราชทานวัดถลางกาภรณ์แล้วเจ้าเงาะเงาะจะนับ
ประมาณมิได้ จนทุกขพระทัยออกพระโอษฐ์ว่า บุคคลผู้ใดเป็นอาทคคือ
เทวดา บุคคลผู้มฤทธิ มาประสิทธิ์มากกระทำให้ชาวปลาอาหารบริบูรณ์
ขึ้น ให้สัตว์โลกเป็นสุขได้ แม้นผู้หนึ่งจะปรารถนาพระพาทาแห่งเรา
ข้างหนึ่งก็อาจคิดบริจาคให้แก่ผู้หนึ่งได้ ความกรุณาเป็นความดีด้วยนะ

ศักราช ๑๓๓๐ ปีชวดดัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๓๑๑) ไปมั่งพระมา

นายทัพคุมพลทหารพระมาทพบกทัพเรือประมาณ ๒๐๐๐ เศษ ยกเข้ามา
อีกครึ่งหนึ่ง คิดลงมาต่อมค่ายจิมบางกุ้งเข้าไว้จะโถงเดี่ยวอยู่แล้ว ครั้น
ทรงทราบในทันใดนั้น มีพระราชหฤทัยประคุดใจพระดาบอันอุดมกว่า
ดาบทั้งปวง จึงให้เตรียมพลโยธาทหารทัพเรือประมาณ ๒๐ ตำเศษ
แล้วทรงเรือพระที่นั่งสุวรรณมหาพิชัยนาวา ด้รบด้วยเครื่องศาสตรา
อาวุธ ครั้นได้คู่ภมกณิทานลัญจกฤษ พระทัยพร้อมด้วยพิหัยนตร
ราชฤทธิ ก็ยกพลนิกายโดยทางชลมารคด้วยอากรอันรวดเร็ว ด้
พระยาชวพระราชหองษ์อนนำหน้าด้สุวรรณหงษ์ทั้งปวงไปในราตรีนั้น

ฝ่ายทัพเรือพระมายกลงมา ครดิเห็นแล้วกรีบเรือพระที่นั่งกบตงเรือ
ทหารทั้งปวง ได้ละตุมบอนยังป็นจำรงค์มณฑกนกับคัมคัมคิตา ถูกพระมา

ครั้นพระราชทานโองาตประกาศนั้นไว้ว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าของปวงจงตั้ง
 สติอารมณฺ์ปรนนิบัติ ตั้งอยู่ในพระจตุปาริสุทธศีลสังวรวิญญบญญัตติ
 บริบูรณ์ อย่าให้พระคําดำของพระองค์เค้รำหมองเลย แม้นพระผู้
 เป็นเจ้าจะขัดสนด้วยอดกลุ่จตุบุ้จยทง & ประการนั้น เป็นชุระโยมจะ
 อุปถัมภ์ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของปวงมีศีลคุณบริบูรณ์ ในพระคําดำแล้ว
 แม้นจะปรารธนามังสระวิชะโยม ๆ ก็อาจลํามารถจะเช้อดหนอแลโลกิต
 ออกบํ้าเพญทานได้

ลคักราช ทรงพระราชดำริว่า พระคําดำจะดูขมจิวฐิติกาด
 นั้น เพราะปริยัติกฤตบุตรเด่าเรียนพระไตรปิฎก จึงทรงพระกรุณาให้
 ตั้งฆกาวิ ธรรมการท่า ดำร บานญฐิ พระสงฆ์ องค์ใดบอกเด่าเรียน
 พระไตรปิฎกได้เป็นอันมาก จึงทรงถวายไตรผ้าเท้ศนอละเอียด แด้ว
 พระราชทานจตุบุ้จยแก่เถรเถรวตามไตเด่าเรียนมากแถ่นอย หนึ่ง
 ไปรยปรายพระราชทรพย์แลแจกทานแก่ยาจก ทุกวันบณรดีอฐฐิม
 อไบสถ แดตั้งนิตยภัตไว้สำหรับคนไซทงปวง

ลคักราช เล็ดจยกพลนิกธำเนนทัพ ด้รพด้วยโยธาหาญใหญ่
 น้อยชนไปปรายเมืองพิษณุโลกถึงคําบลเกยไชย พระยาพิษณุโลกฐ
 ประพฤติเหตุ แต่งพลทหารให้หดวงโกษา (ยัง) ยกออกมาตงรับ
 พระเจ้าอัยหัวเล็ดจนำพลทงปวงเขารณรงค์ด้วยซาศักคกรงนนั้น ฝ่าย
 ซาศักคยงบนมาตงหาฝนตองพระชงสเบองชาย เดียบตคตผวพระมังสระไป
 จึงให้ลาดทพกตบยงกรงชนบวิ

อนง กรมหมนเทพพพชชงแตกแกกกองทัพพะมาณเมืองปราจีนบุรี

แคว้นกรุงรัตนนครยังมีไต่เตี้ยนั้น พาอพยพยกไปตั้งอยู่ณด้าน
โคกพระยา แขวงเมืองนครราชสีมา จึงพระพิมลตั้งคราม หลวง
นรินทร์เจ้าเมืองปราจีนบุรี โพร่ชายหญิงประมาณ ๒-๗ พัน ยกชน
ทางด้านจันทก

ฝ่ายพระยานครราชสีมาให้จับฆ่าเตี้ยนั้น คือนเฮาครัวเข้าไปไว้
กรมหมื่นเทพพรจิงให้หลวงมหาพิชัย นายทองคำ เอาหมวกฝรั่ง ๑
เลือกแพรกระบวนจัน ๑ ผ้าเกยว ๒ ผืน ไปให้พระยานครราชสีมา

ครั้นอยู่มาประมาณ ๑๕-๑๕ วัน หลวงพลออกมาทูลว่า พระยา
นครราชสีมาเกณฑ์เขมร ๕๐๐ จะจับเอาเจ้าตั้งลงไปณกรุงเทพมหานคร
กรมหมื่นเทพพรจิงคิดการจะหนี หม่อมประยงไม่เห็นด้วย ทูลขอเงิน
๕ ชั่งกับผ้านาก ๓๐ ผืน ไปแจกนายบ้านทั้ง ๓๒ ตำบล เกิดยกถล่มไต่
คืน ๕๕๐ ครั้นณวันเดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีจออัฐศก (จ.ศ. ๑๓๒๗
พ.ศ. ๒๓๐๙) จึงให้หม่อมประยง, หลวงมหาพิชัย, หลวงปราบ
คุมไพร่ ๓๐ เคษกับพวกชาวบ้านยกเข้าไป รุ่งขึ้นเป็นวันพระ พระยา
นครราชสีมาจะออกมาทำบุญอุทิศบุญ ก็ยกเข้าตอมจวนจับพระยา
นครราชสีมาไต่ฆ่าเตี้ย แต่หลวงแพ่งน้องพระยานครราชสีมาขึ้นมา
หนีไปได้ จึงให้ยิงปืนใหญ่ตามสัญญา แล้วเกณฑ์คนออกมาจับเจ้า
เข้าไปอยู่ประมาณ ๕ วัน หลวงแพ่งชักชวนพระปมาทยกมาตอมเมือง
นครราชสีมา ๆ เกณฑ์คนชั้นรึกษาหน้าทเบาบางนัก รบด้านทานอยู่
๕ วัน พวกกองทัพหลวงแพ่งตีเข้าได้ทางบ่อมวัดพยับ จับเอาหม่อม
ธรรมา หม่อมธรรมา พระพิชัยราชา หลวงมหาพิชัยกับขุนหมื่นนายหมวด

นายกองฆ่าเสียเป็นอันมาก นายแก่นไต้ หม่อมอุบลบุตร กรมหมื่น
 เทพพิชฌัยเมียบ นายย่นไต้ได้หมั้น เป็นเมีย หลวงแพ่งจะประหาร
 ชีวิตกรมหมื่นเทพพิชฌัย พระพิมายจึงพาไปไว้ ณ เมืองพิมาย
 กรมหมื่นเทพพิชฌัยกับ พระพิมายรักใคร่กันเป็นอันหนึ่งอันเดียว จึงตั้ง
 พระพิมาย เป็นพระยาศรีสุริวงค์ นายดำบุตร พระพิมาย เป็นพระยา
 มหามนตรี ให้พระยาน้อยน้องพระยามหามนตรี เป็นพระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ ครั้นอยู่มาพระยาศรีสุริวงค์ พระยามหามนตรี พระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ คิดกันจะฆ่าหลวงแพ่งเสีย ขณะนั้นหลวงแพ่งทำบุญให้
 มังคละ พระยาศรีสุริวงค์ พระยามหามนตรี พระยา วรวงศ์ข้าราชการ
 พาคนมีฝีมือประมาณ ๓๐ คน กับไพร่ ๕๐๐ ลงมา ณ เมืองนครราชสีมา
 ทิ้งดำพระยาเข้านั่งคตะคร ด้วยกันกับหลวงแพ่ง ครั้นไต่ที่พระยา
 ศรีสุริวงค์ พน หลวงแพ่ง พระยามหามนตรี พน นายแก่น พระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ พน นายย่นตายทิ้งดำคน พวกทหารเมืองพิมายฆ่าพันทหาร
 เมือง นครราชสีมาตายเป็นอันมาก แล้วพระยาศรีสุริวงค์ ให้พระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ อยู่ ณ บ้านจอหอ รักษาเมือง นครราชสีมา พระยา
 ศรีสุริวงค์ พระยามหามนตรี กลับไปอยู่ ณ เมืองพิมาย จึงให้ลงมา
 รับพระนายกองแถมองยาซึ่งอยู่ ณ กรุงนชน ไป ณ เมืองพิมาย พระ
 เจ้าอยู่หัวตรีศัตรูปาเหตจึงได้ตั้งกรีธาทัพยกขึ้นไป

ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิชฌัยให้พระยา วรวงศ์ข้าราชการมาตงรับทางหน่ง
 พระเจ้าอยู่หัวดำรงค์ให้พระราชรินทร์ พระมหามนตรี ยกไปตีพระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ แล้วจึงได้ตั้งพระราชดำเนิทัพเข้าที่บ้านจอหอ จบ

ใต้ พระยาศรีสุริยวงศ์ พระยามหามนตรี ให้ประหารชีวิตเสีย แต่
กรมหมื่นเทพพิพิธนั้น ให้สำเร็จด้วยท่อนจันทน์ตามประเพณี

ฝ่ายพระยาวรวงศาธิราชนั้นแตกหนีไปเมืองเด็ยมราว จึงดำริให้
พระราชรินทร์ พระมหามนตรี ยกกองทัพไปตีเมืองเด็ยมราวได้ แต่
พระยาวรวงศาธิราชนั้นหนีสูญไป พระราชรินทร์ พระมหามนตรี จึง
เลิกทัพกลับมารุงชนบุรี ขณะนั้นโปรดให้พระราชรินทร์เป็นพระยา
อภัยรณฤทธิ์ พระมหามนตรีเป็นพระยาอนุชิตราชา จางวางพระตำรวจ
ฝ่ายซ้าย, ขวา โดยความชอบ

ณวัน ๓^๑/_๓ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก เพลาห้าค่ำแล้วท่มหนึ่ง มี
จันทอุปราคาคาย

ณวัน ๓^๑/_๓ ค่ำ (๑) เพลาเช้า โมงเศษเสด็จออกขุนนาง ตรัส
ประกาศเนือความเงินตั้งชื่อของพระพุทธรูปตั้งถ้ำเกา พระราชสุจริต
ปรารภตงพระอุเบกขาพรหมวิหาร เพื่อจะทนมารุงพระบวรพุทธศาสนานา
แลอาณาประชาราษฎร์นั้น อัครวิชัยแผ่นดินไหวเป็นช้านาน

ณวัน ๗^๒/_๕ ค่ำ จตุศักราช ๓๓๓๐ เพลา ๒ ยาม แผ่นดินไหว
อีกครั้งหนึ่ง

(๑) เป็นวันปราบดาภิเษก ตรงกับจดหมายเหตุโร ในประชุมพงศาวดาร ภาค
ที่ ๘ และจดหมายเหตุโร ฉบับพระอมรภักขิต (เกิด) วัดบรมนิวาส, ยุติกับข้อความ
ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๕ หน้า ๑๕ และข้อความในคำโคลงเฉลิมพระเกียรติ ซึ่ง
นายสวน มหาเดเล็ก ประพันธ์ เมื่อ พ. ศ. ๒๓๐๔

(๒) แผ่นดินไหวครั้งที่ ๒ เป็นเหตุการณ์ในเดือน ๕ ควรจะเรียงไว้เดือน ๔ แต่
นี้มาเรียงไว้หน้าเดือน ๓ เห็นจะเป็นเพราะต้องการให้เรื่องแผ่นดินไหว มารวมอยู่ด้วยกัน
จึงไม่เรียงตามลำดับเดือน

ณวัน ๓^๖ ๓ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมงเศษ เมืองดาวหล่มดักมาด้โพธิ
สัมภาร ถวายข้าง ๓ ม้า ๕

ณวัน ๓^๖ ๓ ค่ำ ชาวदारเป็นเกวียนละ ๒ ชั่ง อาณาประชา
ราษฎรขัดสน จึงทรงพระกรุณาให้ชาทูตละของชุดพระบาทผู้ใหญ่
ผู้น้อยทำนาปรัง

ณวัน ๒^๕ ๓ ค่ำ ข้าราชการ เมือง กัมพูชารบต เมืองปากน้ำ
พุทโธมาศบอกเข้ามา จึงทรงพระกรุณาให้พระกรมทำไปทำค่ายปากน้ำ
พระประแดง, ทำจีน, แม่งตอง ขณะนั้นโปรดเกล้าฯ ให้พระยา
อนุชิตราชาเป็นเจ้าพระยายมราช (๑)

ครั้น ณเดอน ๕ หนคนองกินข้าวในยั้งนาง แดะ กัดทรพย ดั่งของ
ทงปวงเลี้ย จึงมีรับสั่งให้ชาทูตละของ ๑ แดะราษฎรคักหนุมาดั่งแก่
กรมพระนครบาล หนส่งบหายไป

ณวัน ๒^๓ ๗ ค่ำ จุฬศักราช ๑๑๓๓ ปีนญเอกศก (พ.ศ. ๒๓๓๒)
(๒) หม่อมเจ้าอุบล บุตรกรมหมื่นเทพพิพิธ หม่อมเจ้าฉิม บุตรเจ้าพาดศิริ
กับนางละคร ๕ คนผิดกับฝรั่งมหาศเตก ๒ คน พิจารณาเป็นสัตย์ แล

(๑) น่าจะเป็นเพียงพระยายมราช หรือว่า การในตำแหน่งมราช ยังไม่ถึงเป็น
เจ้าพระยาทีเดียว ต่อๆ ไปจึงควรเรียกว่าพระยายมราชเท่านั้น

(๒) จดหมายเหตุไทรบุรีว่า จ.ศ. ๑๑๓๗ ๗วัน ๒ ๖ ๑๐ ค่ำ "ข้างในเป็นโทษ" นำ
สงสัยว่าเศษเจ็ดท้ายศก (คือ ๑๑๓๗) จะเขียนมาเป็นเอ็ด (คือ ๑๑๓๑) จดหมายเหตุ
ของไทรบุรีจะใกล้ความจริงมากกว่า และจดไว้เพียงว่า "ข้างในเป็นโทษ" ซึ่งหมาย
ความว่า ข้างในทำผิดต้องถูกถอดยศตำแหน่งเท่านั้น ไม่ถึงกับถูกประหารชีวิต

ตั้งให้ ฝพายทนายเดอกทำประจานอย่าให้ตีเยี่ยงอย่างกันต่อไป แล้ว
ตัดแขน ตัดศีรษะ ฝออกเดี่ยวทงชายหญิง

ครันณวัน ๗ ๖ ๘ ค่ำ ยกกกองทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราช

(๑) เจ้าพระยาจักรี (๒) พระยายมราช พระยาเพชรบุรี พระยาอภัยรณฤทธิ์
& นายยกก่อนเบนกองหน้าไปโดยทางดัดถมารค ไพร่ทหาร ๕๐๐๐ เคษ
ตัดวง เมืองไชยา แด่ท่าข้าม ไปได้ถึงค่ายท่าหมากร ได้รับกัน
เป็นดามารต พระยาเพชรบุรี พระยาศรีพิพัฒตายในทรบ แต่
ถักษมาณาบุตรเจ้าพระยาจักรีนน กองทัพนครจับเอาตัวไปได้ แล้ว
ล่าทัพกลับถอยมาอยู่เมืองไชยา พระยายมราชบอกเข้ามาให้กราบท
ว่า เจ้าพระยาจักรีเป็นกบฏ มิเต็มใจทำราชการ จึงทรงพระวินิจฉัย
ด้วยพระปริชาญาณ ก็ครัดทราบเหตุดว่า การมิคตอดแถวจเกิดฉวาท
กัน ทงนเบนบุพพาดณาแห่งเรา อันจะใช้แต่เด้นาบตีไปมิด้เร็ว จึง
เด็ดจพระราชดำเนนไปทางชดมารคด้วยพลทหาร ๑๐๐๐๐ เคษ ทรง
พระทงนมหาพิชัยสู้อรรณนาว ยาว ๑๑ วา ปากกว้าง ๓ คอกเคษ
พลกระเชียง ๒๘ คน พร้อมด้วยพยุหเส่นาโยธาเครื่องดำตราวทงปวง
ครันณวัน ๑ ๖ ๘ เพต ๓ โมงเช้า ถึงบางทะลุเกิดพยุคตจนตหนัก

เรือรบข้าทหารกองหวดง กองหน้า บ้างแตกถ่มเข้าแอบบังอยู่ในอ่าว
พระเจ้าอยู่หัวให้ปลตกล้าตชนเพงศา พระราชทานเครื่องกระษาดังเว
บวงสรดวงเทพารักษ แล้วทรงพระราชดำริฐาน เอาพระสัจจวามิแต่

- (๑) หนังสือราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ ว่าชื่อ หมุด
- (๒) กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑
- (๓) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

บุพชาติแลบจุบนมาเป็นทตง ด้วยพระเดชพระกฤษณาภาพ คณดม
กำลังบราบคาบดงเป็นอศักรรย์ แด้วเด็คังไปในวันนั้น ขาทุดระของ
ตามเด็คังไปดวยเรือชนนอย ก็เบ็นผู้ชู้บายหาอันตรายมิได้

ครนณเดือน ๘ บณลเอกักก เด็คังงทาซาม ดาวหางชนชางทศ
ทกษณ

ครนเดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ เพลา ๓ โมงเช้า เด็คังเข้าคเมือง
นครศรีธรรมราช เตะพระบารมีบรมโพธิ์สัมภาร ไพร์ทหารแ
ราชฐรเส่นาบตในกรุงนครศรีธรรมราช บันดาลลยบดยงมิอาจค่าน
คือไต ก็แตกพ่ายแพห็นในเพลาณั้น นายคองไพร์ทหารบ่าวพระเส่นาภิมุข
เห็นชางพลายเพชร ทเจานครมกเคืองดรรพปล่อยอย จังจุบมาถวย
พระเจาอยหิวเด็คังชนทรวงกมุขร หักคินทรชางคั้น ทรวงพระทง
พลายเพชรเด็คังเข้าเมองนครศรีธรรมราชได้ เด็คังแต่นายเพชรทนาย
เดอกถูกบหนตายคนหนึ่ง แดได้ราชชิตาญาตวงค่าแดชะแม่พนักงาน,
หรณ, สุวรรณ, วัตถุตงกาภรณทงปวงเบ็นอนมาก แดเด็คังพระ
พทเจาอยหวมชยชนะชาศักคองนน ฝ่ายทแกดทหาร ทพบก
ทพเรือทงปวง ยังมามิตทนเด็คัง ดวยอำนาจพระบารมกมชยเบ็น
อศักรรย์

ครนคองทพบกทพเรือมาถงพร้อมแเด้ว จังมีพระราชโองการดำรัส
ให้ภาคโทษไว้ ด้วยเจ้านครพาราชบุตตราชิตา แลราชทพย ห็นไป
เมืองเทพา, ตานี้ ให้เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาพิชัยราชา เร่ง
คองทพบกทพเรือคิตตามไปจับเจ้านครจงได้ ถ้ามิได้จะถงพระราช
อาชญาถงสิ้นชวด

ครั้นถึงณวัน ๖ ๑ ๓๑ ค่ำ เพลาห้าค่ำแล้ว ๒ ทุ่มเค็ช้ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จยกกองทัพไปโดยทางชลมารค โดยลำดับที่ประทับเรือนแรมจนถึงเมืองสังขตา นำแห่งตงเรือพระที่นั่งจะไปมิได้ เสด็จพระบรมโพิษณ์มถารบังเกิดน้ำเปี่ยมมดตอง มีพรรณฝูงปลาอาหารให้เห็นประจักษ์แก่เขาทุตตะตอง ๑ ทงปวง ก็เสด็จด้วยราชาภาพเป็นนอศักรวย ยิงนก

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีแม่ทัพเรือ เจ้าพระยาพิชัยราชาแม่ทัพบก ยกทัพติดตามเจ้าเมืองนครไปถึงเมืองเทพา จับจับจับแขกมาได้ถามไถ่เนื้อความว่า เจ้าเมืองนครหนีไปเมืองตานี เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาพิชัยราชา จึงมีหนังสือไปถึงพระยาด่าน ๆ มีอาชชิตไว้ได้ จึงตั้งเจ้านคร, พระยาพิทง, พระยาลังขตา, เจ้าพัฒ, เจ้ากตง กับทงบุตรกรรยามาให้ เจ้าพระยาจักรีจึงจำคนโทษทงปวงได้เรือรบมาถวายณเมืองสังขตา

ครั้น ณวัน ๖ ๑ ๓๒ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนิน มาถึง เมือง นคร ศักรธรรมราช

ครั้น ณวัน ๖ ๑ ๒ ค่ำ เพลา ๗ ทุ่มเกิดเพลิงณเมืองนครตำบลนายไก่อทรงพระกรุณาให้ มีกฎหมายประกาศไป มีให้ไพร่ทหารไทยจีนทงปวงฆ่าโคกระบือ แลข่มเหงล้มฉนช้พราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ ฝ่ายสพายทนายเดออกซงตามเสด็จครองหน ได้ลาภดีการเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาให้เต็นให้ด้นุก แลไว้ให้กาถวนหาพระที่นั่งกระดานละ ๕๐ ซ้งบ้าง ๓๐๐ ซ้งบ้าง ด้นกปรากฏทุกถกว่าทุกถครั้ง แลต่อทรงพระราชศรัทธาให้ตั้งขการธรรมการนิมนต์พระภิกษุ, เถร, เณร, รูปช้ในเมืองนอก

(๑) ดูกฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๒๖

เมืองนครศรีธรรมราชมาพร้อม พระราชทานข้าวสารของคลัง เงิน
 ของคลัง ๓ บาท ทูตชาติฝ่ายบงจิวรก็ถวายไตรจักร แด่แจกขจกอนิพ
 เด่มอคนละ ๑ ตั่ง ทุกวันพระอุโบสถ แด่ทรงพระกรุณาจ้างข้าทูล
 ดะของ ๆ ให้ฐานาบุตรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ, พระวิหาร, การ
 เปรียญ, พระระเบียง, ศำดากฎิ ดั้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ให้
 คังการส้มโพธิ พระดำริกรบรมธาตุด้รวพด้วยการส้มโพธิ แล้วให้
 ปฤกษาโทษเจ้านคร เด่นาบตีปฤกษาโทษถึงตาย ทรงพระกรุณาไม่
 เห็นด้วย ให้ก้งจำเจ้านครไปให้ ถึงกรุงเทพฯ จึงปฤกษากันใหม่ แล้ว
 ทรงตั้งเจ้านราธิวาส พระเจ้าหลานเธอ ใต้ครองนครศรีธรรมราช
 แด่ให้พระยาราชสุภาวดี, พระศรีไตรลาศ์ อยู่ช่วยราชการ

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้ราชบัณฑิตยจัดพระไตรปิฎก ลงบรรทุก
 เรือเข้ามากรุงเทพฯ แต่พอจำต้องใต้ทุกพระคัมภีร์แล้วจึงจะเชิญ
 ออกมาไว้ดั่งเก่า แด่พระอาจารย์ศรี ซึ่งแตกหนีออกไปอยู่ณเมือง
 นครศรีธรรมราชนั้น ให้นิมนต์เข้ามากับด้านศิษย์ด้วย

ดศักราช ๑๑๓๓ ปีฉลูเอกศก (พ.ศ. ๒๓๓๒) เด็ดเจ้าเนนทัพ
 กัดบมาเมืองธนบุรี จึงตั้งพระอาจารย์ศรี เป็นพระตั้งพระราช แด่ทรง
 พระกรุณาจ้างให้ช่างงาน ๆ พระไตรปิฎกทั้งจบ ดั้นพระราชทรัพย์เป็น
 อันมาก ฝ่ายเจ้านครนั้นพระราชทานโทษ ให้รับพระราชทานหน้าพระ
 พนมตัจจา ตั้งแต่นั้นมาพระคำด้นักค้อยเพลงฟุ้งขึ้นได้ดั่งเก่า พระ
 เจ้าอยหัวกทรง พระวัดนาการจำเริญ พระปรีชาญาณแด พระกฤษณา
 อนุภาพยง ๆ ขึ้นไปจนถึงจุศักราช ๑๑๓๒ ปีชวดโทศก (พ.ศ. ๒๓๓๓)

(๑) คุณกฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๒๕

วัน ๕ ๑ ๘ คำ จตุศักราช ๑๓๓๒ มี จระยกกองทัพไปปราบคน
 ขาดศยอาชกรรมฝ่ายเหนือ ด้วยชายเหล่าร้ายนั้นยกลงมาดาดตระเวน
 คเหาข่าวปลาทอาหารเผาบานเรือนเดียหลายตำบล ไพร่บ้านพดเมือง
 ใต้ความแค้นเคืองขัดต้นก เหตุฉะนั้นจึงให้เจ้าพระยาพิชัยราชาถือ
 พด ๕๐๐๐ ยกไปทางตะวันตก พระยายมราชถือพด ๕๐๐๐ เขากันเป็น
 คน ๑๐๐๐๐ ด้รวพดด้วยเครื่องด้รวพดทั้งปวง

ครันจตุศักราช ๑๓๓๒ ปีชวดโทศก (พ.ศ. ๒๓๓๓) วันเสาร์ เดือน
 ๘ แรม ๑๕ คำ เพดาโมงเซ็เค็ช เป็นมหาพิชัยฤกษ์ พระเจ้าอยหัว
 เสด็จจากเมืองธนบุรี ไปโดยทางชลมารค ทรงนำพระที่นั่งพร้อมด้วย
 หมู่พดพยหโยธา เสด้นำทหารทั้งปวงประมาณ ๑๒๐๐๐ ครองนหน้า
 แพงเกอญณะ ๓ ชิง ด้วยเดชพระบารมีบรมโพธิ์ดมภาร กำบ
 ข้าวด้รวมาแต่ทิศใต้ ก็ได้เกณฑ์ให้กองทัพเหลือเพื่อ แด่ได้ทรง
 พระบริจาคนแกล้มฉะชัพร้าหมณยาจกฉฉกฉก แด่ครอบครวับุตร
 ภรรยาชำตละของฉฉฉะบาททั้งปวงแเด่ แฉกเมืองตรงกันแเด่
 แฉกเมืองยกกตรา เอาบนคาบคีตาเซ็มาถวยาย ๒๒๐๐ กระบอก ฉฉฉะ
 เมื่อเสด็จพระดำเนินชนไปนนั้น ประทับแรมณเมืองนครด้รวรศ ๒ เวณ
 แเด่ด้วยชนไปชาตฉฉฉฉฉฉ ประทับแรมฉฉฉฉฉฉ

รุ่งชนฉฉฉฉฉฉ เดือน ๘ แรม ๒ คำ ยกไปประทับร่อนปากน้ำพง
 เพดาประมาณยามหนึ่งเขาคัดเมืองพิษณุโลกได้ หดวงโกษาอังคิตมิชอบ
 หนีออกจากเมืองชนไปตงค่ายรบอยู่ ณตำบลไทก แเด่เด็กหนีไป

(๑) ตั้งอยู่ทางทิศอีสานของจังหวัดพิษณุโลก

ครั้นวันเสาร์ เดือน ๙ แรม ๕ ค่ำ เล็ดจ้เข้าไปนมัสการพระ
 ชินราช, พระชินศรี, พระศรีด้ายกมณี ก็ทรงพระโสมนัสปริธา
 ปราโมทเต็มได้ศรัทธา เปิดองพระภูษาจากพระองค์ทรงพระชินราช
 เจ้าเดรัจฉาน แรมท่าที่พบกฝ่ายตะวันออกอยู่ ๘ เวณ พอพระยายมราชขึ้น
 ไปถึง จึงพระราชทานข้าวปลาอาหาร แตะน้ำรดพัดให้พร้อมแล้ว
 สั่งให้พบยกเร่งรีบขึ้นไปติดเมืองสุวรรณภูมิ แล้วตรัสว่าเราจะยก
 ทพระเรือขึ้นไปบน นายน้อยหนักตลงยงตั้งอยู่ อ้ายเหล่าร้ายจะได้
 ทวงทีดอบยงเอา แต่ไม่ขาดอก พอทพบกขามเมื่อนานอ้อยได้ ๓ วัน
 นากจะเกิดมากชน เตชะพระบารมีบรมโพธิ์สัมภาร ครั้นถึง ๓ วัน
 นากเกิดมากชน เต็มอกตลงบางตลงบางประดุจตรัสไว้นั้น จำเต็มแต่
 นนกกองทพบกทพระเรือทงปวง ไต่แจ่งเหตุแล้วยกกมชขึ้นกราบถวาย
 บังคมเอาพระเศษเตชานภาพปกเกล้า มณาใจมโดยอทอดการณรงค
 องอาจทจรบลิ้มบัจจามตราชคค ด้วยเห็นพระบารมีเป็นแพ
 วันอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ เพลา ๒ โมงเช้า ยกทัพหลวง
 จากเมืองพิษณุโลกโดยทางชลมารค ประทับรอนแรมไปได้ ๓ เวณ
 พบผู้ถือธงด้อมออกกองหน้า ใจความว่าได้เมืองฝางแล้ว แต่อ้าย
 เรือนชงคคิมชอบนหันไป ข้าพระพุทธเจ้าทงปวงยงติดตามอยู่ ก็
 เล็ดจ้รีบไปทงกตางวันกตางคืน ถึงตำหนักค่ายหาดตั้ง ให้นายทัพ
 นายกองเกณฑ์กันไปติดตามอ้ายเรือนฝางแตนางพญาช่างเผือกจงได้
 ครั้นวันอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ หลวงคชชาติ กองพระยา

อินทรวชิต จับได้นางพญามงคุดเคื่อดคชดาร์ศรี เมืองตวัประเดริฐ นำ
 มาทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงพระกรุณาพระราชทานบำเหน็จโดยดมคกร
 ครนณวันพฤหัสบดี เดือน ๓๐ ขึ้น ๓๐ ค่ำ เดือนจยกพลพยหโยธา
 ทพลวงโดยทางชลมารคไปตำบลนามค จึงดำรัสให้ตั้งด่านทางชนใน
 ชนนอก คงเกลยกถอมถาดตระเวนสืบข่าวเอาตัวชายเรือนฝางให้จงได้
 แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับมายังพระตำหนักค่ายหาดสัง

ครนวันจันทร์ เดือน ๓๐ แรม ๕ ค่ำ จึงให้แต่งกฎประกาศ
 กองทัพบกทัพเรือไทยจันทงปวง อย่ายให้สมเเหงรตราษฎร ชาวบ้านแ
 ฆ่าโคกระบือ อนึ่ง นายกองนายทัพผู้ใดได้จับคนข้างฝางพดายใหญ่
 ได้ศอกใด นว รูปตรูปกลาง ก็ให้ส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย

วันพฤหัสบดี เดือน ๓๑ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือนจกษณพระตำหนักค่าย
 หาดสัง แยกเมืองตานเข้ามาตั้งพระบรมโฑษัดมถาร ถวายดอกไม้ทอง
 เงิน แดแขกเมืองยกระตราถวายบน ๓๐ บอก

วันอังคาร เดือน ๓๑ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมชด โทศก (พ.ศ. ๒๓๓๓)
 ทรงพระกรุณาให้หมมนคพระดังขฝ่ายเหนอมาพร้อมกันหน้าพระที่นั่ง
 ชุนนางผู้นอยผู้ใหญ่ฝ่ายทหารพดเรือนเฝารวมกัน จึงดำรัสปลุกษา
 ว่า พระดังขบ้นตาอยู่ฝ่ายเหนอน เบนพกพวกเพอนชายเรือนฝางยอมคค
 ถอบนรบศึก ฆ่าคนปล้นเอาทรัพย์ดังขของ แดกนศุร่าต้องเส็ดพดวยดีกา
 ให้ขาดจากล็กขามทจคุปารชิก เบนตามกอยู่ในพระค้ำนาคณะนั้นจะไวม
 ได้ อนึ่ง พระดังขฝ่ายใด ฝ่ายเหนอ ก็แปลกปลอมกันอยมริววาองค์
 ใดค้องค้ ไคขัว จะไคกระทาดักการบช่าให้ เบนผลานดังดีแกตนแกทาน
 แดให้พระดังขว่าแต่ตามลจตามจริง ถ้าไคผิดในจคุปารชิกแก่กาลใด

กาดก่อน จะพระราชทานผ้าให้สักออกทำราชการ ทมรับนจะให้
 ด่านักบพพิกา ๓ ถอน ถ้าชนะจะให้ เป็นเจ้าอชการราชาคณะฝ่าย
 เหนือ โดยสมควรแก่คุณความวิ ทแพนาพิกานจะให้ลงพระราชอาชญา
 แด่ผู้ชักข้อมมิให้บวชได้อีกด้วย ถ้าเดิมอาพิกาจะพระราชทานผ้าไตร
 ให้บวชใหม่ ถ้าไม่รับแต่เดิม ครั้นจะให้ลงดำนักดับคนค้ำว่าได้ทำ
 ผิด จะให้ลงพระราชอาชญาประหารชีวิตเสีย อนึ่ง เมื่อพระดังขังจะ
 ลงดำนักน ให้ลงคำตักนมาหน้าตาดเทศาน แด่เครื่องปลัดกรรมเทศา
 พรอมแล้ว ทรงพระอชษาฐานให้พระบารมีนั้นช่วยอภิบาลรักษาพระ
 ดังขังทงปวง ว่าภิกษุองค์ใดมิได้ขาดสักขาบทจตุปาราชิก ขอให้พระ
 บารมีโพธิญาณของโยม แด่อาณาเขตแดนอันศักดิ์สิทธิ์ช่วยอภิบาล
 รักษาพระผู้เป็นเจ้า อย่าให้แพ้แก่นาพิกาได้ ถ้าแต่ภิกษุรูปใดคิด
 วิบัติด้วยจตุปาราชิก จงสังหารให้แพ้แก่นาพิกาให้เห็นประจักษ์แก่ตา
 โลก เดชะพระบารมีสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้นนพระดังขังทมคิด
 บรผู้ชักชนะแก่นาพิกาหาอันตรายมิได้ ทภิกษุผู้ศตนั้นกแพนาพิกา
 เห็นประจักษ์แก่ตาโลกทงปวง พระดังขังดำนาคกรั้นน ชะนะบ้าง
 เด่มอบ้าง แพบบ้าง เสนาบตทงปวงกกระทำตามรับดัง โดยสมควรแก่
 คุณและโทษ แต่ผ้าไตรทพระดังขังดักน ได้เผ่าทำเป็นถ่มกไปทาพระ
 มหาธาตุเมืองฝาง แด่ทรงพระกรุณาให้เย็บผ้าจีวร ให้ได้ ๓๐๐๐ ไตร
 บวชพระดังขังไว้ฝ่ายเหนือ แด่ให้ลงมาอาารานารับพระดังขังราชาคณะ
 แด่อนดับ ๕๐ รูปณกรุงธนบุรี ชนไปบวชพระดังขังไว้ทุกหัวเมือง แด่
 พระราชทานราชาคณะไว้ให้อยู่ตั้งถ่อนพระดังขังฝ่ายเหนือ พระ
 พิมพ์ธรรมอยู่เมืองฝาง, พระธรรมเจดีย์อยู่ทุ่งย้ง, พระธรรมราชา,

พระเทพกวี อยู่เมืองสุวรรณโคติก, พระธรรมมอคุมอยู่เมืองพิชัย, พระโพธิวงค์อยู่เมืองพิษณุโลก

วันศุกร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองสุวรรณบุรี ดมโภชพระธาตุ ๓ เวนแล้ว ให้บรรณปฏิวัติตั้งขรณ์พระอาราม แดพระบรมธาตุให้บริบูรณ์ตั้งเท่า จึงเสด็จพระราชดำเนินไปดมโภชพระณียง ๓ เวน แล้วเสด็จไปดมโภชพระบรมธาตุเมืองสุวรรณโคติก

ครั้นวันศุกร์ เดือน ๑๑ แรมค้ำหนึ่ง ดมโภชพระเมืองพิษณุโลก ๓ เวนแล้ว ข้าหลวงซึ่งมีความชอบในการสงคราม ให้รั้งเมืองครองเมืองตามฐานานุกรมลำดับ เจ้าพระยาพิชัยราชาเป็นเจ้าพระยาสุวรรณโคติก พระยายมราชเป็นเจ้าพระยาสุรศรี รั้งเมืองพิษณุโลก พระศรีราชาไชยรั้งเมืองพิชัย พระท่ายนารังเมืองสุโขทัย เจ้าพระยาอนุรักษภูษารั้งเมืองนครสุวรรณคี พระยาอภัยรัตนฤทธิไปเป็นพระยายมราช ให้ว่าที่ดมุหนายกด้วย แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับลงมายังกรุงธนบุรี ณวัน ๓ ค่ำ

ดศักราช ๑๓๓๒ ปีชวดโทศก (พ. ศ. ๒๓๓๓) จะยกทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เหตุพระมาเหลาร้ายเมืองเชียงใหม่ ยกกองทัพลงมา

(๑) มีประวัติพิสดารอยู่ในหนังสือศิลปากร เล่ม ๒

(๒) กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทในรัชกาลที่ ๑

(๓) พระยาพิชัยดาบหัก ดูหนังสือเสนาศึกษาและแผ่วิทยาสาตร์ เล่ม ๑๑

ประจำปี พ. ศ. ๒๔๖๕

(๔) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ตั้งค่ายล้อมเมืองสุวรรณภูมิไว้ โดยทูลนการรบกันด้ามารด พระบาท
 สัมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาให้มัตราขึ้นไปถึงเมือง
 พิษณุโลก, เมืองสุโขทัย, เมืองพิษณุ ไหยกไปช่วยรบ พระมัทรีแตก
 เลิกหนีไป อาศัยเหตุฉนั้น ^(๑) จึงยกพลพยุหโยธาทัพหลวง ทิ้งนายไพร่
 ไทยจีน แยกฝรัง ๑๕๐๐๐ สัตว์พาหนะใหญ่ น้อย และเครื่องสรรพาวุธ
 ทิ้งปวง พระเจ้าอยู่หัวทรงนำวาพระที่นั่งกราบเสด็จโดยทางชลมารค
 ขึ้นไปประทับบนพระตำหนักหาดทรายหน้าเมืองปากตะวนออกเมืองพิษณุ
 กับพักพลถาดมชอ สัมครเข้ทำราชการ ทรงพระกรุณาตั้งให้เป็น
 พระยาศรีสุริวงศ์ แดวตั้งให้เจ้าพระยาจักรี ตรี เจ้าพระยา
 มหาราชฯ อยู่รักษาเรือพระที่นั่งและเรือชาตตะของ ๆ ทิ้งปวงณเมือง
 พิษณุ แดวยกพลนิกรโยธาทัพหลวงโดยทางชลมารค ประทับรอน
 แรมไปหลายวัน ถึงตำบลกุ่มเหลือง จึงหยุดประทับแรมอยู่ณพระ
 ตำหนักคายนนแทบเชิงมาพลาต ครวงนนเทศกาดคมีนตฤถกนตารด้วย
 นานก ผู้มชอเป็นมรรคนายกนำมรรคนนกราบทูลว่า แดเชิงเขาข้าง
 นจะไปลงเชิงเขาข้างหน้าโพ้น เป็นระยะทาง ๓ เส้นกนตารน่านก คารตี
 ว่าอย่าปรารมภเตยเป็นภารชระแห่งเรา คาวนนชยาคของ ยามจ
 กำหนดนาฬิกาไว้ เพลา ๕ ทุ่มจะให้ฝนตกลงจงได้ แดวจึงครวตีตั้ง
 เจ้าพระยาศรีประสิทธิ์ให้ปลุกค้ำตเทพารักษ์เพียงตา กระทำพิธีกรรม

(๑) จดหมายเหตุไทรบุรีว่า "จ.ศ. ๑๑๓๒ พระม่ายกมาสว่างคบุรี แดกกลับไป
 บ้างที่ทัพหลวงจะเพียงขับไล่พระม่ายในคราวปราบเมืองสว่างคบุรีนั้น หาได้เสด็จเชิงใหม่ไม่

(๒) ตรงนี้ยังไม่กระจ่าง

บวงสร่วงเสร็จแล้วทรงพระลี้ภัยขึ้นฐาน เหาพระบารมี โพรดมภรรไต้
 ดันนิตยากรรมมาแต่อดีตชาติและปัจจุบันนี้ เป็นทพวงพานกแก่ไพร่พล
 ทงปวง วนนหอภาคปราศจากเมฆและฟ้าดมเห็นช่องแฉ้วเป็นปกติ
 เตชะอานภาพ ก่าตั้ง พระอิธิษฐานบารมี และเทวานุภาพ เถิงเพลา
 ๕ ทุ่ม ๘ บาท กิบนตาตฝนตกลงหนัก น้ำของซอนไม้ ในป่าก็ถอยไหล
 ไปเป็นอศัจจรัยขงนก ครนเพลาเซากได้เจดาคำเนนพลประทบรอนแรม
 ไปจนไกลเมืองเชียงใหม่ พระมาและดาวแดงกองทัพออกรับ ฝ่ายทพ
 หนักตทพระมาแตกแตกถอยไปจน ก่าแพง แล้วตั้งค่ายรายล้อมไว้
 ดมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสถิตอยู่ณพระตำหนักค่ายในก่าแพงดิน แล้วตั้ง
 ใ้ให้นายทัพนายกองทงปวงเข้าปด้นปืนในเพลา ๓ ยามเศษ เพื่อจะพัง
 ก่าตั้งซาศัก ใ้โรับกันกับพระมาดำมารถ จนวนรุ่งไปเข้ามได้ถอยออกมา
 จึงตรัสว่าอนเมืองเชียงใหม่นี้ต้องทำนายออย คำปราปราเด่าดีบมาว่า
 กษัตริย์พระองค์ โดยกทัพไปตเมืองเชียงใหม่นนครั้งเดยมได้ ตอแยก
 ไปเป็นคำรบสองจึงได้ ถ้าจะเข้าหาญบุกรุกเอาตวยก่าตั้งกลาตคนก
 จะได้ แต่จะเดี่ยไพร่พลมาก และยกมาตคนเหมือนจะตทวงททำทาง
 และก่าตั้งซาศัก ก็ไ้ตเห็นประจักษ์แล้ว ถ้ายกมาครั้งหลังเห็นไ้ตถาย
 เดียว จึงไ้ถอยทพหลวงตวงตวงมาเวนหนิง กองทพทงปวงก็แตกถอย
 ถอยมาตาม ฝ่ายพระมาถยกกองทัพตเตาะป่า ตะกดตามยงตงมา ไ้พร
 พตกตนแตกกระต่าระต่าย ถอยขอย่นมาจนเถิงทพหลวง ोनประทบริบ

(๑) พงศาวดารเชียงใหม่ว่ากองทัพพระโกศยกขึ้นไปประชิด พระออยจะเป็นทัพ
 หลวงโกศ (ยัง) เมื่อแตกหนีไปจากเมืองพิษณุโลกกระมัง

อยู่ณเขาช้างแควบนัน ส้มแดงพระพุทธรเจ้าอยู่ทอดเห็นดงหนัน จึงได้ตั้ง
ทรงพระแดงตามค้อนโยธาทงปวง ให้กัถ์บริบพระมาตระตุมบอนแทงพัน
กนเบนล้ำมารัด ทพระมาตมตายเบนอนมาก แดกกระจัดกระจาย ก
เด็ดจกถบดงมาเถิงกรุงชนบุรีด้วยดีด้วยดีภาพ

ฤกษ์กราช ๓๑๓๒ ปีชวดโทศก (พ. ศ. ๒๓๑๓) ทรงพระวิจารณ์
ว่าเมืองเก่าน้อยหนัก ไพร่พลดีมาก เกิดอกมการตั้งครามมาหาทมน
ผู้คนจะฮาศ์ขมได้ จึงทรงพระกรุณาให้ชาทตระของ ๆ ฝ่ายทหาร
พลเรือนทำค่ายด้วยไม้ทองหลวงทงตน เบนทมนไวดุปร่างกอน จึงจะก่อ
กำแพงเมืองภายหลัง ให้ทำค่ายตั้งแแต่มุม กำแพงเมืองเก่าไปจนวัด
บางวันน้อยวง ดงไปริมแม่น้ำใหญ่ แดวชตคนำรอบพระนคร มุดดิน
ชนเบนเชิงเทินตามริมค่ายข้างโน เตะอนหนิงล้ำเวจการ

วันอาทิตย์ เดือน ๓๑ แรม ๓๓ ค่ำ จตุศักราช ๓๑๓๓ ปีเถาะตรีศก
(พ. ศ. ๒๓๑๕) เพลาเช้าโมง ๕ บาท ไต พชยฤกษ์ เสด็จตั้งพระทง
ล้ำเกาทอง ยกทัพหลวงออกจากเมืองชนบุรีไปทางปากน้ำเจ้าพระยา
เรือรบ ๒๐๐ ลำ เรือล้ำเกา ๓๐๐ ลำ พลทหารไทยจีน ฝรั่งเป็นคน
๓๕๐๐๐ เคษ ด้รวพด้วยเครื่องล้ำตราวุธทงปวง เตะเซพระบรมโพธิ์
ตั้งการคณตมร้ายในพระมหาสมุทรกัถ์บันดาลตั้งบเป็นปกติ ได้ตั้งไป
& เวนประทับปากน้ำจันทบุรี จึงให้ พระยาโกษาเป็นแม่ทัพยกไปตี
ตะโพงโถมแตะกองกุก แดวได้ตั้งไป ๖ เวน วันพฤหัสบดี เดือน ๓๒

(๑) จดหมายรายวันที่พลท้าวเสด็จพระราชดำเนินไปปราบเมืองพุทไธมาศ (ย้ายเขียน)
ยังเหลืออยู่เกือบบริบูรณ์ มีข้อน่ารู้อยู่ในนั้นมาก ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖

ชน ๘ คา เถิงปากน้ำพทโฆมาศ สลัดคนตักเงินปากตะวณฑกเนียงโต
 จึงโต มหนังด้อพระยาพิชัยไอศวรรยกองทพหน้า ใหญวณมชอชงจับได้
 มานนถอเขาไปเถิงพระยาราชาศรัยสุ วาดมเต็จพระพุททเจ้าอยู่หัว
 ยกกองทพภทพเรือมาน พระราชประดังคจะเค็กพระองค์รามราชาให้
 ครองกรงกมพชาชบด แลวจะเอาตอเจ้าจยเจ้าเล็ดังแลวหาตวงชาว
 กรงชงไปอยเมืองโต ๆ จึงตั้ง ถ้าละพระยาราชาศรัยสุมิได้ภกคดวย
 เห็นวาทานทานโต ก็ให้เตงการบ้องกันเมืองจงดรรพ ถ้าเห็นวจะดูมิ
 ได้ ก็ยงทรงพระกรุณาโปรดอย ให้ออกมากราบถววยบังคม เราจะ
 ช่วยทำนบำรุง เถิงว่าแก่แล้วมามิได้ ก็ให้เตงหุเขียบตรออกมา
 ถววยบังคมจงดบพถน ถ้าชออยจะทรงพระพิโรชชวเดียให้ถน พระยา
 ราชาศรัยสุจึงให้หนงด้อคอบออกมาว่า ชงให้หนงด้อมาเถิงข้าพเจ้า ๆ
 ขอบใจนิก จะหาชุนนางมาปลุกษาให้พร้อมกันก่อน ถ้าประนอม
 พร้อมกันแล้วจจะบอกไปให้แจ้ง แลพระยาราชาศรัยสุมิได้ให้
 ผู้โตยอมบอก จึงดำรัสตั้งกรมอาจารย์ ให้จคกนทแกตวหาญเข้า
 ปลนเมืองทงนายไพร่ ๑๑๑ คน จึงให้เกณฑททหาร ๒๕๐๐ เข้าดมทบ
 แล้วพระราชทานฤกษ์เตอบายให้ปลนในเพลต ๒ ยามน กบินทกาแพง
 เข้าไปได้ จคเพลิงชนดว้างรุงเรือง ได้ยทชนาการรบกันกับญวนชง
 อยในเมืองนช้านาน แลนายทพนายกองรพตทงปวง ชงตั้งค้ายราย
 ล้อมอยุนน จะบุกรุกเข้าไปช่วยกมโต ด้วยญวนยงรักษาหนาทยงรบ
 อย ไพร่พลทงปวงก็อดโรยตง เตชบรมมโพธิ์ดมภารบันตาดดลจคค

โยธาทหารทงปวงให้ล้าคณิวว่าเด็ดใจไป ก็นำใจของอาจแกลวหฤณยง
 นก ตีกระโจนเข้าไปถึงบกทงเรือ จินณวนซึ่งรักษาหน้าทกแตกหนี
 ไป พอรุ่งขึ้นจนอาทตย เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เพลาเช้ากเขาเมือง
 ไต (๑) และพระยาราชาศรัยรู้ถึงเรือหนีไปได้ วันจันทร์ เดือน ๑๒
 ขึ้น ๑๓ ค่ำ เด็ดใจเข้าไปติดคในวงพระยาราชาศรัย จึงดำริดีถาม
 พระญาณประสิทธิ์ พระศีลธรรมมาจารย์ อาจารย์จันทร์ ว่าเมือค
 ทหารเข้าหักคายนนเขาชางฐานไต อาจารย์ทงดำมไให้การมไคตรงกน
 จึงเด็ดใจพระราชดำเนนไปทอดพระเนตรตทหารเขานน เห็นผิดคย
 พระราชดำริ ครีดีว่าข้าศึกหนีไปไคตคยเขาคตคบริบตั้ง ถาคอดูก
 จะเสียราชการ จึงให้ตงพระราชอาชญาทงนายไพร่ ซึ่งมคความชอบค
 ค่ายเขาไคนน พระราชทานเงินเบนบำเหนจทงนายไพร่ ๓๒๕๕ ชั่ง แลว
 ให้มคกฎประกาศห้ามอย่าให้รับราชบาทวจินณวนชาคเมือง ไคคชาย
 ตามมิตำเนาแตกคอง แลวพระราชทานตงพระยาพพชผู้ช่วยราชการ
 โภษาชบคเบนพระยาราชาศรัย รุงเมืองพทไคมาค แลวยกทัพหลวง
 จากปทกนพทไคมาคไปตีกรุงกมพชชบค เด็ดใจโดยทงชดมารค
 ประทับรอนแรมรายทงชนไปจนถึงพนมเพ็ง เจ้าพระยาจกรียกตงมา (๒)

(๑) ภายหลังจึงมาขอสมามักค ก็โปรดให้ เป็นเจ้าเมืองตามเดิม

(๒) ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าเป็นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 แต่ตามหลักฐานส่วนมากยุติคตคองกันว่า เวลานั้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยัง
 ค้างพระยศเป็นเพียงพระยามราช จนถึงปลายปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๑ หรือต้นปีมะแม
 พ.ศ. ๒๓๑๕ จึงเลื่อนมาเป็นพระยาจักรี คงอยู่ในชั้นนี้ต่อมาจน พ.ศ. ๒๓๒๐ จึงได้เป็น
 เจ้าพระยาจักรี ส่วนในต้นคคือเจ้าพระยาจักรี (หมด) นั้นเอง

จากกัมพูชาธิบดีกราบบังคมทูลว่า พระองค์ก็ขยักหนีไปตั้งอยู่บ่อพนม
 แด้ว ครั้นทรงฟังจึงสั่งให้เจ้าพระยาจักรียกไปตามในฉนวนนั้น ครั้น
 เพดาบาย ๓ โมงเศษยกทัพหลวงตามไป ประมาณยามหนึ่งก็ได้ทรง
 ฟังหนึ่งตอบบอกเจ้าพระยาจักรีว่า ญวนถูกหนายมารีบพระองค์ขยักไป
 แด้ว จึงหยุดประทับแรมอยู่ณเรือพระที่นั่งหน้าบ้านค้าหนักเงินหนึ่ง
 เพดาเข้ายกถล่มคนมาดงปากคลองมกกระด้า พบครัวแตรเรือเป็นอันมาก
 แด้วยกมาประทับเกาะพนมเพิง พระองค์วิกรมราชางมาเฝ้า

ต้นฉบับต่อจากนงชาติอยู่ตอนหนึ่ง

ข้อความที่ขาดนั้น คือ

- (๑) ทัพหลวงได้ตั้งมาเมืองพุทไธมาศ (ฮ่าเตียน)
- (๒) ทัพหลวงได้ตั้งกลับกรุงธนบุรี
- (๓) พระยาราชาศรีศรีญวนคนเก่าขอมด้วามักัด (ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕)
- (๔) กองทัพพะมายกมาตเมืองพชยครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕
- (๕) โปรดให้ตั้งท้องมือหมายหมู่เลขไพร่หลวง, เลขตั้งกิตพรรค และเลขหัวเมือง ใน พ.ศ. ๒๓๓๖
- (๖) กองทัพพะมายกมาตเมืองพชยครั้งที่ ๒
- (๗) เดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๓๓๗ ทัพหลวงได้ตั้งพระราชดาเนนชนไปปราบพระม่านเมืองเชียงใหม่

ต่อไปนี้เป็นพระราชพงศาวดาร

วันศุกร์ เดือน ๕ ปี ๕ (พ.ศ. ๒๓๓๗) เสด็จมายัง ๒
 โมงเศษ เสด็จฯ อยู่ณพระตำหนักค่ายเมืองลำพูน ทรงฯ ให้หาพระยา
 จำบ้าน พระยาลำพูน ลาวเด่น ชุนหมื่น พกพอกตั้งกำลัง ซึ่งได้ทำ
 ราชการด้วยกันมาเฝ้าให้พร้อม แล้วพระราชทานเลื้อผาคคนละด้ารับ
 ตามบนด้าคักคนายไพร่เป็นอันมาก แล้วพระราชทานผ้าถุงห่มแก่
 ภรรยาพระยาจำบ้าน พระยาลำพูน

วันเสาร์ เดือน ๕ ปี ๕ ครั้นเพลยารุ่งแล้ว ตระเตรียมบัน
 เกนهام ถุกหลวง ถุกชะเลย พร้อมดรรพ ทรงช้างต้นพลายคเชนทร
 เขียวธง เสด็จฯ ยกพลนครโยธาทัพหลวงจากค่ายเมืองลำพูนขึ้นไปเมือง
 เชียงใหม่ประทับร้อนณพระตำหนักค่ายบ่อกกทาง ๓๕๒ เส้น แล้วยก
 จากบ่อกกไป เสด็จมายัง ๓ โมงเศษถึงพระตำหนักค่ายมณรมนาเมือง
 เชียงใหม่ทาง ๑๗๖ เส้น จึงตรัสตั้งให้มยงโยธาหาค่ายไว้ ให้พร้อม
 พรุ่งนี้จึงจะยกทัพหลวงขึ้นไปปิดทางองวะไว้ จับเอาเป็นให้สิ้น

ในวันนั้นเพลยามเศษ ไปชุกพลว มะยง่วน เจ้าเมืองเชียงใหม่
 รุว่าทัพหลวงยกขึ้นไป จะอยู่ค้ำนมได้ ด้วยกลัวพระเดชเดชานุภาพ
 พระบารมี พวกรวหน่อออกจากเมืองไปทางประตูข้างเผือก ด้วยความ
 กลัวหาเหยียบกันออกไปตายอยู่ประคูนประมาณ ๒๐๐ เศษ ทยง
 หลงรบอยู่กมบาง แลกองเจ้าพระยาสุรศรี ซึ่งตั้งค่ายล้อมอยู่ตรงประตู

(๑) คนสำคัญของเชียงใหม่

ทำแพนออกหีกค้าย ซึ่งได้ตายพระมา ๓ ค่าย แทงพันพระมาตายเป็น
อนมาก

ครนรุ่งชนฉนวนอาทิตย์ เดือนยี่ ชน ๑๕ ค่ำ เพ็ญรุ่งเช้า ส้มเต๋จ
พระพุทเจ้าอยู่หัว ทรงช้างตนพระทงพดายคเชนทริเยยรยง เด็ดจ ๗
ไปทอดพระเนตรค้ายข้าทลละของ ๗ ซึ่งตงตอมเมืองเชียงใหม่รอบแด้
เด็ดจ ๗ กลับมาพระค้ำหนัก พระยายมราช ผู้วาทส้มหนายก แม่ทัพเด
นายทพนายกของทงปวงมาเฝ้าพร้อมกัน จึง ทรง ๗ ครัด ประภาษา ว่า
พระมายกหนีไปทงน เป็นความคิดฤทธิอธิบายของผู้ไท พระยายมราช
ผู้วาทส้มหนายก แถ่นายทพทงปวงพร้อมกันกราบทลว่า แต่ก้าตงข้า
ราชการทำตงครามกับพระมา ๗ มิโดยกหนีไป ออกรบเนอง ๗ ครน
เด็ดจ ๗ ยกทพทลวงชนมาตง พระมายกหนีไป เห็นเป็นอค์จรรยนก
อนพระมายกหนีไปน ด้วยพระเดชเดชานุภาพพระบารมเป็นแท อนง
พระดงช ในเมืองเชียงใหม่บอกว้า วันเด็ดจ ๗ ถึงเพ็ญยามเค็ช เป็น
อค์จรรยแผ่นดินในเมืองเชียงใหม่ไทว

อนงทรงพระกรุณาพระราชทานฉดองพระองคฉาด้านพระยายมราช
ผู้วาทส้มหนายก, เจ้าพระยาสุรศรี ด้วยพระยายมราช ผู้วาทส้ม
หนายกเห็นอยหนักกว่าทงปวง แถงพระราชทานผ้าไหมแดง ผ้าไหม
ม่วง ในกองพระยายมราช ผู้วาทส้มหนายก ๕๕ ผืน ให้แจกทหาร
ซึ่งมีความชอบ กองเจ้าพระยาสุรศรี ๕๕ ผืน ให้แจกทหาร

(๑) นี้คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ตำแหน่งสมุหนายกนั้น ได้พบร่าง
ทองคำปรมะเข็ พ.ศ. ๒๓๑๑ ได้ความว้าเจ้าพระยาสุรศรีธรรมราชรัักษากการอยู่

หนึ่ง สั่งให้ตั้งพระราชอาชญาเจ้าพระยาสุวรรณภิงคาร (๑) ด้วยมิได้ปลง
 ใจในราชการ ให้แต่ขุนหมื่นผู้น้อยทำการ ตัวตนอยู่แต่ไกล ให้จำครบ
 แล้วให้เขียน ๓๐ ที่ พระหลวงขุนหมื่น ๓๐ ที่ นายหมวด ๒๐ ที่ แล้ว
 ให้รีบเอาส่งของซึ่งแต่เมืองเชียงใหม่ได้นั้น ให้สิ้นเชิงทงกองเจ้าพระ
 ยาสุวรรณภิงคาร แล้วครัดว่า เมืองพะเยาพระม้ากับถาดอยู่ ๓๐๐๐ ตัว
 กับกรมการทงปวงจะอาชาติ ทำราชการแก่ศรัจะได้อ้อมไม้ เจ้า
 พระยาสุวรรณภิงคารกับกรมการทงปวงกราบทูลว่า ได้ มีได้ ให้ตั้งพระ
 ราชอาชญาถึงสิ้นชีวิต

วันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนเจ็ดอยู่ณพระตำหนักค่ายเมือง
 เชียงใหม่ ทรงฯ ครัดสั่งว่า นายทัพนายกองทงปวง ถ้าผู้ใดได้ไทย
 ชาวกรุงฯ แลแคว้นแคว้นกรุงฯ ไว้ ให้ตั้งมาถวายจงสิ้นเชิง ถ้าผู้ใด
 เบียดบังไว้ สืบได้จะเอาเป็นโทษตามกฎ

วันอังคาร เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ นายทัพนายกองตั้งตั้งของแตรครัด
 มาทูลเกล้าฯ ถวาย ได้ปืนใหญ่ ๓๑๐ ปืนน้อย ๒๐๐๐ (รวม) ๒๓๑๐
 บอก, ฆ้อง ๓๒ คู่, ม้า ๒๐๐ ไทย, มอญ ๕๐๐, คราวไทยชาว
 สุวรรณภิงคาร ๕๐๐ เศษ จึงครัดสั่งว่า คราวไทยชาวสุวรรณภิงคารเป็นกบฏ
 ต่อแผ่นดิน เห็นไปอยู่กับพระม้าเมืองเชียงใหม่ นำพระม้าลงมารบเมือง
 สุวรรณภิงคาร จะเอาไว้ไม่ได้ จะเป็นเยี่ยงอย่างเสียราชการแผ่นดินไป

(๑) มีร่างท้องตราเป็นหลักฐานว่า เมื่อ พ. ศ. ๒๓๑๑ คราวเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไป
 ปราบพระม้าเชียงใหม่ นั้น เจ้าพระยาสุวรรณภิงคารต้องโทษอยู่กรุงธนบุรี หาได้ตามเสด็จไป
 ในงานพระราชสงครามด้วยไม่, ดุสิตปากร เล่ม ๒

ให้ครอบครัวเจ็ดคนทั้งบุตรภรรยา อนึ่ง ข้าราชการของ ๑ ผู้ใหญ่ปรึกษา
พร้อมกัน กราบทูลขอชีวิตไว้ ให้เป็นตะพุ่นหญ้าช้าง จึงทรงพระ
กรุณาพระราชทานชีวิตไว้

วันพุธ เดือนยี่ แรม ๒ ค่ำ เพลาเช้า เล็ดจ ๑ ไปนมัสการพระพุทธ
ปฏิมากร ณ วัดพระสิงห์ ในเมืองเชียงใหม่ แล้วเล็ดจ ๑ ไปทูล
พระเนตรเรือนไปมะยงวนเจ้าเมืองเชียงใหม่

อนึ่ง ตามวชของปวงว่า แด่ก่อนมาถ้าแก่กาดเดือนยี่ นานนม้า
เมืองเชียงใหม่ลง แด่บัดนั้นชนมากค้อกหนึ่งเป็นอศักรวย

วันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ เล็ดจอยู่ณพระตำหนักริม
เมืองเชียงใหม่ ทรง ๑ ครัดว่า พระยาตามวชอ้อมภักดีเข้ามาพวง
พระบรมโพธิ์สัมภาร ได้ทำราชการช่วยรบพระน้ามีความชอบ ทรง ๑
พระราชทานพระแสงปืนยาว บันดั้น หอก เล็ดผ้า แก้วพระยาจำบ้าน
ให้ ถ้อพระราชอาชญาสิทธิ์ เป็นพระยาอัยเยรบราการ ครองนครเมือง
เชียงใหม่ พระราชทานพระแสงปืนยาว เล็ดผ้า แก้วพระยาอัยเยรบราการ
หุดาน ให้เป็นพระยาอุปราช ฝ่ายหน้านครเชียงใหม่ พระราชทาน
พระแสงปืนยาว เล็ดผ้า แก่น้อยโพธิ์ เป็นราชวงศ์ พระราชทาน
พระแสงปืนยาว บันดั้น หอก เล็ดผ้า แก้วพระยาอัยเยรบราการ ให้ ถ้อพระ
ราชอาชญาสิทธิ์ เป็นพระยาอัยเยรบราการ ครองนครหริภุญชัย พระราชทาน
พระแสงปืนยาว เล็ดผ้า แก้วค้อมต่อผ่นอง ให้เป็นพระยาอุปราช ฝ่าย
หน้านครหริภุญชัย พระราชทานพระแสงปืนยาว พระแสงหอก เล็ด
ผ้า แก้วกาดระ ให้ ถ้อพระราชอาชญาสิทธิ์เป็นพระยาอัยเยรบราการ
นครด้าปิง พระราชทานเล็ดผ้า แก่น้อยธรรมผ่นอง ให้เป็นพระยา

อุปราชฝ่ายหน้านครลำปาง พระราชทานเคี้ยวฝ้ายแก่นายด้ม นายทองทิพ
นายมดา นายคำพันธ์ นายบุญมา ฝู๋อง เป็นราชวงศ์

อนึ่ง ให้จัดแจงตงเตงพระหดวงแผ่นดินชนหมื่นชนไว้ แต่ในแคว้น
แคว้นเมืองเชียงใหม่, เมืองหริภุญชัย, เมืองนครลำปาง, เมืองแพร่,
เมืองเถิน, บานกอะ, ดอกเหล็ก, บานนา, ตามวัดตามกอง รังเมือง
ครองเมืองเชียงใหม่, เมืองหริภุญชัย, เมืองนครลำปาง, เมืองแพร่,
เมืองเถิน ตามบรรพประเพณีด้อมมา

วันศุกร์ เดือนย แรม ๕ ค่ำ เพลาเช้า เด็ดจ ๑ ยกพลพยุหยาตรา
ทัพหลวง จากค่ายเมืองเชียงใหม่กลับคืนพระนคร ให้เจ้าพระยาจักรี
แม่กองทัพช่วยจัดแจงเมืองเชียงใหม่ อนึ่ง ให้คอยฟังข่าวราชการ
ซึ่งกองทัพไปตามพระมา ได้เหตุแล้วจึงเด็กทัพลงมา ครัดตั้งแถว
เด็ดจ ๑ มาประทับแรมอยู่ณพระตำหนักค่ายเมืองหริภุญชัย จึงเด็ดจ ๑
ไปนมัสการ พระบรมธาตุ ไพรยเงินพระราชทานเกล้าฯ เป็นอันมาก
แล้วให้พระยาอภัยพราน น้อยโพธิ ถือน้ำพระพิพัฒน์เกล้าฯ จำเพาะพระ
บรมธาตุเมืองหริภุญชัย ในวันนั้นพระยาวิเชียรปราการถวายนัดดานารี
เป็นบาทบริจาริกผู้หนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน

๑ ซึ่ง ฝ้ายดิบหนึ่ง แล้วตั้งควนาริฝู๋นคนให้พระยาวิเชียรปราการ

(๑) ต้นฉบับเขียน เกาะ เป็น กอะ จึงคงไว้ตามต้นฉบับ
(๒) ไม่บอกว่พระฮายมราชได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาจักรี แต่ในที่นี้ คู่หมั้นจะ
ไม่ใช่เจ้าพระยาจักรี (หมุด) สมุหนายก
(๓) ได้ความว่ การที่ไม่ทรงรับนั้น เพราะทรงรังเกียจในการพราถลกเขา ดังจะ
เห็นได้ ในตอนพระยาภาววิละนำถวายนัดดานารีต่อไป

ครนรุ่งณวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ ยกจากตำป่างมา
ประทับแรมห้วยนาตา

ครนรุ่งณวันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ ยกจากห้วยนาตา
ประทับแรมนายาง

ครนรุ่งณวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ เพดาบายโมงเค็ช เด็ดจ ๆ
มาถึงพระตำหนักทประทับท่าเรือเมืองเงิน นักระยะทางแต่เมือง
เชียงใหม่ม้า ๔๒๑๔ เดี้น

วันอังคาร เดือน ๕ แรม ๑๕ ค่ำ เพดาเข้า ยกจากเมืองเงิน
เด็ดจ ๆ โดยทางชลมารคมา ๒ เวณ พระเชียงทองบอกชวนไปให้
กราบทูลว่าพระม่ายกเข้ามาทางด่านแม่ตะมาว

วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ถึงพระตำหนักเมืองตาก จึงตรัส
สั่งให้หลวงมหาเทพเป็นแม่ทัพ แดงมันไววรนาถยกไป พระราชทาน
มาตนาสำหรับกองทัพ ๕ ม้า ทรงจัดแจงทัพเสร็จแล้ว เพดาฆ่าของค่า
เด็ดจ ๆ มาประทับอยู่ณหาดทรายบ้านตาก บอกไปให้กราบทูลว่า พระมา
ซึ่งยกเข้ามาทางด่านแม่ตะมาวนั้น ตั้แตกเลิกไปแล้ว จึงตรัสสั่งให้

(๓)
นายควรรนายเวรมหาตไทย ดงไปบ้านระแหง บอกกองทัพพระยา
กำแหงวิชิตให้เร่งยกออกไป ก้าวระกัถตี เอาจงได้ เพดา ๒ ยาม จึง
เด็ดจ ๆ ดงเรือหม่นจง กรมวัง ด้องลงมา หลวงรักษ์ โภษาตงท่ายท
นั่งมาด้วย พบเรือนายควรรมาด้บราชการกลับชวนไปกราบทูลว่า เห็น

กองไฟยุริมน้ำ ได้ ยินเบญเดียงพะมาเหชน จึงตรัสว่าจริงหรือ
 ประการใด กราบทูลว่า ได้ ยินมนคง ก็ทรงพระวิตถังด้วย ให้
 นายควรรนำเสด็จ ๑ ดงไป ครั้นเห็นกองไฟ จึงประทบบเรือพระที่นั่งไว้
 ให้ หมนจง ไปสอดแนม เห็นเรือตระวางได้ พะมาเมืองเชียงใหม่
 พระเพชรปาด ๑ คุมมา ให้เห็นชานยาม ครั้นแจ้งประจักษ์แล้ว จึง
 เสด็จพระราชดำเนินล่องดงมา เรือพระที่นั่งกระทบตอไม้ตมดง จึง
 เสด็จ ๑ ชนไปณหาดทราย พบนายชช นายเกิดละคร นางผิงไฟอยู่ นายชช
 จึงถวายผ้าตายผืนหนึ่ง เซตพระบาทพระชงฆี ฝ่ายหลวงรักษ โภษา
 จึงเชิญห่อพระภษาซึ่งชมนามาคดออกดู พระภษาทงนชมนเป็นนายชช
 แต่พระภษาล้านองค์หนึ่งแห่งเป็นปกคอยู่ เห็นอศักรยหนัก จึงเอา
 มาทูลเกล้า ๑ ถวาย แล้วเสด็จ ๑ มาโดยทางดัดถมารค หลวงรักษ
 โภษา นายควรร ตามเสด็จมาด้วย เพลาขำรุ่งชณฉนวนคักร เดือน ๓
 ชน ๓ ค่ำ ถึงพระค้ำหนักฉนวนมะม่วงบ้านระแหง จึงทรง ๑ ตั้งให้
 ปรีกษาคณและโทษ นายควรร จึงปรีกษาว่าทรง ๑ ใช้ นายควรรไป
 ราชการ แตนายควรรไปได้ ยินเบญเดียงพะมาคนโทษ แล้วมิได้ สอดแนม
 เข้าไปใกล้ พิจารณาให้ล่องแท้ แตนมากกราบทูลว่า ได้ ยินเบญเดียงพะมา
 ให้อยู่ ให้ตั้งด้วยพระทัยนัก ต้องด้วยโทษ ๖ สถาน ประการใด
 ประการหนึ่ง แตนชช นายควรรได้ตามเสด็จ ๑ มาเป็นเพื่อนพระองค์เมื่อ
 ก็นดารนนั้น เป็นความชอบ คุณกับโทษดบกตบกัน
 อนึ่ง ทรง ๑ ตั้งว่า นายชชละครถวายผ้าตาย ได้เซตพระบาท
 พระชงฆีเมอก็นดารเป็นความชอบ พระราชทานเงิน ๕ คำตั้งแก่นายชช
 วันเด้าร์ เดือน ๓ ชน ๕ ค่ำ เพลาเช้า ทรง ๑ พระราชทานเงิน

แก่วรรณสารบ้าน ชายหญิงใหญ่ น้อย ดัน ทง บ้านเดิม คนละ ๓ ตั้ง
ณ พระตำหนัก ถัด วน มะม่วง

วันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมงเศษ เล็ดจอกอก
พระตำหนัก ถัด วน มะม่วง จมื่น ด้ร เพชฌัญญกตกราบ ทูลว่า ขน
อินทรโกดาศ นายดำ บั ปาทย์ นายน้อยชนะ คบกัน ดอบถักทำเงิน
ตอกตราพดด้วงให้ ผิดด้วยพระราชกำหนด พิจารณาเป็นสัจแล้ว ให้
ประหารชีวิต เดียวใจ หน้าบ้านระแหง (๒)

อนึ่ง ตั้งให้หาพระยานนท์มาเฝ้า จึงตรัสว่า พระยานนท์ ทดบราชการ
เมื่อเล็ดจอก มาถงเมืองตาก จึงแจจกกองทัพ บังตั้งให้หาทกหมวด กอง
พระยานนท์ มิไต่ ไปเฝ้า แล้วพระยาพิพิธ โภษากก็ได้บอกกล่าวตักเตือน
ว่า มิ่งดี บอกรว่า พระมาเข้ามาด่านแม่ตะมว ให้เร่งไปเฝ้าฯ ทรงฯ
จะได้แจจกกองทัพ พระยานนท์ มิไต่ ไปเฝ้า ถ่วงลงมาบ้านระแหง
นั้น เห็นว่า พระยานนท์ ถัด พระมา มิไต่ ได้ เดียวชีวิต ในราชการ เป็นแท้แล้ว
ให้ตั้งพระราชอาชญา เขียน ๓๐๐ จำครบลงไป ณ กรุงฯ เขาบุตรภรรยา
เขียนด้วย เดวริบราชบาทว ให้ ดันเชิง แล้วทะเลวนบก ๓ วัน ทะเว
เรือ ๓ วัน แล้วประหารชีวิต เดียว

วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ ผู้มชอชบาว หดวงอินทรเทพ ผู้ว่า (๓)

- (๑) คุณกฎหมาย บั ตรสามควง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๑
- (๒) คุณกฎหมาย บั ตรสามควง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๘
- (๓) ถกลง พระราชอาชญา ทำกับ พระยาประจักษ์ พ.ศ. ๒๓๑๔ เมื่อเสด็จไป
ปราบเมืองพุทไธมาศ คุประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖

ราชการกรุงฯ พ้องกราบทูลพระกรุณาใจความว่า หาดวงอินทรเทพ
เบิกข่าวหาดวงฉนวนเมืองตาก มิได้แจกไพร่กองทัพอัน ข้าพชนไป
ชายแก่พระยานนท์ เอาเงินตั้งไปแก่ภรรยา ครั้นถามไต่เนื้อความเป็น
ดังแล้วให้ตั้งพระราชอาญาเขียน ๑๐๐ แล้วให้ปรับไหมไซ้ข่าว ๑๐ ค่อ
แล้วให้เป็นแก่นายหมวดคุมไพร่ เอาบุตรภรรยาจำไว้ มีการศึกเมื่อใด
จึงให้ไปทำราชการเถิด ถ้ามีความชอบแล้ว บุตรภรรยาตัวหนึ่งคง
เป็นหาดวงอินทรเทพตั้งเฝ้า

หนึ่งทรงฯ พระราชทานบันคาบดีด้า ๑๐๐ บอกรวดำหรับบ้าน
ระแหงจะโคบองกันซาคัก แล้วพระราชทานเดื่อผ้าแก่พระยารามัญ
มีชื่อเป็นอนมาก ซึ่งครวไทย ครวรามัญ ๕๓๓๕ เข้ามาดีพระบรม
โพธิ์ดีมการ พระราชทานข่าวปลาทอาหาร จัดเรือตั้งลงไปกรุงฯ

วันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลาเช้า เล็ดจฯ ไปนมัสการพระ
ปฏิมากรณวัดกลางคองเขาแก้ว จึงตรัสปรึกษาถามพระดังชื่อว่า พระ
ผู้เป็นเจ้าของเจ้าจำได้หรือไม่ เมื่อโยนยังอยู่บ้านระแหง โยนกระสังแกวชน
ชูไว้กระทำดีตยาริชฐานเลี้ยงพระบารมีว่า ถ้าข้าฯ จะได้ตรัสแก่
พระบรมภิกษุเสกดีมโพธิญาณในอนาคตกาลเป็นแท้ ฯ ข้าฯ ตระสัง
แกวเขาบตนโหระสังแกวแตกจำเพาะแตกจก จะได้ทำเป็นพระเจดย
ฐานแก้วบรรจุพระบรมดารริกธาตุ ครั้นอธิษฐานแล้วคเหา ระสัง
แกวจำเพาะแตกจก ก็เห็นประจักษ์เป็นอศักรรยครองหนง พระดังช
ถวายพระพรว่าจริงดังพระราชโองการ

วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลาเช้า ยกจากบ้านระแหง

แต่ตั้ง ๆ มาโดยทางชลมารค ทรงพระราชศรีทราถถวายผ้าสังฆะ, จีวร
แก่พระสังฆทูกอาราม แล้วพระราชทานเงินแก่ราษฎรชายหญิงใหญ่
น้อยทุกบ้าน รายทางลงมา & เวลถึงกรุงธนบุรี ณวันอังคาร เดือน ๓
ชน ๓๕ ค่ำ เพ็ญเช้า

วันพุธ เดือน ๓ ชน ๓๕ ค่ำ พระยายมราชนายทัพนายกองทั้งปวง
บอกมาให้กราบทูลพระกรุณาขอกองทัพออกไปช่วย เห็นกำลังพระมา
หนักมา จึงทรงพระกรุณาให้สมเด็จพระเจ้าตากเรือ, พระยาธิเบศร์บดี
เบนแม่ทัพขอพระราชอาชญาลัทธิ กำกับสมเด็จพระเจ้าตากเรือยกออกไป
ตั้งค่ายรบอยู่ณเมืองราชบุรี ครั้นพระเจ้าตากเรือได้ตั้งไปตั้งเมือง
ราชบุรี พบพระยาอภัยรณฤทธิ์, พระยาเพชรบุรี, หดวงด้มบัตบาด,
หดวงดำแดงฤทธา & นายแตกพระมาเข้ามา แต่พระยาต้นทวิพิช,
หดวงรักษมนเทียร, พระยาสุพรรณบุรี, พระยากาญจนบุรี, พระยา
นครชัยศรี & นายยังมีพบ จึงบอกเข้ามาให้กราบทูล จึงทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ๆ ตั้งให้จับบุตรภรรยาพระยาอภัยรณฤทธิ์ แลบุตร
ภรรยานายทัพนายกองทั้งปวงจำไว้ ให้พระยาอภัยรณธิตนายทัพนาย
กองทั้งปวงทำราชการแกตอในกองพระยาธิเบศร์บดี ถ้าแตกออกครึ่งหนึ่ง
จะลงพระราชอาชญาตัดศีรษะเสียให้ สั้นทง โคตร แล้วให้เจ้านายหมวด
นายกองมาเข้ากองทัพพระยาธิเบศร์เป็นอันมาก แล้วให้เจ้ารามดกษณธ
พระราชอาชญาลัทธิคุมไพร่ ๑๐๐๐ ไปช่วยราชการ ให้เจ้ารามดกษณธ,
พระยาธิเบศร์บดี ปรีกษาราชการคิดอ่านกันเอาชัยชำนะจงได้

(๑) เป็นผู้เข้มแข็งในการสงคราม ต่อมาโปรดให้เฉลิมพระยศทรงกรมเป็น กรม
ขุนอนุรักษ์สงคราม

วันจันทร์ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ เพลาเช้าโมงเศษ ครตัสตั้งให้
 ประหารคีรีษะพระเทพโยธาเดี่ย ด้วยโทษผิดตามเด็คจ มาอั้งแคว ฐ
 ว่ามีราชการมิได้มาเฝ้าเห็น ต่อให้หาคัดจึงตงมาเฝ้า ครตัสถวายไม่ได้
 ราชการ เจ้าพระยาอินทวงศ์^(๑)าทชอชชวิตได้ ว่าโทษผิดแต่มิได้เข้าใจ
 ได้ราชการ จึงครตัสว่ามนช่าคนเดี่ยได้ น้ำใจกำเริบนก มิได้มาเฝ้าจะ
 ไวมได้ จึงทรงพระแสงดาบประหารคีรีษะพระเทพโยธาเดี่ยริมบ้อม
 วิชัยประสิทธิ์หน้าพระตำหนักหน้า

วันอังคาร เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ เพลาเช้า เด็คจออกณพระตำหนัก
 แพ ชุนนคร ยกบตรเมืองนครชัยศรี บอกรมากราบทูลพระกรุณาใจ
 ความว่า นายพน นายดำ นายแก่น นายพรม คารวจหลัง ๕ คน ถือ
 คราพระราชดีห ไปเมืองสุพรรณบุรี ไปถึงตำบลบ้านภุม แขวงเมือง
 นครชัยศรีกับเมืองสุพรรณบุรีคอกัน พบพระมาชมมาประมาณ ๓๐ นาที
 ได้เภา จึงวงหันเขารก แตะทะทอผ้าซึ่งได้คราพระราชดีหนั้นตกหายไป
 อ้ายพระมาเข้าตอมบ้านภุม อยู่แต่ นายพน นายดำ นายแก่น ๓ คนเห็นได้
 นายพรมนั้นหายไปไม่พบกัน ครั้นแจ้งในบอกนนั้นแล้ว จึงตั้งให้พระยา
 พิชัยไศศวรรย์ ผู้ว่าทโกษา ยกกองทัพพลรบ ๓๐๐๐ ด้รพไปด้วย
 เครื่องด้รพยุทช ยกไปเมืองนครชัยศรี

(๑) ดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาธิบดี ดูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒ เรื่องทรงตั้ง
 พระเจ้านครศรีธรรมราช และพงศาวดารเมืองกลาง

(๒) ดูกฎหมายเทียรบาล ในกฎหมายเก่า ฉบับมสิขรตเล พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ เล่ม
 ๒ หน้า ๑๑๘ ข้อ ๒ เรื่องห้ามถวายพระแสงในเวลาทรงพระพิธี

อนึ่ง ดมเด็จพระเจ้าสุทนต์เชอซังตั้งค่ายมั่นอยู่เมืองราชบุรี ประมาณ
 ๕ เวณ พระมายกมาแต่ปากแพกประมาณ ๒๐๐๐ เค็ช ตั้งค่ายอยู่ณบ้าน
 บางแก้ว เจ้ารามลักษณ, พระยาธิเบศร์บตี ปรีกษาพรอ้มกัน ให้
 หลวงมหาเทพเบนกองหน้า คูมไพร่ทหาร ๑๐๐๐ ยกไปตั้งค่ายประชิด
 โอบพระมำบ้านบางแก้วด้านตะวันตก ทพเจ้ารามลักษณพลทหาร ๑๐๐๐
 ยกไปตั้งค่ายประชิดโอบไปด้านตะวันออก ครั้นค้ำยเจ้ารามลักษณ,
 ค้ำยหลวงมหาเทพ มั่นเดื่อ ดมเด็จพระเจ้าสุทนต์เชอ, พระยาธิเบศร์บตี
 จึงยกชนไปตั้งมั่นอยู่โคกกระทาย

วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียฉศก
 (พ. ศ. ๒๓๑๗) เพลา ๒ โมงเช้า ๗-๘ บาท เป็นมหาพิชัยฤกษ์ เด็ดจ ๑
 ยกหมู่พลจตุรงค์ยกุหเด็ดจ ๑ ไปโดยทางชลมารค ทรงนาวาพระที่นั่ง
 กราบยาว ๓๓ วา พลพาย ๕๐ คน เรือคังโยง ๒ ลำ มีแตรตั้งขับพาย
 เรือหน้า กลองแขก ๕ รรพด้วยโยธาทหารนายไพร่ ๘๘๖๓ คน บันใหญ่
 น้อย ๒๗๗ เด็ดจ ๑ ไปปราบพระมำณแขวงเมืองราชบุรี เพลาบ่ายโมง
 เค็ช ถึงพระตำหนักค้ำยทำจัน เด็ดจ ๑ ประทับคอยนชชน ครั้นเพลา
 ประมาณ ๕ ทุ่มเค็ช เด็ดจ ๑ จากค้ำยทำจันไปในเพลากลางคืน ครั้น
 รุ่งชนธณจันทร เดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ ถึงที่ประทับค้ำยเมืองแม่กลอง
 แล้วยกไปเซาที่เสวยถนวดคักกลางค้ำยบางกั้ง แล้วยกไปเพลาบ่ายโมงเค็ช
 ถึงพระตำหนักค้ำยมั่นประทับแรมณเมืองราชบุรี ครั้นดั่งให้พระยา
 วิจิตรนาวีไปสืบเอาข่าวราชการ ณค้ำยพระมำบางแก้ว แล้วยกเกณฑ์
 ทแกล้วทหารยกหนนไปเป็นอันมาก

ณองคาร เตอน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ เพลาชำของค้ำแดง พระยา
 วจิตรนาวิกตมมากกราบทูลว่า ข้าทูลละอองฯ ทรงปวงซึ่งคงค้ายประชิด
 พระม้านั้น ถ่อมค้ายพระม้าวรอบแดง เห็นจะออกไปเมได้ จึงครัดสั่งให้
 เครียมบมมหาเค็ดครตน บินจัวร์ง บินหน้าเรือ บินขวากเห็ดก พร้อม

(๑) เป็นพระนิทานทอง มีกฎหมายอย่างทรงพระราชดำริ ให้ทำปนมหาเศวตรัตน์
 ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๓ ว่า วันเสาร์ เดือน ๘ ปฐมสาธ แรม ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๖
 ปีมะเมียจลศก เพลงเข้า เสด็จฯ ออกทอดพระเนตรบั้นหน้ปนมบม ทรงพระอักษร
 ในพระกระดานชนวน แล้วทรงฯ สั่งว่า ให้กฎหมายไว้ข้างที่ลับหนึ่ง กฎหมายให้
 ข้างจบบ้างด้วยปนมครนั้น เรือนดินในรูเคิมขาว ๕ นิ้วกับเส้นคานหนึ่ง ให้ทำไขวออกอีก
 หนึ่งหนึ่งนิ้วขนาดบมบม ทอดพระเนตรแล้ว ปากบงไว้ในทำให้ใหญ่กว่าดินบงเส้นคานหนึ่ง
 โคยรอบ เรือนลูกในล้าล้องคงอยู่ แต่ปากบอกในล้าล้องให้ไขออกชั่วเส้นคานข้อม
 โคยรอบ ถ้วนอกเรือนดิน ให้ไขออกใหญ่กว่าเส้นคานโคยรอบ ถ้วนอกเรือนลูก ให้ไข
 ออกสันทัดเส้นคานโคยรอบ ปนมครยาวลืบ ๘ นิ้วกึ่ง รับสั่งให้ไขยาวออกที่เรือนดินบง
 ๖ นิ้วหนึ่ง เรือนลูกยาวออก ๑๐ นิ้วกึ่ง ขาวทั้งเรือนดินเรือนลูกเป็นสับเบ็ดนิ้วกึ่ง ทั้งเคิมคร
 แลยาวออกเป็นสอก ๘ นิ้ว (ปนมมหาเศวตรัตน์ มีทั้งปนมใหญ่ประจำบม และปนมใหญ่
 สนาม จำนวนน่าจะหลยร้อยบอก ยังเหลือมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร ปรากฏในบัญชี
 กรมกลาโหม ซึ่งรายงานทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ ปลายรัชกาลที่ ๑ ว่า ได้
 ย้อยทองปนมมหาเศวตรัตน์ทำกรพระพุทบาท คือ บุหลังกาพระมณฑป ๑๕๐ บอก ทำการ
 วัดพระแก้ว คือ หล่อเสามาเม็ด ๒๒ บอก หล่อเสมา ๖๑ บอก บุหลังกาพระมณฑป ๘๐
 บอก หล่อระฆังใหญ่รอบ ๘ กิ่ง ๑๔ บอก หล่อเม็ดราวเทิน ๓ บอก ทำการเบ็ดเตล็ด
 คือ หล่อฐานพระนาก ๖ บอก หล่อครกสากบานประตูประราชวัง ๖ บอก ทำเครื่อง
 ข้าง ๔ บอก รวม ๓๘๖ บอก)

แล้ว ครั้นเพลา ๓ ยามเศษ ได้ตั้ง ๑ ยกพลพยุหจากค่ายมณเมืองราชบุรี
ไปทางวัดอริยมุสิก

ครั้นรุ่งชนธนวนพู เดือน ๓ แรม ๑๕ ค่ำ เพลา ๕ โมงเช้า
ได้ตั้ง ๑ ประทับรอนนพระตำหนักค่ายพระเจ้าตากเขื่อนศาลาโคกกระต่าย
แล้วยกไปประทับแรมณพระตำหนักค่ายวัดเขาพระ

ครั้นรุ่งชนธนวนพูหัดบด เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลาเช้า ได้ตั้ง ๑
ไปทอดพระเนตรค่ายพระมาบางแถว ถึงค่ายประชิดหม่อมเจ้ารามลักษณะ
จึงตรัสสั่งเจ้าพนักงานให้เร่งทำการขุดใหญ่ ขุดเกินสาม ให้แล้วใน
เพลาบ่าย ๓ โมง แล้วกำหนดให้บอกมา ฤกษ์ดีจะได้ตั้ง ๑ ขึ้นไป

อนึ่ง เพลาบ่าย ๒ โมง กองหลวงบำเรอภักดี หลวงราชเด่นา
พระยารามัญใหม่ ขอส ซึ่งมัตราให้หาอยู่ณเมืองราชบุรีขึ้นมาเฝ้า
แล้วจึงตรัสสั่งให้ ไปตงค่ายอยู่รักษาตระหนักราชเชิงมัวไว้ อย่าให้พระมา
ซึ่งเขาได้ เห็นว่าพระมาขัดต้นนา ครั้นเพลาบ่าย ๓ โมงฤกษ์ดีแล้ว
ให้ยิงปืนใหญ่เถิด ยังไม่เด็ดจ ๑ ก่อน ครั้นเพลาบ่าย ๕ โมงเศษ ขุน
ปลัดเมืองราชบุรีบอกมาให้ กราบบังคมทูล ๑ เป็นใจความว่า พระมายก
มาณประตศรามบานด้านเจ้าชวาว คนประมาณ ๒๐๐๐ ม้าประมาณ
๕-๖ จีบชาวต่านไปได้ ๒ คน จะยกไปหรือจะตั้งอยู่เป็นประการใด ฐ
เนอคความแล้วจึงจะบอกมาให้แจ้งต่อครั้งหลัง ครั้นทรงฟังหนังสือบอก
แล้วจึงสั่งให้พระเจ้าตากเธอ, พระยาราชวราเศรษฐี ยกตั้งไปรักษาค่าย
เมืองราชบุรีไว้ให้มั่นคง อย่าให้เป็นเหตุการณ์ได้ แล้วให้เรือเอา
ค่ายเปล่าลงไปตงไว้ริมน้ำให้สิ้น ให้บอกชวากจงหนักหน้า

วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ เพลาเช้า ๒ โมงเศษ หมนบาดราชหัว
หมันคำรวจไนไปสืบข่าวราชการมากราบทูลว่า เจ้าพระยาอินทอภัย
ยกไปรักษาตระนาศาตราพราน ค่ายอยู่ ๓ ค่าย คนประมาณ ๓๐๐ เศษ

วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ พระมาเจ้าตกรงหนิงเสด็จพระมาแตก
ถอยไป คืนวันนั้นพระมาเข้ารบ ๓ ครั้ง ใต้รบพุ่งกันดำมารถ จับได้
เป็น พระมา ๒ ตัว ๓ (รวม) ๓ คน แต่พระมาตายได้เห็น ๕๐-๕๐ เศษ
เจ็บป่วยลำบากเป็นอนมาก ครั้นด้นถามถาวซึ่งจับได้ ให้การว่ายกเข้า
คอกอนน คนประมาณ ๓๐๐ เห็นไม่ได้ ถอยไป จึงยกหนุนเข้ามาอีก
ครั้งหลัง ๆ ครั้งละ ๘๐๐ ยกมาแต่ค่ายปากแพรก เป็นคน ๓๐๐๐ ด้วย
กัน ครั้นได้ทรงฟังจึงสั่งให้เตรียมทหารเด็ด ๆ ยกไปช่วยเจ้าพระยา
อินทอภัย พระเทพวรชน, หลวงดำเกิงรณภพ กราบทูลห้ามเด็ด ๆ
ไว้ จะขออาสายกไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเทพวรชน
หลวงดำเกิงรณภพ คุณเฮาทหารกองนอก ทหารกองใน กองอาจารย์
ทนายเดือก บัน ๕๓๘ หอก ๒๒๒ (รวม) ๗๕๕ ยกเป็นกองโจรไป
ช่วยเจ้าพระยาอินทอภัยในวันนั้น

วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลา ๒ โมงเช้า เสด็จอยู่ณพระตำหนัก
ค่ายวัดเขาพระ เจ้ารามลักษณะตั้งเกรจงอยู่ด้วยต่างนางแก้ว พระมา
จับไว้ในค่าย หนีออกมาได้ ให้นายจุ่ม มหาดเล็ก คุณควมาถวายหน้า

(๑) ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า มีชื่อ พระอินทอภัย นายกองผู้หนึ่งในกองทัพ
พระยาเพชรบุรี ซึ่งยกขึ้นไปตั้งรับพระมาทางเมืองสวรรคโลก ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา

พระทอง จึงตรัสถาม ให้การว่าพระมาอยู่ในค่ายประมาณ ๓๐๐๐ เศษ
 แต่ได้เห็นผู้หญิง ๒ คน ช่าง ๓ ตัว มา ๘ ตัว ซึ่งตั้งเบียงอาหารนันทม
 บาง หามิไต่บาง ถ้าจะเฉดยกกันกินไป เห็นจะได้สัก ๓๐ วัน ซึ่งนา
 นนจะกินไปได้สักเดือนหนึ่ง อันมีนกกหวดงลกชะเดย ซึ่งยังเข้าไปตก
 ลงในค่าย ถูกคนตายเบือนอนมาก ที่ตาบวมกม แดพระมาชดหลุมอยู่
 แล้วเอาแคะบีตปากหลุมไว้ เห็นพระมาระดำระดำยหนัก จึงตรัสถามว่า
 หนีมาหรือ ๆ พระมาใช้มา ให้การว่า พระมาจะใช้มาหามิได้ ฮาตมภาพ
 หนีมา จึงตรัสว่าไม่เห็นความจริง ถ้าหนีมา ไหนพระมาจะไว้ก็จะยัง
 เดย เห็นเป็นกตอยู่ ให้นายจ้อย มหาดเล็ก พาตัวเถรจวงไปตั้งไว้ณค่าย
 เจ้ารามลักษณะดังกะ

อนึ่ง ให้หมื่นองวาทา ถ้ามพระมา ถัดตามพระมาแคะดาว ซึ่ง
 เจ้าพระยาอินทอภัยจับได้ตั้งมาถวายณค่ายหลวงว่า นายทพซึ่งยกมาตีณ
 กัด คงค่ายอยู่นกต ซอโต พระมาให้การว่า ซึ่งยกมาตีค่ายตั้งระนา
 นนซอเหมะโย ยกมาเป็นคน ๓๐๐๐ ซึ่งตั้งค่ายอยู่บางนางแควอน
 ซอยยของไป ทพหน้าคน ๓๐๐๐ เศษ แดซึ่งตั้งค่ายอยู่ปากแพรณ
 ซอระเคงมระนอง ทพใหญ่ เป็นหน้าเจ้าองระ คนประมาณ ๓๐๐๐ เศษ
 ยังกยกหนีมาทางทะวายนน คนประมาณ ๓๐๐๐ นายทพหน้า ๆ ข่า ๆ มี
 ไตรจกซอ

อนึ่ง ตั้งให้พระยาดรงควชิต ไปตดเอาศีรษะพระมาซึ่งถูกปืนตาย
 ณค่ายเจ้าพระยาอินทอภัยณช่องพรานนน เอาไปเสียบไว้หน้าค่าย
 ประชิดด้อมไว้นน ให้รอบทุกหน้าค่าย

อนึ่ง เพลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงฯ ตั้งให้ประกาศแก่นายทัพนายกอง
 ทงปวง ซึ่งล้อมพระมาไฉนค้ายนางแก้ว ใจความว่า ให้ซึ่งพระมาไฉน
 กว่าจะไซ้ จึงเอาข้าวตอกเอา ถ้าพระมาเรื้อนออกจากค้าย ห้ามอย่าให้
 ซึ่งเอาค้ายเป็นอนชาติทีเดียว แต่เจ้าหน้าที่นนให้รับรองไว้จึงหยุด ถ้า
 พระมาหนีไปได้ จะเอานายทัพนายกองเจ้าหน้าที่ไพร่พลทงปวงเป็นโทษ
 ถึงต้นชีวิต แต่ให้ตรวจครากำชับตามรับสั่ง

อนึ่ง ตั้งให้พระเทพวรชุนคุมทหารบันไป ๓๐๐ ให้ยกไปช่วยที่หน้า
 ทคนเบาบางน

อนึ่ง เพลา ๓ ทุ่ม ๕ บาทเสด็จอยู่ณพระตำหนัก ไตทรงฟังเสียงบัน
 ใหญ่ทยระตมกนหนักหนา ทรงพระดำริเห็นว่าพระมาจะยกหนีไป จึง
 ครัดให้กองทหารกองอาจรายยกขนไปช่วยเป็นอันมาก แล้วเสด็จฯ
 ออกไปนอกค้ายไตทรงฟังเสียงพระมาเขิน ในทันใดนั้นหมื่นบาทราช
 ดำรงใน มากราบทูลฯ ว่า พระมา ออกมา หน้า ค้ายหลวง มหาเทพ
 ประมาณ ๓๐๐ ครนทหารยิงบันระตมไป พระมาถลบเข้าค้าย ทลบบัน
 ค้ายเป็นอันมาก เห็นว่าพระมาออกมได้ จึงเสด็จฯ ถลบเข้าไปในค้าย

จนอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระเทพวรชุน
 มากราบบังคมทูลฯ ว่า ได้แต่งให้ผู้มชื้อไปสอดแนมดู เห็นค้ายพระมา
 ตั้งอยู่ตักแก คนประมาณ ๗๐๐-๘๐๐

วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้าเสด็จฯ อยู่ณพระตำหนัก
 ค้ายวัดเขาพระ ให้ตั้งพระราชอาชญาเขยยนชุนอากาศศีร์เพดิง ๖๐ ที่
 ชุนคนชาคัก จันดวง จันถิ จันหู้ นายฤกษ์ คนละ ๓๐ ที่ โทษผิดด้วย

ยังบนเกนหามสกหดวง สกเคือน สกชะเลย แต่กัตะหนัด มิไตยังพรอม
กันกัตะ ๕๐-๕๐ หนัดตามรบับตั้ง ให้ชาคักรัตวเด็ยราชการไป โทษหน
เป็นหมนคโทษ ให้ตั้งพระราชอาชญาแต่เพียงน ด้วยทรงพระกรุณา
อยู่แต่พอให้ทราบจำ

อนึ่ง เพตาเข้า ๕ โมงเศษ หดวงรักษมนเทยรมาเฝ้า จึงตรัสว่า
ข้าราชการทั้งปวง ไซ้ให้ไปทำการศึกบ้านโตเมืองโต พ้อมมิได้สะกด
หลังไปตวย ก็ไม่ดำเรัจราชการ ครองพอไปราชการสงครามเมือง
เชียงใหม่ ให้ถุกอยู่ทำราชการข้างหลัง แดมาพ่ายแพ้แก่พะม่าให้ชาย
พระบาทพอ แดวกกล่าวโทษกันว่าอดข้าวปลาอาหาร อันทำการศึก
ครองน พ้อจะชิงชิงแก่ถุกผู้โตหามิไต รักใคร่เด็มอกัน อันเป็น
กษัตริราชเจ้าแผ่นดิน ถ้าผู้โตมีความชอบ มิได้ปูนบำเหน็จ ผู้โต
ผิดมิได้เอาโทษ ทำหนะหนักไม่ควรแก่ราชการแผ่นดินหามิไต อันประเวณ
กษัตริราช ผู้โตมีความชอบ ปูนบำเหน็จรางวัล ไหรงเมืองครอง
เมืองตามฐานานุกรมลำดับ ถ้าโทษผิดควรจะตักตัก ควรจะฆ่ากัฆ่าเสีย
จึงจะชอบด้วยราชการแผ่นดิน จะทำการสงครามกับพะม่าไปได้ แดพอ
อดดำหะทรมาณเทยดทำสงครามมาทงน ไซ้จะจงพระทัยปรารณหา
ความดีชแต่พระองค์ผู้เดียวหามิไต อดดำหะด็ยยากลำบากพระกายทงน
เพื่อจะทำนุบำรุงพระศาสนา ให้สมณะชีพราหมณัพระราชารัฐเป็น
สัตถ์ทวชอบชนชเด็มา เพื่อจะมีให้มคนอาดัจอารธรรม แดครองนถุก
ทงหลายทำการให้พ่ายแพ้แก่พะม่า ครันจะเอาโทษกัเด็ยตายหนัก ด้วย
ไต่เตยงตุม่าเป็นใหญ่โตเดแถว ผิดครันจะยกไว้ให้ทำราชการแก่ตวครอง

หนึ่งก่อน แลเอาบุตรภรรยาหน้ามาจำใจสิ้นแล้ว แลอันจะตั้งกายอยู่
เมืองราชบุรินทร์ ถ้าพระม่ายกมาดี ครอบครองหุดมชยชานะแล้วจึงจะพ้น
โทษทั้งนายทงไพร่ เร่งคิดอ่านจงดีเถิด อันพอจะตะพระรราชกำหนด
พระอัยการศึกเดิมโต ถงมาทว่าจะเป็นนายทัพนายกองมิได้ จะพิทท
ขอตัวเป็นไพร่ก็ตามใจสมัคร ถ้าจะทำไปได้ ก็ให้เร่งคิดอ่านทำการ
แก้ตัวไปให้รอดชีวิตเถิด

อนึ่ง เพลาทุ่มเศษ ได้ทรงฟังเสียงปืนในค่ายวงพาด จึงครัดสั่ง
ให้กรมอาจารย์ยกเอาทหารปืนออกไปช่วย พระม่ายเดาะออกหน้าค่ายได้
ให้ช่วยรบหน้าค่ายนั้น ครั้นเพลาค่ำพระม่ายออกรบค่ายพระรัตนโกษา
รบกันสามารดิ พระม่ายถูกปืนตายประมาณ ๕๐-๕๐ คน ได้พระม่ายเป็น
คนหนึ่ง แลบนหอกเป็นอันมาก แลพระม่ายดับเข้าค่าย บัวยเจ็บไป
เป็นอันมาก

วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ เพลาเช้า พระรัตนโกษาดังพระม่าย
ซึ่งจับได้คนหนึ่งมาถวาย ทรงฯ ดังให้ถามว่า นายทัพนายกองพระม่าย
ซึ่งอยู่ในค่ายนั้น ปฏิษากันเป็นประการใดบ้าง พระม่ายให้การว่า ที่
ปรึกษาจะออกมาถวายบังคมก้มบาง ทชดแข็งก้มบาง ปรึกษาม
ตงกัน

อนึ่ง เพลาบ่าย ๒ โมงเศษ หลวงบำเรอภักดีบอกเนื้อความให้
กราบทูลพระกรุณาว่า พระม่ายฆ่าผ่านมาประมาณ ๓๐ ม้า ครั้นยังบน
หลายนัด พระม่ายฆ่าหนีไป ครั้นได้ทรงฟังจึงสั่งให้พระณรงค วิชิต
คุมเอาปืนหนักไปพระราชทานค่ายหลวงบำเรอภักดี ๓ บอก เจ้าพระยา

อินทอภัย ๓ บอก ให้รักษาค่ายจงดี แล้วสั่งให้ขุนเพชฌภาคมหาพา
ซึ่งจับได้ในค่ายวงพาดนั้น ออกไปนอกค่ายหลวงบ่าวเรอภักดี ททาง
พระมาฆมาเข้ามา ๓๐ วันแล้วแต่งเสีย ที่ทางนั้นให้เห็นแผ่นดินนอกข้างหลวง
ให้พระมาซึ่งอยู่ข้างนอกเห็นว่า หิน ออกจากค่ายเขาแต่งตายคืนแล้ว
มันจึงจะครั้นคร้ามลง

อนึ่ง เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ บังเกิดลมพายุหนักมาหน้อยหนึ่งแล้ว
หายไป

อนึ่ง เพลาห้าค่ำแล้ว ๕ บาท ขุนวิเศษโอดถหมอ ถ้อพระอาการ
ทรงพระประชวรเต็มเด็จพระพันปีหลวง มาถวายนพระตำหนักค่ายวัด
เขาพระ ครั้นทอดพระเนตรอาการแล้ว เร่งให้ขุนวิเศษโอดถกลับ
ถ้าเจ้าคุณเป็นเหตุการณ์ดังใด ให้เอาหม้อจ้ำไว้แล้วรีบให้ สิ้น แล้ว
ตรัสว่าพระโรคเห็นหนักจะมีได้ ไปทันเห็นพระองค์ ด้วยการแผ่นดิน
ครึ่งใหญ่หลวงหนัก ครั้นจะไปบดิน ไม่เห็นผู้ใดที่ไว้ใจอยู่ด้านคือ
ข้าศึกใด

วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลา ๓ โมงเช้า ตรัสสั่งให้
หลวงอภัยตั้งเพลิงอยู่รักษาค่าย แล้วจึงเสด็จฯ จากค่ายม่นวัด
เขาพระ มาประทับอยู่พระตำหนักค่ายโคกกระทาย โยธาทั้งปวงจะได้
อาศัยนาเบนต์ซ ครั้นถึงพระตำหนักแล้วผู้มชอกราบทูลว่า พระมา
ฆมาออกมาไล่คนซึ่งเดินไปมาณเขาง จึงเสด็จฯ ออกไปนอกค่าย
ทอดพระเนตรเห็นมาพระมา จึงตรัสสั่งให้อาจารย์, ทหาร, ทนายเด็ก,
ผู้พาย ถือบัน ๕๐๐ ไล่ต้อนพระมาให้แตกกระจัดกระจายไป อย่าให้ตั้ง
อยู่ได้ ครั้นทหาร ๕ หมูยกไปทันพระมา ด้รับกันเป็นด้ามารถ พระมา

แตกไป ถูกบันตายน้าง จับได้มาถวายบ้าง จึงตรัสสั่งให้ถาม พระมา
ให้ทราบว่า เจ้าเมืองทวายยกมา ๘๐๐ บันน้อย ๑๕๐ มาตั้งอยู่ด้าน
เจ้าชว้าง ๕๐๐ ยกมาเที่ยวลาดตระเวน ๕๐๐ มา ๕ มา จึงตรัสว่า
ความชอบซึ่งได้ พระม้ามาน โหงตโวก่อน ตำรวจราชการ แล้วจึงจะ
พระราชทานปันบำเหน็จ ด้วยทำราชการพร้อมหน้ากันดังนี้

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้ตั้งกำลังข้าทูลละอองฯ ในกองหลวง ตัก
น้ำ แต่โลกกะต่าย ขึ้นไป พระราชทานให้ทัพหน้า ซึ่งล้อม พระมาไว้
บางนางแควนั้น กับทั้งตะเบียงอาหารตั้งของบริโภคนั่งปวง ตั้งไป
พระราชทานเนื่อง ๆ ไม่ให้ขัดค้นด้วยสิ่งใดห้ามได้

อนึ่ง มีไซ้ ซึ่งทรงฯ ให้ไปเอาข่าวราชการณค่ายหลวงบังเรอภักดี
ค่ายพระยารามัญใหม่ ถัดมากกราบทูลว่า จะเข้าไปในค่ายนั้นมิได้
ด้วยพระมาตั้งค่ายโอบค่ายพระยารามัญไว้ ครั้นได้ทรงฟังจึงตรัสสั่ง
พระยาธิเบศร์บด คุ่มเอาทหาร ๕๐๐ กับกองพระยาอภัยรณฤทธิ์ ผู้
ว่าทกรมเมือง ให้ยกไปช่วยพระยารามัญเป็นคน ๓๐๐๐ พระยา
ธิเบศร์บดยกไปฉนั้น ให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระณรงค์ชัย พระ
ราชบุรีเมณฑพหน้า พระยาธิเบศร์บดเมณฑพหลวง กระจงมดีตองเข้า
ไปได้รบประยุทธ์กันเป็นลำหัด พระมาตาย ๓๐๐ เศษ เจ็บป่วยลำบาก
ไปเป็นอนมาก จะตั้งค่ายตงมทัน พระณรงค์ชัย นายกองทองดึก
ขุนชนะ นายเชียวระไว ถูกบันตมถง เตียนนายไพร่หลายคน ไพร่เดียว
น้ำใจกอย่นตงมาประมาณ ๖-๗ เดือน รับไว้หยุดแล้วพระมาออกกลับ

เข้าค่าย แล้วจึงตั้งค่ายลงไว้ได้ ๖ ค่าย แล้วให้มาใช้ตมกราบตลา
 ให้มัตราภาคทัณฑ์ขึ้นไป ว่ารบตั้งให้ตมค่ายเดินเข้าไปกว่าจะถึงจึง
 จะไม่เสียรพด แดพระยาศิเบศร์รบตีกระโจมเข้าไป จะตมค่ายตมลงมิได้
 ให้เสียรพดแดพระเกียรติยศทั้งนั้น ชอบจะเอานายทัพนายกองเป็นโทษ
 ถึงต้นชีวิตจึงจะควร ครองทรงพระกรุณาให้ตมไว้ ให้พระยาศิเบศร์รบ
 เร่งตมค่ายเดินเข้าไป แก่เอามอญออกมาให้ตมได้ ถ้ามิได้จะเอา
 นายทัพนายกองทั้งปวงเป็นโทษถึงต้นชีวิตให้ตมทั้งโคตร แดรบตั้ง
 ให้ชนกตมตั้งครามคุมทนายเลือกกองนอก ๕๐๐ ยกขึ้นไปช่วยในวันนั้น
 ตมตมค่ายเดินเข้าไปได้ ๘ ค่าย ยิ่งอีก ๓ ค่ายจะถึงค่ายรามัญ จึงแต่ง
 ทหาร ออกรบแย่งไว้ เพลาที่คุมเคษพะมาพะวงรบอยู่ข้างนั้น หลวง
 บำเรอภักดี พระยารามัญมขอ จึงแหกค่ายหนีออกมาเข้าค่ายพระยา
 ศิเบศร์รบตีได้

ในวันนั้นเจ้าพระยานครสวรรค์ก็ไปถ้ถึงโคกกระทาย ทรงพระกรุณา
 ให้หามาเผ่า แดพระราชทานพระราชอาชญาสิทธิแก่เจ้าพระยา
 นครสวรรค์ กับพระแสงดาบข้างหนึ่ง ให้เจ้าพระยานครสวรรค์ ถิ
 พระราชอาชญาสิทธิ ถ้าผู้ใดย่อหย่อน ให้ตมพระราชอาชญาตาม

(๑) พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขาว่า ทรงพระกรุณาให้เจ้าพระยา
 จักรี (ตม) ถือพระราชอาชญาสิทธิ แต่ตามหลักฐานปรากฏว่า ในเวลานั้นสมเด็จพระ
 พุทธชยอดฟ้าจุฬาโลก ยังเสด็จดำรงพระยศเพียงชั้นพระยาเท่านั้น ดูหมายเหตุสัง
 รุ่องการพระราชกุศลสักการะสมเด็จพระบรมศพ กรมพระเทพามาตย์ พ.ศ. ๒๓๑๘ และ
 ฎทรงตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๓๑๘ ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒

กำหนดพิธีตั้งศราภรณ์ แล้วพระราชทานเกณฑัตถุภัณฑ์ ๕๐ คน ถูกราชทาน
 ๕๐ คน มาตั้งมาหนึ่ง แก่เจ้าพระยานครสวรรค์ แล้วพระราชทาน
 ทหารกองนอก ถูกราชทาน ๑๕๐ คน ถูกราชทาน ๑๕๐ คน ให้หัตถ์อภัยสารเพลิง
 ไปเข้ากองเจ้าพระยานครสวรรค์ แล้วถอดพระธำมรงค์เพชรองค์หนึ่ง
 พระราชทาน เจ้าพระยานครสวรรค์ แล้วพระราชทานพรว่า ชยคุ
 ภาวัง ด้พพลัศรุ วิภาตสันติ ในทันใดนั้นเป็นอัศจรรย์ มหาเมฆยง
 สอยฝนให้ตกลงมาหน่อยหนึ่ง

ต้นฉบับต่อจากนิยายชาติอโยธยอกตอนหนึ่ง

ข้อความที่ขาดนั้น คือ

- (๑) ถ่อมจับพระม่ายบ้านนางแก้วได้
- (๒) กองพระม่ายเขาชะงุ้มแตกหนีเตลิดไป
- (๓) ทพหัตถ์เจ้าจกตบกริ่งชนบุรี
- (๔) ทรงปูนบำเหน็จทหารผู้มีความชอบ
- (๕) โปรดให้สถาปนากรมต้มเค็ม เจ้าลูกเรือสถานเรือที่
 เข้มแข็งในการสงคราม
- (๖) ถวายพระเพลิงต้มเค็มเจ้าพระบรมศัพทกรมพระเทพามาตย์ พระ
 บรมราชชนนี ซึ่งเสด็จสวรรคตขณะที่พหัตถ์ยังคอดำ
 พระม่ายอยู่แขวงราชบุรี

(๑) มีหมายเหตุสังเรื่องนี้อยู่ในเดือน ๖ พ.ศ. ๒๓๑๘ ว่าด้วยการถวายพระเพลิงพระ
 บรมศัพทกรมพระเทพามาตย์ ยังไม่ได้พิมพ์

- (๗) ได้ข่าวศึกพระม้าวจะยกจู่โจมมาทางเหนือ โปรดให้พระยาดจักรี (ด้วง) ขึ้นไปช่วยเจ้าพระยาสุรศรี (บุญมา) ณเมืองพิษณุโลก
- (๘) อะแซห่อนยกทัพตีบุกเข้ามาทางเมืองตาก รุกเร้าเข้ามาจนเข้าประชิดเมืองพิษณุโลก
- (๙) ทัพหลวงรีบยกขึ้นไปตั้งมั่นอยู่ปากกึ่ง โปรดให้ทัพหน้าตั้งค่ายรายขึ้นไปต่อแดนเมืองพิษณุโลก

ตอน ๕๖ เป็นพระราชพงศาวดาร

ให้พระขนิโอบหลังพระม้าว มุขมนตรีทั้งปวงก็เห็นด้วย เพลา ๕ ทุ่มเศษ จึงถอยทัพหลวงมาตั้งตามพระตำรา

วัน ๕ ๑ ๓ ค่ำ (พ.ศ. ๒๓๓๘) ให้หากองทัพเจ้าพระยามนครสุวรรณคี ซึ่งตั้งอยู่ณวัดจันทร์ และ พระโหราธิบดี พระยาถางเมือง ซึ่งตั้งวัดบางทราย ยกมาแล้ว ให้เจ้าพระยามหามนเทียรเป็นทัพหลวงถอยพล ๕๐๐๐ ให้เจ้าพระยามนครสุวรรณคีเป็นทัพหน้า หลวงดำเกิง หลวงรักษโยธา คุณทหารกองนอก, กองใน, กองเกณฑ์หัด ๓๕๐๐ พระราชทานอาชญาสิทธิ์ให้ไปตั้งค่ายรายขึ้นไปดูเชิงเขาคัก ถ้าพระม้าวไม่มาตี จึงยกขึ้นไปตีเข้า แล้วส่งพระราชสงครามให้ลงไปเอาเป็นพระราชบัลลังก์, บันไดรัย ณเมืองนนทบุรี

ณวัน ๓๑^๓ คำ พระยาสุโขทัยบอกมาให้กราบทูลว่า พระมาด
 ค่ายบ้านกง ๕ ค่ายแล้ว ยกตามน้ำไปปากตะวันตก จึงครัดว่าเกิดดอก
 พระมาดจะไปวกหลังคี่ตะเบียง ให้ยกเอาของพระยาราชนิกิตไปช่วย
 ราชการพระยาราชาเศรษฐีณค้ายเมืองนครสวรรค์กับหมื่นพทกษ โภษา
 ให้พระยารวมายกหนุนเจ้าพระยานครสวรรค์ขึ้นไป ประชัพระมา
 ณวัดจันทร์ปากตะวันตก ครั้นเพลายาของคำ เจ้าพระยาสุริยศรีให้เอา
 ไม่ทำคบเอาผ้าชุบน้ำมันยาง จุดเพลิงได้ในกระบอกบั้นึงเข้าไป เผา
 ค่ายพระมาซึ่งประชิดเมืองปากตะวันตกใหม่ ชนค้ายหนึ่ง หอรบ ๒ หอ
 รบ พระมาออกมาดับไฟ ยิงตายดำบากไปเป็นอันมาก

ณวัน ๑๑^๓ คำ ขุนพิศตถือหนังสือมากราบทูลว่า พระมายกมาตี
 เมืองกุกเมืองปราน ๆ ต้านทานมิได้ จึงให้เข้ามาตั้งอยู่ณะอ่า แล้ว
 พระมาถอยไป พระหลานเชอ กรมขุนอนุรักษ์สงคราม ได้แต่งทหาร
 ไปซัดทัพอยู่ที่ช่องแคบ จึงครัดให้เจ้าปทุมไพจิตรยกกลงไปช่วยราชการ
 เมืองนนทบุรี แล้วให้พระสุนทรสมบัติ หมื่นศรีวัดเทพ คมเอาเรือผา
 ชนไปพระราชทานไทยรามัญ ซึ่งต่ำลงมา ณร้านดอกไม้ แขวงเมือง
 กำแพงเพชรนั้น

ณวัน ๑๑^๓ คำ ยกรบัตรเมืองชัยนาทมากราบทูลว่า หลวงพล
 ขุนรองปลัด นายชู ไปสืบข่าวราชการเมืองกำแพงเพชร เห็นค่ายพระมา
 ณบ้านโนนคำดา ๒ ค่าย บ้านถลกบาตรค้ายหนึ่ง บ้านหลวงค้ายหนึ่ง
 แล้วพระมายกลงไปเผาบ้านอุทัยธานีเสีย แล้วยกไปทางโค่นนยังมิแจ้ง
 จึงครัดให้ขุนอินทรเดชะเป็นแม่กอง หม่อมมเชษฐกุมารเป็นทัพหลวง

(๑)๑๑ หลวงสุวรรณเขตและปลัดเมืองอุทัยธานีเป็นทพหน้า ให้หม่อมอมรวงศ์วิเศษ
เป็นจางวาง ยกดงไปบองกนดะเบียงและบุนอย่าให้เมื่อนอนคราย ถ้า
มีราชการณเมืองนครสวรรค์ให้แบ่งกองอาจารย์ไปช่วยบ้าง ดงอยู่
คงดีเก่า

ณวัน ๑^๑ ๓ คำ ให้หาเจ้าพระยาจักรี (๒) ลงมาเฝ้าถพระตำหนัก
ทำโรง เจ้าพระยาจักรีบวยดงมามาได้ ให้เจ้าพระยาสุรศรีดงมา จึง
ศรีด้ปรึกษาด้วยพระราษดำริจะใคร่ผอนทพดงไปดงเมืองนครสวรรค์
บองกนดะเบียงไว้ แดราชการเมืองพิษณุโลกนั้น เจ้าพระยาสุรศรีจึง
รับรองรักษา ในวันนั้นหมื่นศรีด้หเทพถ้อหนึ่งด้บอกเจ้าพระยา
นครสวรรค์กับพระมาคนหนึ่ง ลงมาถวายเป็น เตินค้ายขนไปถึงบ้าน
บางด้มบอย ดงดงมทน แด้วพะมา่ยกมาด้รับกนเป็นด้มารถ จับได้
เป็นคนหนึ่ง ถูกบุนตายด้บากถากกนไปเป็นอนนมาก บุนพะมา่ขด้น
ด้วยชาวแฉะแถถอนนแฉะนถ หนัก ๒ บาท ซ้อเป็นเงิน ๓ บาท

ณวัน ๓^๒ ๔ คำ พระยารัตนพมตรักษาค้ายปากนาพงบอกกรามทถ
ว่า แด่งคนไปด้อดแฉะนถงด้งด้งด้ดด้ง เห็นพะมา่ประมาณ ๒๐๐ ครน
เพถาบายพะมา่แฉะบ้ำขน ถอดปากนาพงเขาไป ๓ ค้ง จึงดำริด้ให้หลวง

(๑) นามเดิมว่า หน มีชื่ออยู่ในจดหมายเหตุขุนบันหนึ่ง จ.ศ. ๑๑๔๔ ในรัชกาล
ที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร ได้เลื่อนศักดิ์สูงจนเป็นเจ้าพระยาพระคลัง

(๒) ในจดหมายเหตุการพระราชกุศลสักการะ พระบรม อัฐิ กรม พระเทพามาตย์
พ.ศ. ๒๓๑๕ ปรากฏว่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังเสด็จดำรงพระยศเป็นเพียง
พระอัยยการ

วิสูตรโยชามาศย์ หาดวงราชโยชาทพ คุมเอาบั้นใหญ่วางเกวียน ๘
กระบอกลงไปจนค้ำปากน้ำพิงฟากตะวันตก

ณวัน ๕ ๑ & ค่ำ เสด็จจากเนินด้วยพระบาทขึ้นไปทางฟากตะวันออก
แต่ที่โรงตั้งค่ายเจ้าพระยานครดัวร์ก ซึ่งตั้งอยู่ณบ้านแซกนั้น เสด็จ
อยู่พระที่นั่งเก้าอกกลางหาดทราย เจ้าพระยานครดัวร์ก, พระยาธรรมมา
วายนารามมาเฝ้ากราบทูลว่า พระมาตังค้ำยประชิดลง ๕ ค่าย แล้วบก
กรุยโอบดงมา จึงตรัสว่า มันท่าดวงอย่ากลัวมัน คงรบอย่าตั้งตรงเข้า
ไป ให้ตั้งรายเรียงออกไป ถ้ามันคงตามไป ให้ตั้งรายเฝ้ากันออกไป
จงมาก ให้คนรักษาค่ายละ ๕๐ คน แล้วอย่าคิดกลัวแตกกลัวเสีย มัน
จะตีค่ายไหนให้มันตีเข้า อินทหารแถวของอาจอย่ากลัวตาย ตั้งใจ
อาษาพระรัตนตรัยแลพระมหากษัตริย์ เตชะผลกตัญญู นั้นจะช่วย
อภิบาลรักษา ก็จะไม่อันตรายมิได้ ถ้าใครย่อหย่อนให้ประหารชีวิต
เสีย ดังครมจจะแตกถาชนใดช่วยชำระ แล้วให้ยกเอาของพระยา
ศรีราชเทโช กองหมันทัพเสนา มาเข้าของเจ้าพระยานครดัวร์ก
ยกเอาของเกณฑ์หัด, ทหารอาจารย์ มาไว้ในกองหาดวง แล้วส่งให้
ขึ้นไปเมืองพิษณุโลก หาเจ้าพระยาจักรีลงมาเฝ้าณพระตำหนักค่ายนั้น
ครั้นได้ทรงฟังเสียงปืนใหญ่ณค่ายปากน้ำพิงหน้าชน จึงส่งเจ้าพระยา
จักรีให้จัดแจงรักษาค่ายท่าโรง แล้วเพลา ๓ ยามก็ยกทัพหาดวงมา
ณปากน้ำพิง ครั้นเพลา ๑๓ ทุ่ม พระมาตังค้ำมเพดาะเข้ารบกับของพระยา
ธรรมไตรโลก กองพระยารัตนพิมล ณคตองตะพอง ยิงระดมทาง
กลางวันกลางคืน

ณวัน ๕ ๑ & ค่ำ เสด็จข้ามสะพานเรือกลับไปฟากตะวันตก ให้พระยา

ดูโชทัย หนุออก ตั้งค่าย ชักปีกกา ขุดหลุม เดินถึงกันได้ ให้หลวง
รักษโยธา หลวงภักดีสงคราม ไปตั้งค่ายประชิดพระมาปากตะพอง ให้
หลวงดำเกิงคุมเกณฑ์หัด และกองอาจารย์เก่า กองอาจารย์ใหม่ เข้า
กองพระยาสุโขทัย หลวงเสนาภักดี บินแก้วจินดา ให้ตัวกหลัง

ณวัน ๗ ๑ ๓ ค่ำ เพลาเช้า พร้อมกันตัวกหลังกระหนาบเข้าไป
รบตะลุมบอนกันด้ามารต พระมาตมตายเป็นอันมาก ชุนอากาศดำเพลิง
ถูกปืนตาย

ณวัน ๑ ๑ ๕ ค่ำ ตั้งให้หากองพระโหราธิบดี กองหลวง
รักษมนเทียร ตั้งไปตั้งโคกด้ดุด เรือดำแล้งจะได้ไปมาโดยสะดวก
ในทันใดนั้นหลวงเสนาภักดียกบริษัทรแห่งกองบินแก้วจินดา มารบ
ทูลว่า ตัวกหลังพระมากระโโจมเข้าไป พระมาขุดสนามเพลาะวงรอบไว้
๓ ด้าน กองอาจารย์ถอยเสียมิได้ช่วยแก่ ๆ เข้า ๆ ทงปวงขุดสนามเพลาะ
รอบอยู่คนหนึ่งพระยาสุโขทัยจึงค้เข้าไป ครั้นได้ทรงฟังจึงตั้งให้เอา
อาจารย์ทอง นายดี นายหมวด ไปประหารชีวิตเสีย เถกนั้นพระ
ราชทานให้ขุนรามณรงค์คุมทำราชการสืบไป ครั้นเพลาบ่ายเสด็จไป
ทอดพระเนตรค่ายที่รบคลองกะพอง แต่ค่ายหนุออกไประยะทาง ๒๒
เส้น ให้ตั้งค่ายขุดคลองเดินตามปีกกาให้ถึงกัน ขณะนั้นตรัสภาคโทษ
พระสุธรรมอาจารย์ พระวิดาลดีธรรม แล้วให้ทำราชการแก้ตัว เข้า
ตั้งค่ายประชิดพระมากับกองทหาร กองเกณฑ์หัดสืบไป ในวันนั้นเพลา
บ่าย ๕ โมงเศษพระมาออกปล้นค่าย ด้รบกันเป็นด้ามารต หลวงดำเกิง
ยังพระมาตายเป็นอันมาก อนึ่งขุนหาญทนายเดือกกองนอกรักษาค่าย

ให้เพลิงตกในถ้ำดินตดชนคนตายเป็นหลายคน และควขันหาญนยอ
 หย่อนในการศึกให้ตดศีรษะเสีย แล้วให้หาพระยายมราชซึ่งตงณวัด
 จันทร์ลงมาเฝ้า ให้ถ้ออาชญาดีทบริงคบทพ ๑๐ ทพ ซึ่งตงรับพระมา
 ณคตองกะพองให้กตาดชน

ณวัน ๕ ๑ & ค่ำ พระยาเทพวรชุน หลวงวิชิตณรงค์ ซึ่ง
 รักษาค่ายท่าโรง บอกตั้งคนแตกจากค่ายวัดพริกฟากตะวันออกมาถวาย
 ให้การว่ากรมแดงใน ๒๓ & คนรักษาค่าย ๕ ตก เพลาประมาณยามเค็ช
 พระมาข้ามฟากมาปล้น ได้รับกันเป็นด้ามารต พระมาแตกค่ายเข้าได้
 นายทัพนายกองแตกกระจายกันไป จึงให้ประหารชีวิตหมื่นทพหนึ่ง
 ไพร ๑๓ คน เดียบไว้ประศุค่ายหลวง แต่บรรดาหนีค่ายนั้น นายไพร่
 ไต่ควมาเมื่อใดให้ฆ่าเสีย แล้วให้เอากองพระโหราธิบดี หลวง
 รักษามนเทียร ซึ่งตงค่ายโคกด้สด พระยานครชัยศรี ตงอยู่โพทบข้าง
 ยกมาช่วยราชการทัพหลวงปากน้ำพิง

ณวัน ๖ ๑ & ค่ำ เจ้าพระยานครด้วรศักดิ์บอกกราบทูลว่า พระมา
 ตงโอบตงมาถึงริมน้ำ แล้วข้ามไปตีค่ายวัดพริกแตก เห็นพระมาจะวก
 หลตง จะขอถาดทัพมาตงรับอยู่ฟากตะวันออก จึงดำรัสให้กองพระยา
 กตางเมือง, พระโหราธิบดี, พระวิชิตณรงค์, พระยาเทพ เข้ากอง
 พระยายมราช ยกไปตีพระมาซึ่งตงณวัดพริกฟากตะวันออกนั้น ให้
 หลวงรักษามนเทียร รักษาค่ายประศิพระมาตงเมือง ณปากน้ำพิงฟาก
 ตะวันตก

ขณะนั้นกองทัพพระม้าวกลงไปตั้งโอบหลังทัพหลวง แล้วแบ่งกันเข้า
 แหกค่ายพระยายมราชได้ ในทันใดนั้นพระยายมราชขับทหารเข้าตบ
 ข้างเขาค่ายได้

อยู่ประมาณ ๓๑-๓๒ วันพระม้าวทำการตีพิษณุโลกกวดขันขัน ฝ่าย
 ข้างในเมืองขาดเสบียงทเกิดอาหารอดโรยลงเรอฉนิก ข้างทัพหลวง
 นนิกเดียวที่ขาดถอยมาตงณบางชาวตอก ครั้นเดือน ๕ ข้างชินเจ้าพระยา
 จกรี, เจ้าพระยาสุรศรี เห็นเหลือกำลังกพาทหารฝ่ายกองทัพพระม้าวหนี
 ออกจากเมืองพิษณุโลก ฝ่ายกองทัพหลวงก็แตกกันเป็นองหน่ำน
 กองทัพพระม้าวได้ ทักยกไล่ติดตามมา

ขณะนั้นพอข้างกรุงอังวะใหม่มาใช้ ถอนหนึ่งเดือนมาถงอะแซควุ่นกแม่ทัพ
 ว่า กรุงอังวะเกิดเหตุด้วยพระเจ้ามอของระทิววงคต ได้ครองแผ่นดินอยู่
 ๘ ปี จึงจึงกซึ่งเป็นราชบุตรพระชนม์ ๒๕ ปีคิดฆ่ามั่งไปอาเดัย แล้ว
 กถงซึ่งชตยาภิเศก ในศักราช ๑๑๕๓ ปีจึงได้ตั้งไปนมัสการพระมเตา
 ณกรุงหงษาวดี ฝ่ายมอหมองซึ่งเป็นโอรสมีงตอกนบนนกฏชนษา
 จึงกเดัย ซึ่งเขาเคัดฉนตรได้เป็นใหญ่ในกรุงอังวะ แดะจึงกได้ตั้งมบตี
 อยู่ ๗ ปี อะแซควุ่นกเหตุนนจิงไหลถอยทัพไป

ขณะนั้นพระเจ้าอยู่หัวทรงพระโทมณัดน้อยพระทัยแก่ข้าศึกนิก ตรัด
 ให้หาหมนลร์ดำแดงมาถามหน้าพระทง จะให้กุมเดกทหาร, กุมเดก
 เกณทหิต ขนไปตามรบพระม้าว หนึ่งเดัย มีรบตั้งให้ประหารชีวิตเดัย

(๑) จดหมายเหตุไทวว่า จ.ศ. ๑๑๓๘ (พ.ศ. ๒๓๑๕) ณวันพฤหัสบดี เดือน ๖
 ขัน ๑๕ ค่ำ เสียเมืองพิษณุโลกเวลา ๒ ยามเศษ

พระยาพิชัย, พระยาพิชัยสงคราม นนยกกลับไปบ้านเมือง จัตทหาร
ออกก้าวัดะกัตตีพะมาจิงใต้ พระยาเทพ, พระยารัตนพิมล, พระยา
นครชัยศรี, พระยาทุกขราษฎร์, หดวงรักษ โยธา, หมันอคนเณศรัน
ให้เบนกองหน้า พระยาธรรมาธิบดีทริยกไปตีพะมา

ณวัน ๒ ๖ ค่ำ พระราชสงครามเอาหนึ่งล้อมหัวใต้กิต เจ้า
ฮารามวัดใหม่ เขียนได้ใบตาลไปถวายเบเนอความพุททำนายมีใน
คัมภีร์ธาตุงศ์ ใจความว่า ตรีภุตเด่นาบตีได้เบนกษัตริย์ ๕ พระองค์ ๗
ตุตันนพะมาจะยกมาย้ายกรุงเทพ ๆ ๗ เลี้ยแก่พะมาแล้ว ยังมีชายพอ
คาเกวียนนนจะไต เบเนพระยาครองเมืองทศใต้กรงชายชเด ขอเมือง
บางกอก พระยาองค์นั้นจะสร้างเมืองได้ ๗ ปี ในที่สุด ๗ ปีนั้นพะมา
จะยกมาเพียรพยายามกระทำศึกอยู่ ๓ ปี ในพระพุทศักราช ๒๓๒๐ ปี
จุลศักราช ๑๑๓๘ ปี พระนครบางกอกจะเลี้ย ให้เด็ดจขนไปอยู่เมือง
ถพบุรีอนเบนทประชุมพระบรมราชา ซาศ์กศัศรัคตรายมโตโดย จังตรัด

(๑) ตูเชิงอรธหน้าตัน

(๒) คัมภีร์ธาตุงศ์ ตามที่ปรากฏในบัญชีคัมภีร์ภายเมตและภาษาสันสกฤต ฉบับ
ของหอสมุดแห่งชาติ ๒ คัมภีร์ คือ นลาฐธาตุงศ์ ว่าด้วยการประดิษฐานนลาฐธาตุนใน
ลังกาทวีป, ทาฐธาตุงศ์ ว่าด้วยเรื่องพระเชษฐวงศ์ของพระพุทธเจ้าประดิษฐานในที่ต่างๆ
ทั้งสองคัมภีร์นั้นไม่มีพุทธทำนายเรื่องนเลย

(๓) น่าจะหมายความว่าตระกูลพระเพทราชา

(๔) คงจะหมายเอาสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เช่นกล่าวไว้ในเชิงอรธหน้าตันเล่มนี้

ว่าจะละเมืองบางกอกเสียมิได้ แต่ปากชี้พร้าหมั้นว่าแล้วจำจะทำตาม
จะไปอยู่สัก ๗ วันก่อนเพื่อจะให้^๕เป็นเหตุ

ณวัน ๒ ๑ ๖ คำ ให้พระยาพลเทพ, หาดวงเนาโชติ, จมื่น
เต็มอใจ ยกพลขึ้นไปเมืองเพชรบูรณ์ ถ้าพะม่ายกไปคิด พอจะต้าน
ได้ให้ทานไว้ ถ้าเหลือกำลัง ให้ผ่อนครอบครัวดะเบียงอาหารลงไป
กรุงฯ ให้เจ้าพระยานครสวรรค์, พระยาสวรรค์โลก ยกไปตามพะม่า
ทางเมืองกำแพงเพชร ให้พระยายมราชซึ่งตั้งอยู่ท้ายค่าย ยกลงมา
อยู่รักษาค่ายหลวงปากคลองบางข้าวดอก แต่ทัพหลวงเด็ดจรัมรับ
กองทัพเมืองพิษณุโลกอยู่ ๑๑ เวน

ณวัน ๕ ๑ ๖ คำ เด็ดจรัมพระตำหนักค่ายเมืองนครสวรรค์ ให้
ประหารหลวงชาติสุรินทร์ ซึ่งหนีทัพลงมาแตกกองพระยาธรรมไตรโลก
นั้นเสีย แล้วจัดกองทัพไทยยกไปทางบกทางเรือ แจกกฎหมายสำหรับ
ทัพทุกกอง ถ้าไพร่ตามนายมันให้ฆ่าเสีย ฝ่ายข้าทูลละอองฯ ตาม
เด็ดจรัม^๕จะลงพระราชอาชญาถึงดินชวศ

วัน ๗ ๑ ๗ คำ เด็ดจรัมโดยทางชลมารค ประทับแรมณพระตำหนัก
ค่ายมันบางแถม หาดวงวังไปสืบราชการมารวมทูลว่า เห็นพะม่าตั้ง
อยู่ในเมืองกำแพงเพชรประมาณ ๒๐๐๐ เศษ

ครั้นณวัน ๕ ๑ ๗ คำ หิมข้านคชदारมารวมทูลว่า พะม่ายกไป
จากเมืองพิษณุโลก เมื่อดูตเดียวตั้งยังเหลือแต่พระชินราช จึงตรัสให้
พระยายมราชยกขะทางตะวันตก ให้พระยาราชสุภาวดีไปทางตะวันออก

เจ้าพระยานครสวรรค์คนยกขึ้นไปประเดิมกับดวงพระชาติ ข้ามไปพร้อมกันทีเดียว

ณวัน ๕ ๖ ค่ำ ทพหดวงขึ้นไปประทับแรมพักตระวันออกเหนือปากน้ำขลุยม ให้ประหารชีวิตชนล้นทรวรคิน หมันดั้น กับบ่าวคนหนึ่ง เดี่ยวไว้ฉันทตรายหน้าค้ายหดวง อนึ่ง หดวงวิ่งไปสืบราชการณบ้านด้ามเรือนมากกราบทูลว่า พระม่ายจะไปประมาณ ๓๐๐ เศษ จึงตรัสให้เจ้าพระยานครสวรรค์ ถอยทัพลงมาจากบ้าน โคน แดพระยาลับดินทวยักษ์ไปตามพระม่ายณเมืองกำแพงเพชร บอกมาให้กราบทูลว่า พระม่ายบ้านกงธานีนั้นเด็กไปแล้ว พระม่ายซึ่งอยู่เมืองกำแพงเพชรยกไปทางตะวันตก

ณวัน ๕ ๖ ค่ำ ถอยทัพหดวงมาประทับบริเวณเมืองนครสวรรค์ ชาวด่านเมืองอุทัยธานีบอกมากกราบทูลว่า พระม่ายผ่านลงมา ๓๐๐ เศษ เผาพระตำหนักเสีย แดงแทงหดวงตาตำบาคอยองค์หนึ่ง แดงยกไปทางนารี จึงให้กองแก้วจินดายกไปตาม ถ่าทันเข้าให้ตจงแตกฉาน แดงให้ตามไปถึงไทรโยค

ณวัน ๗ ๖ ค่ำ บัวออกอุฐ์คัก (จ. ศ. ๑๑๓๗ พ. ศ. ๒๓๑๗) เด็ดจกเมืองชนบุรี

ณวัน ๒ ๖ ค่ำ พระยายมราช, พระยาราษฎร์ลาวดี บอกลงไปว่า ได้รับพระม่ายเมืองอุทัยธานีเป็นด้ามารถ จึงให้สมเด็จพระเจ้าสุทโศก กรมขุนอินทรพิทักษ์ ถอพด ๓๐๐๐ ยกทัพเรือหนุนขึ้นไป

ณวัน ๕ ๖ ค่ำ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทางชลมารค ขึ้นไปถึงพระ

คำหนักเมืองชัยนาทปากตะวันออก ตั้งให้กรมขุนอินทรพิทักษ์กลับลงไป
 รักษากรุงธนบุรี อนึ่ง พระยายมราชบอกมากกราบทูลว่า ดั่งประชิ
 พระมาอยู่ณเมืองอุทัยธานี ชดด้้นด้วยสระเบียงอาหารหนัก ถ้าพลอย
 มาตั้งอยู่ตงไก่อเถอน หม่อมเจ้านราภิบเศ กองแก้วจินดา บอกมาว่า
 คิดตามพระมาไปทัน ใต้รับกนณบ้านเดิมบางนางบวชดำมารถ พระมาล้ม
 ตายเป็นอนมาก จึงตั้งว่าพระมามิได้ตามลงมาคิดพันแล้ว เป็นเทคกาด
 จะได้ทำนา ให้เด็กทพเมืองพิจิตร, นครสวรรค์, กิ่งดำเกาย ลงมายัง
 ค่ายหลวงเมืองชัยนาทให้ สั้น ให้พระยายมราช, พระยาราชสุภาวดี,
 พระยารามัญ ยกทางบกตงไปยังเมืองนครชัยศรี, เมืองราชบุรี ถ้า
 พบพระมาให้ตี ถ้าประศวรเว้นซ่อนอยู่ในป่าให้กวาดต้อนตงไป

อนึ่ง เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาสุรศรี, พระยารรมา ให้คุม
 ไพรพลทงปวงทำนาปากตะวันออกกรุงธนบุรี อนึ่ง พระยายมราช,
 พระยาราชสุภาวดี ตงทำนากะทมแบน หนองบัว แวดงเมืองนครชัยศรี

ณวัน ๑๖ ค่ำ เล็ดจขนไปเมืองนครสวรรค์ ให้พระยายมราช,
 พระยามหาเดณา เร่งยกไป แล็ดเล็ดจกลับตงมาในอนันน ตงเรือพระ
 ทงณชบพญามาประทับบ้านงว

ณวัน ๓ ค่ำ ตงเมืองธนบุรี บำรุงโยธาหาญไว้ ให้มหน้าใจ

ณวัน ๕ ค่ำ บิวดอกอัฐศก (จ.ศ. ๑๑๓๘ พ.ศ. ๒๓๑๘)
 กรมขุนอนรพิทศสงคราม, กรมขุนรามภเศเศ, พระยามหาเดณา, พระยา
 ยมราช แตนายทพนายกองบอกมาให้กราบทูลว่า พระมาชดด้้นด้วยข้าว
 ปลาอาหารหนัก เลิกไปจากเมืองอุทัยธานีแล้ว พระมาชงคตงอยู่เมือง

นครสุวรรณคันทน์เด็กไป อยู่ประมาณ ๘๐๐-๘๐๐ คอยพระมาซึ่งไปหา
ชาวณเมืองเพชรบูรณนายมน

ณวัน ๗ ๑ ๘ คำ บวออกสู่อุศุก ยกทัพหลวงจากเมืองธนบุรี ๓๓
กอง เด็ดจโดยทางชลมารค ขนไปปราบพระมาณเมืองฝ้ายเหนือ แจง
ไปบอกวาทพหน้าค้พระมาเมืองนครสุวรรณค้แตกไปทางเมืองกำแพงเพชร

ณวัน ๕ ๑ ๘ คำ ให้กรมขุมรามภูเบศ, เจ้าพระยาอินทอภัย อยู่
รักษาค่ายเมืองนครสุวรรณค้ แดวยยกทัพหลวงไปทางชลมารค ถึงเมือง
กำแพงเพชร พระมาซึ่งแตกไปอยู่ในป่าตงนน กองทัพทงปวงจับมา
ถวาย ๓๓๐ เคษ จึงให้พระยายมราช พระยารามัญ ยกติดตามไปทาง
ระแหงจนปลตายคาน

ณวัน ๕ ๑ ๘ คำ ถอยทัพหลวงมาถึงบ้านระแหง ทอดพระเนตร
เห็นคนชาวซึ่งพระมาทำนาไฉน ตั้งให้ถอนเดี่ย

ณวัน ๒ ๑ ๘ คำ เด็ดจถึงเมืองธนบุรี แดวทรงพระอดคถถึงล้มณะ
ซึ่งชบคือนดงมาแต่เมืองฝ้ายเหนือ จึงประเคียงพระสังฆราชไว้ว่า
พระสังฆอนุจรอารามโตขัดค่นอาหาร ให้เบิกเอาข้าวฉางหลวงไปถวาย
แดว ทรง พระราชศรัทธาถวายค้มณบิภิกขาร แก้อาคันค้ทุเบเป็นอันมาก
และให้เด็กคนรึกษาหนาทเชิงเทินเดี่ย ไปทำไร่่นาตามภูมิด้านา

ณวัน ๒ ๑ ๓๐ คำ พระยาราชภักดี ซึ่งไปตามพระมาทางเพชรบูรณ
นายมนน ยิงพระมาตายเป็นอันมาก จับเป็นได้ ๘ คน

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับ พระราชหัตถเลขาว่า พระยาราชภักดี ถูกประหารชีวิต
เพราะเป็นคนเกียจคร้านและขี้ต่อราชการ แต่ในที่นี้ว่าเข้มแข็ง

ณวัน ๗ ๑ ๓๐ ค่ำ กองพระยายมราช, พระยารามัญ ตามพระมา
ไปถึงด่านแม่ตะมาว ยิงพระมาตายดำมากเป็นอันมาก จับเป็นได้ ๑๗ คน

ณวัน ๑ ๑ ๓๐ ค่ำ พระยาธิเบศร์บด กองอาสาจาม ไปตามพระมา
เมืองพิษณุโลก จับได้ ๑๘ คน กับทงเครื่องดำตราวูชเอาลงมาถวาย

ณวัน ๗ ๑ ๓ ค่ำ เจ้าพระยานครสวรรค์, พระยาพิชัยอาสา ตั้ง
พระมาตงมา ๕๗ คน กรมขุนอินรักษ์สงคราม, พระยามหาเด่นา ตั้ง
พระมาตงมาแต่แขวงกำแพงเพชร ๑๑ คน

อนึ่ง เจ้ากรุงบุญญะเจตชอบนถวายเข้ามา ๑๕๐๐ แดะตั้งของเครื่อง
บรรณาการต่าง ๆ

ณวัน ๒ ๑ ๓๐ ค่ำ บั๊วอก อัฐศึก (จ.ศ. ๑๑๓๘ พ.ศ. ๒๓๑๘)
เพลาบ่ายนางพระยาร้างเผือกถ่ม จึงดำริดีให้ ผง ไฉฉวนวดดำเพงทผง
เจ้าพระยาปราบไตรจักริน

ณวัน ๓ ๑ ๓๑ ค่ำ จุดศึกกราช ๑๑๓๘ บั๊วอก อัฐศึก พระราชทาน
นามเจ้าพระยานคร ให้ คนเมืองเป็นเจ้าขนธเดิมตงเก้า พระราชทาน
ราชบุรี โภคเป็นอันมาก

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าเป็นกบฏอันหลักอังกฤษ เจ้าเมือง
เกาะหมาก แต่ตำนานเมืองเกาะหมากปรากฏว่า อังกฤษเพิ่งมาปกครองปีนังเมื่อรัชกาล
ที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

(๒) ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ เรื่องทรงตั้งพระเจ้านคร, ในหนังสือพระราชพิธี
ตรุษ เมือง นครศรีธรรมราช ออกพระนามพระเจ้านครว่า พระเจ้าจัตติปราชนิม สมมุติ
บโหศวรย์

ณวัน ๒๓ ค่ำ เดือนไปมาเพ็ญพระกรรมฐานจนพระขุโบสถวัด
 บางยเรือ แด่ทรงพระประดำทเดิมได้ศรัทธาอุทิศถวายเรือชมวัด
 ญาบัตทองคำทับ หลังศาลัดักหลาดเหลืองดำหนึ่ง คนพาย ๓๐ คน
 พระราชทานเงินตราคนละ ๒ ตำดั่ง และพาเข้าไปให้วชเป็นปะชาว ถวาย
 พระรัตนไตรบิฎก พระหีบคู่หนึ่ง สำหรับได้วิธิอุปเทค์พระกรรมฐาน (๒)
 แด่ทรงด้ศยาริชฐานว่า เตชะผดทานนัจยงตกขณะบิตบงเกิดแก่ ๆ
 แด่คว่าให้ปราศจาก และพระธรรมชงยงมีโตบงเกิดนน ขอจงให้
 ข้าฯ บังเกิดแก่ ๆ ข้าฯ ภยโยภาวะยั้ง ๆ ชนไป อนึ่งจงเป็นบัจจย
 แก่พระโพธิญาณในอนาคตกกาล โน้นเกิด

ครั้นเสร็จเชิญพระไตรบิฎกธรรมดงเรือ ช้ทลละของ ๆ ฝ่ายทหาร
 พดเรือน และราชฎาทงปวง ให้แห่นชนมตามเมณา ถึงบางยชนแคว
 แห่นเข้าไป

(๑) จดหมายเหตุการพระราชกุศลสักการะพระบรมอัฐิกรมพระเทพามาตย์ พระ
 บรมราชชนนี (ยังไม่ได้พิมพ์) มีข้อความเริ่มต้นว่า วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ จ. ศ.
 ๑๑๓๘ ปีวอกอัฐศก (พ. ศ. ๒๓๑๕) เสด็จฯ ออกไปบำเพ็ญพระกรรมดงวัดบางยเรือใน
 ทรงพระกรุณาสั่งพระยามหาเสนา พระยาจักรี ให้เจ้าพนักงานแต่งการเชิญพระอัฐิสมเด็จพระ
 พระพันปีหลวง กรมหลวงพิทักษ์เทพามาตย์ ออกไปบำเพ็ญพระราชกุศลบงสถล ณวัด
 บางยเรือนอก... ดังนี้ จะเห็นได้ว่าการบำเพ็ญพระกรรมนั้น เนื่องในการพระราชกุศล
 ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี เป็นการสนองพระคุณตามพระราชวิสัยที่ทรง
 พระกตัญญูกตเวทีย่างแรงกล้า

(๒) มีพระบรมราชธิบายเรื่องหนึ่ง ว่าด้วยลักษณะการปฏิบัติธรรมชั้นสูง หรือ
 เรียกล้าน ๆ ว่า ลักษณะบุญ ทรงเรียบเรียงเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ พ. ศ. ๒๓๑๕
 ใจความย่อๆ ไม่รุ่มร่าม เพียง ๒ หน้ากระดาษพิมพ์ดีด (ยังไม่ได้พิมพ์)

หนึ่ง ให้พระราชคณะ, พระยามหาเสนา กำกับการเอาเงินตรา
๑๐ ซึ่งไปเที่ยวพระราชทานแก่คน โสในกรุนนอกกรุนบุรี

ณวัน ๒ ๗ ๓ คำ เจริญพระอัฐิสมเด็จพระพนมหลวง ลงเรือแห่แต่
ณวันหน้าเข้าไปพระเมรุวัดบางยเรือใน นิมิตต์พระดั่งซัดปลั่งวาดหมน
หนึ่ง ถวายพระมหาทานเป็นอันมาก ดมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงคัด
บำเพ็ญพระธรรม (๓) แรมอยู่พระตำหนักวัดบางยเรือนอก & เวณ แล้ว
ให้ทำกุฎถึง ๓๒๐ กุฎี แล้วให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป และ
พระเจดีย์ วิหาร คูริมพระอุโบสถนั้นให้ซุดลงแล้วปลุกบัวหลวง ชำระ
แผ้วถางให้กว้างออกไปกว่าแต่ก่อน แล้วอาราธนาพระดั่งซัดฝ่ายคณะ
วิปัสสนามาอยู่ณกุฎีซึ่งทำถวาย ให้เข้าทูลตะของ ๗ ประณินบัติ แล้ว
เด็ดจ ๗ ไปถวายพระราชาโหวาทแก่พระดั่งซัด โดยอธิบายซึ่งพระองค์
บำเพ็ญได้ ให้ของด้วยวิธี จะได้บอกบุญ ปฏิ ๗ คำสดับไป

ณวัน ๒ ๗ ๓ คำ เพลา ๒ ยาม เดือเขามากินเขมรชายซึ่งเฝ้าสดวน

-
- (๑) นี้คือเหตุให้เสด็จ ๗ ไปทรงบำเพ็ญพระธรรมคั่งกล่าวมาแล้ว
 - (๒) เห็นจะหมายความว่าพระภิกษุทุกนิกายทุกพระอาราม
 - (๓) หมายความว่าทรงศีลแล้วก็เจริญสมาธิตามลำดับภูมิธรรม แต่เหนือสามัญปฏิบัติ
 - (๔) คือวัดอันทาราม ในคลองบางหลวง ยังมีพระแท่นบรรทม และที่บรรจุพระอังคาร
ธาตุปรากฏอยู่จนทุกวันนี้
 - (๕) เหมือนกับ ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ดูพระราชพงศาวดาร ฉบับ
พระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๒๓๗

มฤตกากร เอกาทศรัฐ อิศวรบรมนาถบรมพิตร ดลิตณกรุงเทพ ทวาราว
 วัต ศรีชัยยุธา มหาตติลกภพพรวิฐุ ราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศ
 มหาสถาน

อนึ่งเจ้าทรงนั่งให้ โต๊ะแขก ๕ บาท ออกแต่ตัวศรีธิดามองเห็นเป็น
 ประการโต โต๊ะแขกกราบทูลว่า ซึ่งนั่งด้มาธิอย่างนี้ อาจารย์ ซึ่งได้
 เถ่าเรียนมาแต่ก่อนนั้นอันจะได้พบเห็นเดิมอเหมฮนพระองค์นั้นไม่มีเคย

ณวัน ๕ ๑๗ ค่ำ ประกานพศัพ (พ.ศ. ๒๓๒๐) เพลาเช้า พระ
 ดั่งพระวข, พระราชาคณะ เข้ามาถวายพระบาทตั้งทรงนั่ง และโต๊ะริศ
 โต๊ะทอง โต๊ะนกก ก็เอาหนังสือข้างแขกซึ่งหนังสือวิชาจิตตเป็นด้มาธิเข้า
 มาอ่านถวาย

จึงเมื่อนครบอกเข้ามาว่าเมืองตานักระต่าง มีหน้าจะขอออกไปด้
 ทรงพระกรุณาตรัสว่าพะม่ายกตงมาเมืองเชียงใหม่ ท้าวพระยาถาว
 เมืองเชียงใหม่, เมืองนคร เล็กครวขอพยอมอยู่เมืองด้วรวิคโลกบ้าน
 ระแหง หาผู้ใดไปย้ายไม้ กองทัพพะม่าเลิกไปเป็นอันเร็ว ได้ความ
 ว่า เจ้าองวะคนเก่าสมาธิวงศ์ได้เป็นอินมาก แดงน้องเจ้าองวะ
 คอวบหุดาน ๆ แพ้หนีไปอยู่ด้รวยป น้องพระเจ้าองวะผู้ตายครอง
 ราชด้มบตีอยู่ มคักกะแซยกมา เมืองจันยกไปด้งกรทจะทำกรงอิงวะ
 จึงด้งราชทูตให้ออกไปแจ้งราชกิจกรงบักกิง เพื่อจะเล็ดจพระวราช
 ด้เนินไปชนาบคกรงอิงวะด้วยทัพจัน ราชการมากอขย กิจการซึ่งจะ
 เป็นด้ยหนนามหนหลังคอขหนีไปให้ด้งบไว้ ต่อเมื่อได้ข่าวครวราชชนแถ
 จึงกำหนดการออกไป

แล้วครั้นถึงพระกรรมฐานว่า พระนาภีพระองค์นั้นแข็ง
ไป กระหม่อมเขมดกับด้ามญี่ดองปวง อัจฉรย นตองดวยพระ
บาดิในพระกรรมฐาน

(๓)
แล้วครั้นตามพระราชาคณะดวยพระรูปพระลักษณะ ทรงพระนายน
เห็นพระปริมณฑลฉนวน จะตองดวยพระบาดิว่าอย่างไร พระราชา
คณะถวายพระพรว่า พระบาดิพระลักษณะส้มเด็จพระพุทธรูปเจ้า พระรูป
นั้นเปรียบประดุจคนไทร ปริมณฑลมีโตดังตามไดยาวถัน มีพระ
ลักษณะหนา ๗ ประการ คือ พระกรขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระบาทขวา
หนึ่งซ้ายหนึ่ง พระอชชาขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระอรุหนึ่ง เป็น ๗
ประการด้วยกัน จึงทรงพระกรุณาให้หัตถ์พระพุทธรูปเจตองดวย
พระพุทธรูปลักษณะให้พระตั้งฆราวาสเอาพระบาดิออกมากางให้ช่างทำ

(๒)
อนึ่งพระตั้งฆราวาสแปลพระบาดิพระพุทธรูปลักษณะถวาย พระลักษณะ
ใหญ่ ๓๒ ประการ พระลักษณะอย่างน้อย ๘๐ ประการ จึงทรงดใน
พระองค์ตองดวยพุทธรูปลักษณะ คือสัตตมหาชาของพระองค์ตั้งหนึ่ง มี
เส้นพระอุณาโลมหว่าง พระโขนงขาวอยู่เส้นหนึ่ง พระนาภีเวียงขวา
เป็นทักษิณาวัด ๑ และพระปฤษฎางใหญ่ ๑ ผ้าพระหัตถ์, ผ้าพระบาท,
พระพาหา, พระอรุ หนาทางเจตประการ กตองดวยพระพุทธรูปลักษณะ

(๑) ว่าค้วการหล่อพระพุทธรูปฉลองพระองค์ ซึ่งเป็นพระราชประเพณีสืบมาจน
ทุกวันนี้

(๒) การแปลบาดิพระพุทธรูปลักษณะนั้น สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรด มีฉบับ
ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชแปลถวายครั้งรัชกาลที่ ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘

๕ ๘ ๘
ทั้งเจ็ดตั้ง และพระปรางหนามเป็นปริมณฑล ๓ เมื่ออ่านพระบาท
และชั้นดีตรพระองค์ ไปทุกประการ ก็ต้องด้วยพระพุทธรักษณะ ๓๒
ตั้ง ที่ไม่ต้องก็ทรงบอกว่าไม่ต้อง

อนึ่งพระมหาอำมาตยทศเบกพระยาวิเชียรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่
เข้ามาเฝ้า ตรัสว่าพระม้านั้นจะยกเลิกไป เมืองมีนมคักอยู่แล้ว พระยา
วิเชียรปราการ จะพาครอบครัวกลับไปเมืองก็กลับไปเถิด แต่ทรง
พระกรุณาให้หลวงวิจิตรนฤมตบัน พระพุทธรูป ให้ต้องด้วยพระพุท
ธักษณะพระเจ้าด้มาธิของค ๑ พระเจ้ายนของค ๑

๕ ๘ ๘ (๑)
แล้วตรัสถามพระตั้งฆราวาสว่า เงินคงอยู่ในพระตู้ขาบคน ตั้งซ้อน
โลกทั้งปวงให้กระทำทานด้วยทองด้วยเงิน แล้วจะไปใต้ดัมบต์ปากฟานน
จะไต่ด้วยกศลคโคโต ครั้นพระตั้งฆราวาสถวายนัดขึ้นมาแล้ว จึงตรัสนิมนต์
พระเทพกวี ออก ไปเมือง กัมพูชา พระพรหมมณี ไปนครศรีธรรมราช
ชนคัมภีร์พระวิสุทธิธรรมรคเอาเข้ามาสู่าปนาการไว้แล้ว

ตั้งปลัดดวง ให้หาเจ้าตลาคบกตลาคเรือเข้ามา ทรงพระกรุณาจะ
ทนายว่า คนนั้นกับผู้นั้นจะ.....(ต้นฉบับชำรุด).....แล้ว
จะให้รู้จักว่าหญิงนริกราคหรือรักธรรม....(ต้นฉบับชำรุด).....

กรมขุนอนุรักษ์ตั้งความ พระยาทุกขราชภูริ กรมการ พระกฤษ
พระปธานบุรี บอกตั้งคนบ่าวข้าทูลละอองธุลีพระบาท ซึ่งตามูตนาย
ออกไปทำกิน และทออกไปทรงครอบครัวกมบ้าง

ตุศักราช ๑๑๓๐ ปีจอฉิมฤทธิศก ครั้นปีกรเอกศก (พ. ศ. ๒๓๒๒)

(๑) พระราชปูลาเพื่อบำรุงการศึกษาพระธรรมวินัยให้รุ่งเรือง เป็นพระราชประเพณี
สืบมาเกือบพุทธรัชกาลในกรุงรัตนโกสินทร์นี้

ตำราสั่งให้พระเจ้ากษัตริย์ ^(๑) คักเบ็นจอมทัพ ^(๒) ไปกระทำแก่กรุงศรีสัตนาคนหุตได้ จึงอัญเชิญพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกตลงมาจากกรุงธนบุรี พระเจ้าอยู่หัวให้แต่ง ^(๓) โรงรับเสด็จชนประดิษฐานไว้ ณ ข้างพระอุโบสถวัดแจ้ง แล้วกระทำมหรสพการดีมโหฬารเป็นอันมาก

ในบั้นมหาดาววชอยู่วัดพระราม ประพฤติพาลทุจริตมิได้ตั้งอยู่ในศีลสังวรวินัย กอบด้วยการโกหกถ้อยดงคนให้ดุ่นหลง กำเริบจิตตคิดการกบฏต่อแผ่นดิน จึงตรัสให้คุมเอาตัวลงมาสู่ทางพรรคพวก แล้วให้ประหารเสียณท้ายบึงมอชยประสิทธิ์

หนึ่งในปีชวดโทศก (จ.ศ. ๑๑๕๒ พ.ศ. ๒๓๒๓) ^(๔) นั้น ให้จับ ^(๕) ญวนกบฏมาประหารเสียทางพรรคพวกเป็นอันมาก

(๑) จดหมายเหตุโอรสฉบับรามัญว่า พระยาจักรี พระยาสรศรี พระยาโคราช ออกทัพไปล้านช้าง

(๒) พงศาวดารเชียงใหม่ว่า เมื่อกองทัพไทยชนะเวียงจันทน์แล้ว ส่งทหารแต่เวียงจันทน์ ๓๐๐ คนไปทางภาคเหนือ ทหารเหล่านั้นทำการข่มเหงให้ชาวเมืองเดือดร้อนมาก จนพระยาภาววิละเจ้าเมืองลำปางต้องทำการต่อสู้

(๓) จดหมายเหตุการรับและสมโภชพระแก้วมรกตมีข้อความพิสดารยังไม่ได้พิมพ์

(๔) จดหมายเหตุทรงจำของ กรมหลวงนรินทรว่าเป็นเหตุการณ์ในปีฉลู พ.ศ. ๒๓๒๔, ดูพงศาวดารญวน พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ เล่ม ๒ หน้า ๑๓๒, จดหมายเหตุโอรสฉบับรามัญว่า พ.ศ. ๒๓๒๔ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๔ ค่ำ จับนายญวนกบฏฆ่า, ดูพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๑๐๒ เรื่องพระยาจันทน์ เขมร ลอบหนี, เล่ม ๒ หน้า ๒๓๔ เรื่องพระยาพระราม รามัญ ลอบหนี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๒๓

(๑)
 ครินนิพนิตศรีศึก (จ. ศ. ๑๓๔๓ พ. ศ. ๒๓๒๕) เดือนยี่ ค่ำวดีให้
 จิตทพเป็น ๒ ทพ ให้เจ้าพระยาสุรศรีเป็นทพหน้า พระเจ้าเกษตริยศึก
 เป็นจอมพลทพหลวง กรมขุนอินทรพิทักษ์เป็นทพหน้า เจ้าพระยา
 (๒)
 (๓)
 (๔) ~ ~ ~ ~ ~

(๑) จดหมายเหตุห้องอาลักษณ์ว่า ณวันจันทร์ เดือน ๘ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓ ปุโลมศรีศึก เพลนเข้าเสด็จออกท้องพระโรง เจ้าพระยาแลพระยาพระหลวงขุนหมื่น ข้าราชการออก ๆ เข้าเฝ้าพร้อมกัน ณ พระที่นั่ง เสด็จฯ ออกทรงแต่ง พระราชสารออกไป จมถ้อง สมเด็จพระเจ้ากรุงต้าฉิง เมืองปักกิ่ง ฉบับหนึ่ง พระยาพิพัฒน์โกษา เป็นผู้เขียน รับสั่ง แลกรมทำได้จดหมายบอกเจ้าพนักงานทั้งปวงทุกพนักงาน (มีข้อความพิสดารยังไม่ได้พิมพ์), จดหมายเหตุโทร ฉบับรับมีว่า จ. ศ. ๑๑๔๓ พระเจ้าแผ่นดินเมืองบางกอก ทรงทำบุญตั้งแต่เข้าพรรษาครั้งเดือน เข็ญจิวร ๔๓๓ ไตร สะบง ๗๐๐๐ สงฆ์ทั้งหลายเย็บ ทำบุญด้วยพระเจ้าแผ่นดิน แล้วพระราชทานแก่เจ้านายแลขุนนางทั้งหลายทอดพระกฐินทั่วทั้งอโยธยา มิได้ว่างวันสักสถานหนึ่งเลย เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเงินคนยากจนแลข้าราชการน้อยใหญ่เป็นอันมาก, จดหมายเหตุทรงตั้งเจ้าประเทศราชว่า ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านันทเสนกลับเมือง เป็นเจ้าชั้นธเสมา นามขัติยราช เป็น พระเจ้านันทเสนราชวงศ์มุลาน เจ้าพระนครเวียงจันทบุรี เสด็จไปฉนวนพหุสับดี เดือนอ้าย ขึ้น ๑๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓ ปุโลม (พ. ศ. ๒๓๒๕)

(๒) จดหมายเหตุโทรขุดตั้งกันหมดทุกฉบับว่า โปรดให้ยกทัพไปเขมรเดือนยี่ ปุโลม พ. ศ. ๒๓๒๕ ตรงตามพระราชพงศาวดารฉบับนี้ ก่อนเกิดกบฏเพียงเดือนเศษ

(๓) คูพงศาวดารฉนวน เล่ม ๒ หน้า ๓๗๘

(๔) เป็นแม่ทัพใหญ่, ดำรงพระราชตำแหน่งสมเด็จพระมหาอุปราชกรุงธนบุรี คูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๕ หน้า ๑๒๗ เป็นต้น

นครคีรีวิเศษเป็นนครบริวาร กรมขุนวราชมงคลเบญจมาศแห่งทพหิตัง พระยาธรรมมา

(๒)

เป็นกองดำแดง ยกไปตั้งเมืองพุทไธพัชร์

ฝ่ายการแผ่นดินข้างกรุงธนบุรี นกฝนแปรต่าง ๆ เหตุพระเจ้าแผ่นดินเสียดพระจิตพิณเพื่อนไป

ฝ่ายพุทธจักรอาณาจักรทั้งปวงแต่ ก็แปรปรวนไปเป็นหมู่ ๆ มิได้เป็นปกติเหมือนแต่ก่อน เหตุพระเจ้าแผ่นดินนั้น ทรง นังอรุพิทธี โดยพระกรรมฐานดำริ และจะยังภักษุทั้งปวงให้คารวะเคารพบนันต์การแก่พระองค์

ฝ่ายการในอากาศแต่ ก็วิปริตต่าง ๆ คือมีอุกบาตและประทุมกาศบนหาดตกเป็นดิน

ณวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๕๓ ปีมเสวตรีศก (จ. ศ. ๑๑๕๓ พ. ศ. ๒๓๒๕) ไพร่พลเมืองกำเริบ คิดพร้อมกันจะยุทชนาการ ปล้นเอาเมือง ด้วยพระเจ้าแผ่นดินมิได้ตั้งอยู่ในทิศพิชราชธรรม ๑๐ ประการ ให้นัยแก่คนพาด ให้ฟ้องร้องเข้าทุกละของ ๆ

(๑) นามเดิมว่า บุญรอด ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ เป็นเจ้าพระยาธรรมมา แล้วต่อ ๆ มาได้ เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมราช

(๒) คือกรุงกัมพูชา

(๓) นังอรุพิทธี หมายถึงความว่าประทุมกาศดำริเจริญ พระสมานี ตามลักษณะการปฏิบัติธรรมชั้นสูง เป็นสำนวนที่ใช้อยู่ในหนังสือวิสุทธิมรรค

(๔) น่าจะเป็น ชุมเกต

ใหญ่น้อย ข้างหน้าข้างใน อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย ว่าชายชาว
 (๒)๕
 ชายเกิดอ ชายนอ, งา, เนื้อไม้ ตั้งของต้องห้ามทั้งปวง ไม่ชายว่า
 ชาย ไม่ดีกว่าดี แต่พวกโจทก์ถึง (๓) มีพินศรัพินดาเบนตน
 เอาฟ้องมายื่นแก่โยธาบดี ๆ บังคมทูลพระเจ้าแผ่นดิน ๆ พิพากษาคดี
 เท่าเป็นจริง บังคับว่าถ้าโจทก์ลำบากได้ ให้ปรับใหม่ลงเอาเงินแก่
 จำเลยตามโจทก์หากมากเล็กน้อย ถ้าจำเลยมีรับ ให้เขียนขอขมา
 บ้างตายบ้างลำบากเป็นอันมาก แล้วดอดวงให้ลูกโทษตามมีเดยาก
 ฝ่ายข้าราชการแลราษฎรก็ถวิลคิดรับลูกโทษเปล่า ๆ ว่าชายตั้งของ

(๑) คูประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๑๓๖ ว่าด้วยเรื่องข้าวแพง, กฎหมาย
 ฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๒๔ และบทที่ ๔๓, หนังสือ
 ประวัติศาสตร์สมัยปฏิวัติฝรั่งเศส และสมัยนะโปเลียน โบนาปาร์ต ภาคที่ ๑ หน้า ๒๖๖

(๒) เกลือเพ็งมีภาษีม่อรัชกาลที่ ๓ ศิลปกรรมนิยม ภาคที่ ๑๖

(๓) จดหมายเหตุโหรฉบับพระอมรรักษ์จิต (เกิด) วัดบรมนิวาส ว่ามีโจทก์
 เพียง ๓๓ คน

(๔) คูพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล ตระมื่อวันที่ ๑
 มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕, กฎหมายตราสามดวง ลักษณะขบถศึก มาตรา ๒๘ (กฎหมายเก่า
 ฉบับมึศบรรดเล พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๖) หนังสือพระราชดำรัสในพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชธิบายแก่ข้าราชการแผ่นดิน
 พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร หน้า ๖๒, กฎมนเทียรบาล ใน
 กฎหมายเก่า ฉบับมึศบรรดเล พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๖ ข้อสุดท้าย อันว่าด้วยผู้
 ละเมิดพระราชอาญา

ต้องห้ามไปต่างประเทศ เป็นเงินกู้เงินเหรียญคนละ ๑๐๐ ชั่งบ้าง ๒๐๐
 ชั่งบ้าง ล้าคณิวาต์ในโทษแล้ว ครั้นต่อมาพ้องกับพิจารณาหาตั้งของ
 คองในโทษ มากน้อยเท่าใดหักเสียเท่านั้น ทเหลือและต่างกันให้
 ปรับใหม่ ถารับตามพ้องปรับทวคุณเอาเงินกึ่งหนึ่ง ถ้าไม่รับจนถึง
 หวายนปรับให้ปรับจตุรคุณ ทคนมักให้โต ทหาไม่กขัดต้นทนเร่งไป
 ทุกวันทุกเวลากว่าจะได้ บ้างตายบ้างลำบากได้ความยากไปจนหัวเมือง
 เอก, โท, ตริ, จิตวา มีหนาคตาไปตวยนาตา ทหนวชนตามาน
 แต่ฝ่ายคนพาดซึ่งเป็นโจทก์ ออคัยเหตุอาดัจจาธรรมบงเกิดมตงน
 (๓) นายบานนายอำเภอโพธิ์พุดเมือง จึงคิดควบคุมกันเป็นหมวดเป็นกอง
 พร้อมกันมาอายุวชิตนรภคสุภษา ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินให้ไปพิจารณา
 เงินจนนน จึงเอาพระยาด้รวรค ซึ่งรับตั้งไซ้ชนไปพิจารณาเอาตวผู้ราย
 นนเป็นแม่ทัพยกตงมาคเาเมืองชนบุรี ฤนเพดา ๓๐ ทุมเข้าต้อมกำแพง
 วงไวรอบ พระยาด้รวรคตงอยณบ้านกรมเมือง พระเจ้าแผ่นดินรู้เหตุ
 กเกณทคนชนรภษาหนาทใด

(๒)
 ครนรังชนนนวน ๓ ๑ & คำ ให้พระราชาคณะออกมาเจรจาความ
 เมือง ตำรภาพว่าผดขอชีวิตจะบรรพชา ต่อพระยาด้รวรค ในวันนั้น
 เพดา ๓ ทุม พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระผนวชณพัทลได้มาวัดแจ้ง อยุ่

(๑) จุดหมายเหตุปูนบำเหน็จ ลงบับลงวัน ๑ ๑๐๕๔ ค่ำ จ.ศ. ๑๑๔๔ มีพิมพ์อยู่
 ในหนังสือวิจารณ์

(๒) จุดหมายความทรงจำของกรมหลวงนรินทรว่า พวกกบฏขอให้พระราชาคณะ
 เข้าไปเฝ้าถวายพระพร

ในราชดัมบตี ๑๕ ปี พระยาธรรมศักดิ์แห่งทหาร ไปพิทักษ์รักษาไว้
 แต่ถูกเข้าอยู่ในท้องพระโรงกับหลวงเทพนงชาย จึงจับกรมขุน
 อนุรักษ์สงครามหุดานเธอจำไว้ แล้วเอาเงินในท้องพระคลังแจก
 ทแก่ลัวทหาร กรมฝ่ายในฝ่ายหน้า

ณวัน ๓ ๖ ๕ ค่ำ จุลศักราช ๓๓๕๕ ปีชวด จัตวาศก (พ.ศ.
 ๒๓๒๕) เพลาเที่ยง เห็นดวงพระจันทร์ปรากฏกลางวัน

ครั้นถนัดวัน ๖ ๖ ๕ ค่ำ พระยาสุริยภักย์ยกกองทัพไทยดาวประมาณ
 ๓๐๐๐ เศษ ลงมาจากเมืองนครราชสีมา มาตั้งอยู่ณบ้าน ครึ่งน
 ข้าราชการเป็น ๒ ฝ่าย เป็นพวกพระยาธรรมศักดิ์ เป็นพวกพระยา
 สุริยภักย์บาง การยทชนาการมิได้ตั้งบเดย

ถึงณวัน ๓ ๖ ๕ ค่ำ พระยาธรรมศักดิ์, พระยามหาเสนา, พระยา
 รามัญวงศ์ คบคิดกันปดอยกรมขุนอนุรักษ์สงคราม ออกจากเวณจำ
 ให้ไปณบ้านแต่เพลาพลบค่ำ ตั้งค่ายวางคนรายโอบตง มาวัดบางว่า
 เพลา ๓ ยามจุดไฟขึ้นณบ้านปนแล้วยกตงมา ฝ่ายพระยาสุริยภักย์จะได้
 ด้ระคั่งตกใจหามิได้ ได้โยธาทหารให้เข้ารบต้งจำไว้ วางคนรายกันไป
 ทได้รบหน้าให้วางบันตบแตกกระจายออก ครั้นเห็นไฟไหม้มาใกล้

(๑) จดหมายเหตุไหรว่า จ.ศ. ๑๑๔๒ วัน ๖ ๖ ๗ ค่ำ ธิบเครื่องยศเจ้าวังนอก"
 หมายควมว่า กรมขุนอนุรักษ์สงคราม ที่เรียกว่าพระเจ้าลูกเธอวังนอกนั้น ต้องโทษมา
 แต่ปีชวด จ.ศ. ๑๑๔๒ ก่อนเกิดกบฏปีเศษแล้ว มิใช่เพิ่งถูกจับคราวนี้

(๒) ในจดหมายเหตุปู้นบ้ำเห็นจว่า กรมขุนอนุรักษ์สงครามร่วมคิดกับพระยาธรรมศักดิ์
 พระยามหาเสนา และข้าราชการ

อาราธนาวิงวอนขุณฺเฑาะฐเด็ดยุชฌนปรวบตวาทิเชก เป็นอิศัรภาพผาน
พิภพดับไป พระเจ้าอยู่หัวจึงไปนมัสการ พระแก้วมรกต แล้วเด็ดยุชฌน
ประตบแรมณพลบพตพนาหอพระนิน

ครนณวน ๑๖๕ คำ พระเจ้า^(๑)หลานเธอให้ตำรวจคุมเอาตัวขุน
อนรุکشสังครามกับขาทองซึ่งเป็นพรรคพวก ๕๐ เคษ มีอัยพระยา
เพชรพิชัย, พระยากวางเมือง, พระยามหาอำมาตย์ และพระ
มหาเทพเหนือ หลวงคชศักดิ์ ราชรินทร์เหนือ เป็นต้น เข้ามาหน้า
พระที่นั่งแล้วกราบทูลความทงปวง จึงดำรัสให้เอาพรรคพวกไปฆ่าเสีย
แต่ขุนอนรุکشสังครามนหนิ่งดไวพิจารณา จึงให้การถงพระยาธรรมศักดิ์,
พระยามหาเสนา, พระยารามัญวงศ์ และพระยาวิชิตณรงค์ หลวง
พิศดักวาง พระเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธให้ประหารเสีย

ครนณวน ๒๖๕ คำ ปุนบำเหน็จขาทองซึ่งมีความชอบโดยฐานา
ศักดิ์กันแต่ดักบกัน แล้วทรงพระดำริว่า ราชฐานไกลอยู่ปจารอาราม
ทงสองข้างมบงควร จึงดำรัสตั้งพระยาธรรมมา, พระยาวิจิตรนาวิ ให้
สถาปนาศระราชนิเวศใหม่ณฟากเมืองข้างตะวันออก

ครนณวน ๒๖๖ คำ เพลาบ่าย ๕ โมง เด็ดยุชฌนอัยยังทง
พระโรง ให้ชำระโทษกรมฝ่ายใน

ณวน ๒๖๗ คำ เพลา ๕ โมงเช้า สมเด็จพระอนุชาธิราช ตำทัพ

(๑) จคหมายเหตุโหรลบบรมัญว่า พระยาจักรีกลับจากเมืองญวนเข้าเมืองบางกอก
แล้วฆ่าพระเจ้าแผ่นดินกำสับ อยู่มาสัก ๑๐ วันก็ฆ่าพระยาธรรมมาอีก

มาจากกรุงเทพมหานครว่า ^(๑)ขุนอินทรพิทักษ์ ^(๒)ขุนชนะ คุมอยู่
 ภาวณมเพง ๒๐๐ ให้เขมร ๓๐๐๐๐ ญวน ๘๐๐๐ ด้อมไว้

ครั้นณวัน ๓๑๖ ค่ำ สมเด็จพระอนุชาธิราชจึงขมพด ๖๐๐๐ เศษ
 แยกกันออกเป็นหลายกอง ไปด้อมจับขุนอินทรพิทักษ์ ไต ทดาบด
 เขาน้อยโกตปลิว ทั้งขุนชนะและพรรคพวกเป็น ๗ คน คุมเอาตัวลง
 มาณเมืองธนบุรี

ณวัน ๗๑๖ ค่ำ กราบทูลพระกรุณาแด่ให้ประหารเสีย

ณวัน ๒๑๖ ค่ำ ปีชวดจัตวา ค่ำ (จ.ศ. ๓๑๕๕ พ.ศ. ๒๓๒๕)

๔ เรกจับการตั้งวงใหม่

ครั้นณวัน ๒๑๘ ค่ำ ใ้ตั้งการพระราชพิธีครบ ๓ วัน แด่วงขุน

ณวัน ๕๑๘ ค่ำ จตุศักราช ๓๑๕๕ ปี เพลาเช้า ๕ บาท อามฤกษ์คชคตม
 ฤกษ์ พระตรีเทพบุตรทรงถอดจ้าวัดดวง พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงเรือ
 พระที่นั่งศรีวัดกัลยาณมิตร พร้อมด้วยเรือจ่านาทา พระยาอำมาตราชองปวง
 ให้เห็นหน้าหลังเป็นชะบวน เสด็จข้ามฟากมาณฉนวนหน้าฟากตะวันออก
 ขนเถงพระที่นั่งบุษบกมาตามหาจักรพรรดิพมาน พร้อมด้วยหมู่ข
 มาตยามนตรีภักดี ราชตรีวงศ์ พงศ์พดุม ไทราจารย์ แซ่ชว่อง
 ถวายชัยมงคลแด่ราชสมบัติกษัตริย์ที่สำเร็จแล้ว จึงพระตั้งฆราว
 ราชาคณะ ฝ่ายคามวาสีอริยวาสี พร้อมกันถวายพระนามว่า พระบาท
 สมเด็จพระบรมราชาธิราชวามาธิบดี ศรีดินทร บรมมหาจักรพรรดิ

(๑) สมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์

(๒) เจ้าพระยามนระราชสีมา

ราชาธิบดีอินทร์ ตรีณิทรราชิราช รัตนภาคกรวงศ์ องค์ปรมาธิบดีศรี
 ตรีภูวนเศศวรนาถนายก ติดถนพรัตน์ราช ชาติอาชาวไศรย ด้มทุ
 ยุตโรดม ด้กตจักรวาพาธิบดีมนตรี ด้ริเยนทรราชิบดีมนตรี หรินทรราชาดา
 ธิบดี ศรีด้วิบุต คุณอักษิรัฐ ฤทธิราเมเศศวรธรรมิกราชิราช เตะไชย
 พรหมเทพาติเทพ ตรีภูวนาธิเบศ โดภเชษฐวิด้ฤทธิ มกุฎประเทศคตา
 มหาพุทรางกูร บรมนาถบรมพิตร พระพุทเจ้าอยู่หัว อันด้ด้จ
 ปราบตภาเศกณานพิภพกรุงเทพ ทวาราวดี ศรีอยุธยา มหาติดถนพรัตน์
 ราชธานีบุรีรมย์ อตมพระราชินเวศม์มหาสถาน มีพระราชโองการ
 ด้ารด้ให้สมเด็จพระอนุชาธิราชเป็นอุปราช โดยด้งบุพจาริตพระมหา
 กษัตริราชิราชเจ้าแต่ก่อน

ฝ่ายข้างกรุงองฉนวน มอห่งฆ่าจิงกูจาเดี่ยวแด้ฉนวนปราบตภาเศก
 จิงโพเซียงชังเบนนอห่งม้งตอกนน คิตขามอห่งเดี่ยวฉนวนการอยู่ ๗
 วัน แด้้วยกตมบัตให้แก่มังแวงม้งจผู้พิ ในศักราช ๓๑๕๖ ปี อะเซฉวนก
 ตะแคงมะระนอห่ง คิตการ กบฏจะคั้นเอาตมบัตให้แกโพเซียง ฝ่าย
 มังแวงปาดุงวิรหัดเหตุณน จิงให้จับโพเซียงอะเซฉวนกตะแคงมะระนอห่ง
 ปรหารชฉิดเดี่ยว

ครันศักราช ๓๑๕๖ ปี พระเจ้าอองวะให้แองเซระราชบีโยรส ยก
 พยุหัดเนาโยธาทัพกลับคั้นไปกรุงปุระอองวะด้งเกา

(ฉบับมีอยู่เพียงเท่านั้น)

ตำนานท้องตราปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๑๖

ฉบับที่ ๑

(ตอนต้นขาด).....

ราชามาตย์หาพรรคพวกส้มกำลังให้พร้อมมดกัน ยกลงไปชดคณ
พระนครเมืองธนบุรี ตามมีตราโปรดขึ้นมาแต่ก่อน ครั้นหนังสือขึ้นมา
ถึงฉนวนใด ก็ให้พระยายมราชทำตามหนังสือมานั้น หนังสือมาฉนวนวัน ๒๓
ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก (จ.ศ. ๑๑๓๕ พ.ศ. ๒๓๑๖)

วัน ๓๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้ารุ่ง ได้ตั้งตราตั้ง
ขึ้นไปแจ้งพระยายมราชฯ ให้หมื่นพุกผิวกษัตริย์ถือไปแล้ว

ฉบับที่ ๒

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาแจ้งพระยานครชัยดีน พระท่าโรง พระ
คาพราน พระชัยบาดาล ด้วยมีตราโปรดขึ้นมาแต่ก่อนว่า เจ้าพระยา
นครราชสีมาบอกลงมาว่า พระมาซึ่งตั้งอยู่บ้านดาตภเขื่อนนัยกไปทาง
เมืองโขง จะลงไปเกิดยกต่อมเขมร แล้วมีหนังสือพระปราจินบุรี
เข้ามาว่า พระมาแต่ดาวยกมาตั้งอยู่ณทับเดิมต์ จะไว้ใจแก่ราชการ
มิได้ จึงให้พระยานครชัยดีน พระท่าโรง พระคาพราน พระ
ชัยบาดาล กรมการ เกณฑ์ทัพเตรียมไว้สำหรับเมือง อย่าให้ลงไป

ชตุคฺกุเถนเดย แจ้งอยู่ในห้องศรानนแถว แถบตน มหิงส์ถอนายทพ
 นายกอง ซังซนไปทำการรบพ้งพระมาถนเมืองพิชยชนบถกลงมาว่า ไถ
 รบพ้งพระมาถมตายเป็นชนมาก พระมาแตกหนีไปถันแถว จังทรงพระ
 กรุณาตั้งว่า ถ้าราชกรรทางเมืองท่าโรง เมืองบัวซุม เมืองคาพราน
 เมืองชัยบาดาด ตั้งบอญ์ ถ้าให้พระยานครชัยถัน พระคาพราน พระ
 ชัยบาดาด พระท่าโรง คุมพรรคพวกถมกำถังถงไปจับการชตุคฺกุเถน
 ทำการพระนครให้พร้อมกัน แต่ในเดือน ๓ ซางซน ปีมะเด็งเบญจศก
 ตามมตราไปรคชนมาแตกอน ครนหิงส์ถอนมาถึงวันใด ถ้าให้พระยา
 นครชัยถัน พระคาพราน พระชัยบาดาด พระท่าโรง กรมการ ทำ
 ตามหิงส์ถอนมาน หิงส์ถอนมานวัน ๒, ๓ คำ จตุศกกราช ๓๓๓๕ ปี
 มะเด็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๓๖)

ถนวัน ๓, ๓ คำ ปีมะเด็งเบญจศก เวลาย่ำซังโรง ไถตั้งตรา
 เมืองบัวซุม เมืองคาพราน เมืองบาดาด เมืองท่าโรง & เมืองนให้
 หมนพุมวเค็ชถอไป เรอยาว ๕ วา พดพาย ๗ คน

ฉบับที่ ๓

หิงส์ถอนเจ้าพระยาจักรี มาถิงพระยาถันทรพิชช ด้วยมตราบตั้ง
 ให้พระยาถันทรพิชชชนมารบครอบครวถงไปถนเมืองธนบุรีถน บตน
 มหิงส์ถอนายทพนายกองเมืองพิชยชนบถกลงมาว่า ไถรบพ้งพระมาถมตายเป็น
 ชนมาก พระมาแตกหนีไปถันแถว อย้าให้พระยาถันทรพิชชรบครอบครว

จึงไปลงเมืองธนบุรี เสด็จให้พระยาสุนทรพิพิธคุมเอาพรรคพวกด้อมกำลัง
ลงไปซุกคฤณพระนครเมืองธนบุรี ตามเกณฑ์ตามรับตั้งอย่าให้ขาดได้
หนังสือมาณวัน ๓ ๖ ๓ คำ จุฬศักราช ๓๓๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก
(พ. ศ. ๒๓๑๖)

ณวัน ๓ ๖ ๓ คำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาบ่ายซึ้งรุ่ง ใต้ตั้งตรา
ถึงพระยาสุนทรพิพิธ ให้หมื่นพุกฉะชอไป เรือยาว ๕ วา พดพาย
๗ คน

ฉบับที่ ๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระยาสุพรรณบุรี พระยาอ่างทอง
พระชัยนาท พระสิงห์ พระพรหม พระยาชลบุรี หลวงอินทบุรี ด้วย
มีตรารับตั้งออกมาแต่ก่อนว่า เกณฑ์ให้ผู้รักษาเมืองกรมการคุมเล็ก
พรรคพวกด้อมกำลังเข้าไปซุกคฤณพระนครให้ตั้งเชิง กำหนดให้เข้า
ไปจับการให้พร้อมกัน แต่ในเดือน ๓ ซุนคำหนึ่ง แจ้งอยู่ในท้องตรา
แต่ก่อนนั้นแล้ว แต่ผู้รักษาเมืองกรมการ ยังมีได้คุมพรรคพวก
ด้อมกำลังลงไปซุกคฤณทำการพระนคร ตามท้องตรารับตั้ง กำหนดซุน
มาหามได้ แดบคนหนังสือนายทพนายกอง กรุง ฯ แด่หัวเมืองซง
ซุนไปทำการรบพุ่งพะมาณเมืองพิชัยบอกลงมาว่า ได้รบพุ่งพะมาณ
ตายเป็นอันมาก พะมาแตกหนีไปแต่ณวัน ๖ ๒ คำคืนแล้ว จึงทรง ฯ
สั่งว่า ให้ผู้รักษาเมืองกรมการ เร่งคุมพรรคพวกด้อมกำลัง ลงมาจับ

การชดเชยเงินพระนครให้พร้อมกัน แต่ในเดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ ๑๐ ค่ำ ปี
มะเส็งเบญจศก ให้ครบตามเกณฑ์ตามมีตราโปรดขึ้นมาแต่ก่อน ครั้น
หนังสือมาแจ้งวันใด ก็ให้ผู้รักษาเมืองกรมการที่ตามหนังสือมา
หนังสือมาแจ้งวัน ๒ ๕ ๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๓๖)

ณวัน ๓ ๖ ๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๕ โมง ได้ตั้งตรา
เมืองดังที่ เมืองพรหม เมืองชัยนาท เมืองอินท & ใบบู ให้หมื่น
ภยนิทรถือไป เรือยาว ๕ วา ๒ คอก พดพาย ๖ คน ได้ตั้งตรา
เมืองลพบุรี ให้หมื่นพุมวิเศษถือไป เรือยาว ๕ วา พดพาย ๗ คน

ฉบับที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ๑ มาแจ้งพระยา..... (อบ)..... พระยา
อังกูร พระดังที่ พระพรหม พระชัยนาท พระยาดีพรธบุรี
หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมช้าง กรมม้า ด้วยทรงพระ
กรุณา ๑ สั่งว่า มีหนังสือพระปราชญ์บรูบอกขอราชการเข้ามาว่า พระมา
แตดาวยกเข้ามา ดัดเนมเข้าไปดูเห็นคนประมาณ ๕๐๐ คน ตำบล
ทัพเดิมดี แต่ยกเข้ามาตั้งค่ายอยู่ตำบลท่ากระเดิม นอกด่านพระ
จาริต ทางประมาณ ๓๐๐ เส้น พบแต่เดือน ๓ ขึ้นค่ำหนึ่ง ให้
พระยายมราช พระยาลพบุรี พระยาอังกูร พระดังที่ พระพรหม
พระยาดีพรธบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ
กรมช้าง กรมม้า ยกกองทัพก้าวสะกดลงไปทางเฉียงเหนือตะวันออก

เมืองปราจีน ก้าวสะกิดวงหลังไว้อย่าให้พระม่านหินได้ จะเด็ดจุกยก
 กองทัพหลวงออกไป ถ้าพระม่านเข้ามาถึงเมืองปราจีน เมืองฉะเชิงเทรา
 แล้ว จึงจะยกกองทัพหลวงตีให้แตกฉาน ให้พระยายมราช พระยา
 ลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสังข์ พระพรหม พระยาสุพรรณบุรี
 พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ และกรมช้าง
 กรมม้า ซึ่งไปก้าวสะกิดวงหลังจับกุมเอาตัวจงได้ ให้สิ้นเชิง เก่งทัพ
 เมืองฉะเชิงเทรา หัวเมืองปากใต้ ก็จะหยีกก้าวสะกิดหลังทางคันทน
 ต้องคืนได้แล้ว ทัพหลวงจึงจะตี แต่ให้พระยายมราช พระยา
 ลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสังข์ พระพรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท
 หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้า เร่งยกตาม
 ได้ ไปก้าวสะกิดหลังตามรับสั่ง กองทัพหลวงจะเด็ดจุกยกออกจากเมือง
 ธานี เดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ แลพระยายมราชนั้น ถ้าวราชการฝ่ายทาง
 เมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เมืองเพชรบุรี สงบอยู่แล้ว ก็ให้เร่งยกไป
 ให้พระยาสุพรรณบุรี พระสังข์ พระพรหม พระชัยนาท หลวงอินทบุรี
 หลวงอินเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้า เข้ากองทัพด้วยพระยา
 อ่างทอง หยีกทัพขนทางกริ่ง ๆ อย่าให้อยู่ท่าพระยายมราชเลย ให้
 กรมช้างเอาช้างพระที่นั่งไปด้วย ๓-๕ ช้าง แลมาซึ่งอยู่นอกกริ่ง ๆ นั้น
 ให้กรมการมาเอาไปให้สิ้น ครั้นหนังสือมาถึงวันใด ก็ให้พระยา
 ยมราช พระยาสุพรรณบุรี พระยาอ่างทอง พระสังข์ พระพรหม พระ
 ชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้า
 ชำยขวา เร่งยกไปให้ทันกองทัพราชการตามหนังสือมานั้น มาณวัน
 ๕ ๗ ๓ ค่ำ จตุลศักราช ๓๓๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๓๖)

วัน & ๓ คำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๒ โมงมีเศษ พณฯ
 สัมหนายกนังว่าราชการอยู่ณศาลากลางฯ ท่านค้นเชือกได้เอาร่างตรา
 นอานเรียน แต่พณฯ สัมหนายก จนสิ้นข้อเนื้อความแล้ว พณฯ
 สัมหนายกตั้งให้ตกแขกลงบ้าง วงกาเดียบ้าง แล้วตั้งว่าให้เอาร่าง
 นเกิด เมื่อดังนั้น ท่านฝ่ายเหนือ หมนทพ นายแก้วน นายชำนาญ
 นังอยู่ด้วย

วัน & ๓ คำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๒ โมงมีเศษ ได้ตั้ง
 ตราซึ่งไปเถิงเมืองสุวรรณ..... (ตบ).....

พระยามราช ๑ พระยาตพบุรี ๑ ให้หมนทการคบชยต่อไป เรือยาว
 ๓ วา ๒ ค็อก พดพาย ๓ คน

วัน & ๓ คำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาบ่ายของคำแล้ว ได้ตั้งตรา
 เมืองอินท เมืองชยนาท ให้หมนทสันตั้งหารถไป เรือยาว & วา ๕ ค็อก
 พดพาย ๕ คน เมืองอ่างทอง เมืองสุวรรณ ให้พระยาอ่างทองไป
 แล้ว กรุง เมืองพรหม เมืองสิงห์ ได้ตั้งพระพรหมไปแล้ว

สำนักหอสมุด

ตำนานท้องตราปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗

ฉบับที่ ๑

(ตอนต้นฉบับเดือนมาก).....

หุดวงพด กรมการ บอกหนังสือลงไปว่า.....

ไปพึ่งข้าราชการพระมาแต่..... บ่าวพระยาศรีสุริยวงศ์ ทำวชิร

แด่เดกดวงแพ่ ยังมีไต่สัก ๒๐ คน แด่พระยาพิชัย พระยาศรีสุริยวงศ์

ลงมาแจ้งราชการมเหศวรความเป็นหลายประการนั้น ได้เอาหนังสือบอก

กราบทูลพระกรุณา ทรงฯ สั่งว่า เจ้าพระยาสุรศรี เจ้าพระยา

สุววรรคโลก พระยาพิชัย พระยาศุโขทัย ลงมาเฝ้าทูลละอองฯ แจ้ง

ราชการครั้งก่อนนั้น ทรงฯ ได้ตรัสเเนอความด้วยจำเพาะพระที่นั่งฉ

เดือน ๓๐ ทหาราชการไม่ ให้พร้อมกันลงมาเฝ้าทูลละอองฯ จะพระ

ราชทานความรู้วิชาการให้ตามค้อธิราชศึก ครั้นถึงกำหนดแล้ว

เจ้าพระยาสุววรรคโลก พระยาพิชัย มิได้ลงมา ทล ละอองฯ เหมือน

เจ้าพระยาสุรศรี พระยาศุโขทัย จึงให้ถามพระยาพิชัยฯ ดำรภาพว่า

มิได้ลงมาทลละอองฯ ตามกำหนดนั้น โทษผิดหนักหนา พระราช

อาชญาเป็นต้นเกล้าฯ ทรงฯ ให้ลูกขุนณศาลาปรึกษาโทษ แด่ลูกขุน

ปรึกษา ทรงฯ สั่งให้ลงพระราชอาชญาเขียนพระยาพิชัยยกหนึ่ง ๓๐ ที่

เรียกทานบนไว้ให้ทำราชการสืบไป ให้พระยาพิชัยกลับชนมาเป็นแม่

กองทัพ ก็เกณฑ์ผู้คนแบ่งก่งยกไปตามเสด็จฯ กระทำแกเมืองเขียงใหม่

ครั้งน แต่ให้พระราชทานพระยาพิชัย (คือ) เต็มเซมชาบฝน ๑ บัน
 คาบศัตราทองทรงบอก ๑ บันใหญ่หน้าเรือ กินดิน (หนัก) ๑๕|
 กินดิน ๑๕|— กินดิน ๑๒|— กินดิน ๑๐|— (รวม) ๕ บอก บันตัน
 เดิมมอย่างยาว กินดิน ๒|— ๒ บอก บันคาบศัตรา ๒๘๐ บันอังกฤษ ต้น
 กดมหน้าข้างอย่างดี ๒๐ (รวม) ๓๐๐ ต่บทุกหนัก ๑๐|— ๕ พรรณถัน
 ๑๕|— (คือจากนต้นฉบับดบ) แต่ได้
 (ต้นฉบับดบหมด)

ฉบับที่ ๒

หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาแจ้ง.....พิชัยสงคราม.....ศรีสัตตดิ ด้วย
 ทรงพระกรุณาตรัดเห็นอเกล้าฯ ตั้งว่า ทพหลวงจะเสด็จฯ ขึ้นไปปราบ
 เมืองเชียงใหม่ณเดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเมียจอกศก.....
เมืองกาญจนบุรี เมืองศรีสัตตดิบน เป็นเมืองหน้าด่าน.....
 มัตมะ ถ้าแต่เมืองมัตมะแตก.....ขัดฉัน.....ปลาอาหาร.....
 เมืองกาญจนบุรี เมืองศรีสัตตดิอย่าให้รามัญ.....
 ถ้าแต่.....ทัพกรุงฯ ขึ้นไป.....
 หารามัญคนใดจะไปตามเสด็จฯ ก็ให้บอกส่งรามัญ.....กรุง
 (คือจากนต้นฉบับดบเดือนหมด)

ฉบับที่ ๓

วัน ๓๑ ๓๒ ค่ำ ปีมะเมียชดศก ได้เฝ้าร่างทรง^๓เรียนเจ้าพระยา
ศรีธรรมราช^๒ฯฯ สั่งให้เอาเทอญ ในทันใดได้^๓บิดตราตั้งให้ขุนเคชะ
ไปแล้ว

ฉบับที่ ๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ๑ มาถึงเจ้าพระยาด้วรโรคโลก ด้วย
เจ้าพระยาด้วรโรคโลก กรมการ บอกหนังสือให้พระยกรบตรีถองลงไป
เป็นความว่า นายสองหันมาแตกกองทัพพม่าให้การว่า พระเจ้าอังวะ
ป่วยตาย ตกพระเจ้าอังวะขึ้นเป็นเจ้าเมืองอังวะ แดอ้าวกองเจ้าอังวะ
เดียว ไปชุกพลา, มายงวน ปรึกษากับนายกองทัพว่าจะยกลงไปเมือง
ไต ไม่ได้แล้ว ไปชุกพลาถอยไปตั้งอยู่ณบ้านจอมทอง แดกองทัพ
ทั้งปวงต่างคนต่างไปเมือง กองทัพไปชุกพลาเรรวนจะไม่เข้าเมือง
เชียงใหม่ จะไปเมืองอังวะ เจ้าพระยาด้วรโรคโลก กรมการ นายกอง
นายหมวด แดไพร่มีน้ำใจดำมกักัดจะทำการเมืองเชียงใหม่ ให้ทูล
เกล้าฯ ถวายนัน ตกขณศาตาปรึกษาว่า ซึ่งเจ้าพระยาด้วรโรคโลก
กรมการ จะอาสาไปตีเมืองเชียงใหม่ทูลเกล้าฯ ถวายนัน เจ้าพระยา
ด้วรโรคโลกมิได้ทูลละอองฯ รับพระราชทานความวิธวิชาการ มีแต่ความ
รู้เกานัน จะเอาชยชานะแก่พม่าข้าศึกเห็นไม่ได้แล้ว เจ้าพระยา
ด้วรโรคโลกมีความผิด ตวงพระราชอาชญามิได้ลงไปทูลละอองฯ ตาม
กำหนด ไต มีตราบังคับให้หลวงมหามนตรี ขึ้นไปตวงพระราชอาชญาจำ
เจ้าพระยาด้วรโรคโลกลงไปเมืองธนบุรี ให้พระปลัดเป็นแม่กองทัพ

เกณฑ์กรรมการ แคนแบ่งกิ่งไปตามเด็ดจ. อยู่แล้ว แคนจะเอาเนื้อ
ความกราบทูลพระกรุณาให้เจ้าพระยาด้วรงค์โลกอาษาไปมิได้ ให้
เจ้าพระยาด้วรงค์โลกรับพระราชอาษาจางลงไปตามมีตราโปรดชน
มาแต่ก่อน ถ้าแต่หลวงชนหม่นกรรมการผู้ใดจะมีน้ำใจอาษา เด็ดจ. ๑
ชนไปเถิงหัวเมืองแต่ดวงใจให้กราบทูลพระกรุณา หนังสือมาวัน ๓ ๖ ๓๒

คำ คักราช ๓๓๓๖ บีมะเมียนอศก (พ. ศ. ๒๓๓๗)

วัน ๓ ๖ ๓๒ คำ บีมะเมียนอศก เพดาคาแต่ เด็ดจ. ๑ ออกณพระ
ทงงตาหนักแพ หม่นศรีวัดเทพ จางวาง เอาหนังสือบอกเจ้าพระยา
ด้วรงค์โลกกราบทูลพระกรุณา ๑ ทรง ๑ โปรดเกล้าฯ ทรงแต่ง ให้
พระยาพมโกลษาเขียนหน้าพระทงง แดสง ให้ มีตราไปเถิงเมือง
กาญจนบุรี เมืองศรีสวัสดิ์ ตามเรื่องราวนว

ในทันใดวันเดียนั้น ได้ บัดตราสั่ง ให้พระยกรบัตร์ผู้ถือหนังสือ
ถือไป

ฉบับที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ๑ มาเถิงพระศรีสวัสดิ์ ด้วยทรงพระกรุณา
ศรีวัดเห็นเกล้าฯ สั่งว่า เจ้าพระยาด้วรงค์โลก กรรมการ บอกหนังสือ
ลงไปว่า นายฝั่งชาวมืองลับแต่ หนีมาแต่กองทัพไปชกพลา ให้การ
ว่า พระเจ้าองค์จะเป็นไช้ตาย ถูกเจ้าองค์ผู้ตายชนครองราชสมบัติแทน
บิดา และอา น้องพระเจ้าองค์ผู้ตายซึ่งเอาสมบัติฆ่าหลานชายเดียนน
ให้พระศรีสวัสดิ์กรรมการ ดับให้รู้ ว่า ผู้ใดได้ครองราชสมบัติเป็นแน่
ให้เร่งบอกเข้ามาให้แจ้งฉบับถน พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

จะได้อบรมด้วยโดยภายในให้ถึงแก่ความตาย ราชการเมืองอังวะจะได้
เร็วเช้า ครั้นหนังสือมาถึงวันใด ก็ให้พระศรีสวัสดิ์ กรมการ เร่ง
สืบสวนบอกเข้าไปให้แจ้งจงฉับพลัน หนังสือมาณวัน ๓๑ ๑๒ คำ จุติ

ศักราช ๑๓๓๖ ปีมะเมียฉศก (พ.ศ. ๒๓๓๗)

วัน ๓๑ ๑๒ คำ ปีมะเมียฉศก ได้เขียนขึ้นกระตาศปิดตราแล้ว
ให้นายอรวงไปส่ง ให้นายมณูถหนังสือเมืองกาญจนบุรี กรมท่า ถอน
ไปเมืองศรีสวัสดิ์ด้วย เมื่อได้ส่งให้หนาคอหนาเล่มย่นตรากรมท่ารู้เห็นด้วย

ฉบับที่ ๖

ข้าราชการ ท่านเจ้าพระยาจักรีฯ ให้มาแก่ผู้รักษามืองกำแพง
เพชร เมืองนครสวรรค์ ด้วยทรงพระกรุณาฯ สั่งว่า ณวัน ๓๑ ๑๒
คำ ปีมะเมียฉศก จะเสด็จฯ ขึ้นไปปราบเมืองเชียงใหม่ แด่ให้
กรมการผู้รักษามืองปลุกพระตำหนักที่ประทับรอน ประทับแรม
แสดบแต่งเตรียมการซึ่งจะได้รบเสด็จฯ ใด ให้สัตว์ป อื่น ทาง
แม่น้ำซึ่งจะเสด็จฯ ขึ้นไปนั้น ที่ใดเป็นเขตหาดหลักคอกอย่นนใหญ่กรมการ
.....อย่าให้เรือพระทง

.....เขตหาดใด..... (ฉบับตบหมต).....

ฉบับที่ ๗

.....(ตอนต้น ฉบับขาด).....

.....มัตราธิบดีฯ ไปแต่ก่อนว่า จะเสด็จฯ ไปเมืองเชียงใหม่ครั้ง
 ๑ ให้ผู้รักษาเมืองกรมการ เกณฑ์เอกแบ่งกองยรบเสด็จฯ นั้น บัด
 นทรงพระกรุณาฯ สั่งว่า ฤกษ์กำหนดจะไต่เสด็จฯ ยกจากเมืองธนบุรี
 ณวัน ๓ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียฉศก แลให้กองทัพหวเมืองซึ่งเกณฑ์ให้
 รบเสด็จฯ ทรง เร่งยกถ่วงไปคอยรบเสด็จฯ ให้พร้อมกันณบ้านระแหง
 เมืองตาก ถาขัตตันด้วยเรือ ก็ให้ไปทางบก ให้เร่งยกขึ้นไปให้ทัน
 กำหนด อย่าให้แลช้าอยู่ได้ และจะไต่ยกจากเมืองฉนวนโต ผู้คนข้างมา
 เครื่องดำตราอาวุธมากน้อยเท่าใด ก็ให้บอกเข้าไปให้แจ้ง แลให้
 พระสังฆ์ กรมการ รับเอาตราเมืองข้างทองเร่งแต่งคนถือไปสั่งให้
 พระยาข้างทอง กรมการ จงนับพลัน หนังสือมาณวัน ๓ ฯ ๑๒ ค่ำ
 จตุศักราช ๓๓๓๖ ปีมะเมียฉศก (พ.ศ. ๒๓๓๗)

วัน ๓ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียฉศก ไต่ตั้งตราเมืองสังฆ์ เมืองอินท
 เมืองพรหม เมืองชัยนาท เมืองศีร์ษะ ๖ เมืองนี้ให้
 หลวงยกยรบตรเมืองพิชัยถือไป แลตราเมืองข้างทองให้เมืองสังฆ์
 แต่งคนถือไปถึงพระยาข้างทอง ตราเมืองศีร์ษะ ให้เมืองชัยนาทแต่ง
 คนถือไปถึงพระยาศีร์ษะ

วัน ๒ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียฉศก ไต่เขียนตราพระราชดีหนอยให้
 เมืองข้างทองไป ๓ เมืองศีร์ษะไป ๓ (รวม) ๒ เมืองสังฆ์ไป ๓
 เมืองพรหมไป ๓ เมืองชัยนาทไป ๓ เมืองอินทไป ๓ (รวม) ๕
 เมืองไป ๓ (รวม) ๖ ให้พระอนุชิตพิทักษ์

ฉบับที่ ๘

..... (ตอนต้นฉบับหมด)

.....ข้าทูลละอองฯ ให้หัตถวงขุนหมื่น ผู้ได้รับพระราชทานเดกเกณท์
 แบ่งอยู่ แบ่งไปตามกำหนด คุณเอาเด็กไปเข้ากองพระยายมราชณ
 บ้านระแหงเมืองตาก แจงอยู่ในท้องตราแต่ก่อนเดอนั้น เจ้าพระยา
 นครราชสีมา พระยานครชัยดิน พระพิชัยสงคราม พระด้รมบุรี
 พระราชานุรัต พระท่าโรง กรมการ ได้เดกพระราชทานให้ข้าหัตถวงฯ
 ได้กุมเด็กยกไปเข้ากองทัพเดวหรือประการใด มิได้บอกลงไปให้แจง
 นน บदनทพหดวงจะไต่เด็ดจฯ ขนไปปรวบเมืองเชียงใหม่เดอน
 ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ ปมะเมียชอศกนเบนเน้เดว ให้หม่นอนนคศกค
 หวหม่นตารวจชว ขนมาเร่งรัดให้พระพิชัยสงคราม พระด้รมบุรี
 กากับ พระราชานุรัต พระท่าโรง ให้นำราชภักดี ตารวจในซ้าย
 ขนไปเร่งรัดให้เจ้าพระยานครราชสีมา กรมการ จิตเดกพระราชทาน
 ขนหมื่น ข้าทูลละอองฯ ให้ข้าทูลละอองฯ ผู้ได้รับพระราชทานเดก
 เร่งรัดกุมเอาเด็กไปเข้ากองทัพนเมืองตากบ้านระแหง ให้ทันกำหนด
 เด็ดจฯ ตามมตราบังคับโปรดขนมาแต่ก่อน อย่าให้เดชะอยู่ได้ ครน
 หนึ่งเดือนมาถึงวันใด ก็ให้เจ้าพระยานครราชสีมา พระยานครชัยดิน
 พระพิชัยสงคราม พระด้รมบุรี พระท่าโรง กรมการ เร่งรัดจัดแจง
 เดกพระราชทานให้แก่ข้าหัตถวง แดให้ข้าหัตถวงเร่งรัดกุมเด็กไปเข้า
 กองทัพรบเด็ดจฯ ณเมืองตากบ้านระแหงเป็นการเร็ว แดข้าหัตถวง

ถือตรามาถึงวันใด เจ้าพระยานครราชสีมา พระยานครชัยดิน
พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี พระราชานุรัต พระท่าโรง กรมการ
ได้จัดแจงเลิกพระราชทานให้แก่ข้าหลวงฯ ได้ยกวันใด ให้บอกลง
ไปให้แจ้ง หนังสือมาณวัน ๒^๑ ๑๒ คำ จุลศักราช ๑๓๓๖ ปีมะเมีย
ฉศก (พ. ศ. ๒๓๓๗)

วัน ๒^๑ ๑๒ คำ ปีมะเมียฉศก เพลาบ่ายแล้ว ๕ โมงมีเศษ ท่าน
ตนเชือกตั้งวางตราให้เขียนชนกระตาศบัตตรา ตั้งให้หัวหม่นตำรวจ
ในถือไป ในทันใดนั้นได้ บัตตราตั้งให้หม่นอนันตศักดิ์ ตำรวจนอกขวา
ถือไปเมืองเพชรบุรี เมืองท่าโรง เมืองบวชชุม เรือยาว ๑๖ วา พดพาย
๗ คน ให้นายราชภักดี ตำรวจในซ้าย ถือไปเมืองนครราชสีมา เรือ
ยาว ๕ วา ๒ ศอก พดพาย ๖ คน ขนไปทางเมืองลพบุรีแล้ว

ฉบับที่ ๕

หนังสือนายควรรู้อฐ นายเวนมหาดไทย มาแจ้งผู้รักษาเมือง กรมการ
พระหุดวงขุนหม่นนายบ้านนายอำเภอ คำน คอย ทกตำบล ด้วย
หุดวงราชหนักต รับสั่งได้เกล้าฯ ตั้งว่า จะตั้งคนไปปราบเมือง
ชียงใหม่ณเดือน ๑๒ แรม ๑๓ คำ ปีมะเมียฉศกนั้นแล้ว ให้มีตราพระ
ราชดีหี รับสั่ง แต่งให้นายราชภักดี ตำรวจในซ้าย ถือขนไปให้
เจ้าพระยานครราชสีมา กรมการ แต่งให้หม่นอนันตศักดิ์ ตำรวจ
นอกขวา ถือไปให้พระพิชัยสงคราม พระยานครชัยดิน พระท่าโรง

พระมัตไปไต้

๑. พระยาอักษรวงศ์ เมืองสุวรรณโลก ซ้าย พตาย ๗ พัง ๑๕.
(รวม) ๒๒

๒. มอบพระยาเชียงทอง พระยาด้ทุค ๓ พน ๓ ดัมนุหายกเอาไป
ทัพเชียงใหม่ เดี้ยแก่พะม่าเมืองพิษณุโลก ซ้าย พตาย ๓ พัง ๓
(รวม) ๒ ขวา พตาย ๓ พัง ๓ (รวม) ๒ บั้น ๓ (รวม) ๕

๓. พญาสุวรรณเอาไปทัพ เดี้ยแก่พะม่าเมืองพิษณุโลก ซ้าย พัง ๒

๔. ดัมนุควาเอาไปเดียง พระมัตไปไต้ เมื่อพะม่าตีระแหง มอบ
พระยาเชียงทอง ซ้าย ๒ ขวา ๒ มอบพระยาด้ทุค ซ้าย พัง ๓

พระราชทานพระเจ้าหลานเธอ

กรมขุนอนุรักษสังคราม เมืองเพชรบุรี

ซ้าย พตาย ๕ พัง ๒

ลัมปวอกอัฐศก (พ. ศ. ๒๓๑๕)

พระยาเชียงทอง ๓ พระยาตาก ๓ (รวม) พัง ๒ พระยาสุวรรณ
พตาย ๓

จ่ายไปทัพเชียงใหม่ ดัมนุเมืองสุวรรณบุรี ขวา พตาย ๓

เข้ากองทัพไปรบคอกไก่เถื่อน พระยายมราชให้กองทัพได้รับ
พระราชทาน เมืองอุทัยธานี ๒ พระยาตาก ๓ (รวม) ๓

ย้ายไปนครศรีธรรมราชและกรุงกัมพูชา

เมืองสุพรรณ ขวา ไปเมืองนคร (ศรีธรรมราช) รับพระไตรปิฎก
ด้วยพระพรหมมุนี ๒ (ข้าง) คงพลาย ๑ พัง ๑ (รวม) พลาย ๓
พัง ๑

เมืองนครชัยศรี ไปเมืองนคร รับพระไตรปิฎกด้วยพระพรหมมุนี
๓ คง (เมือง) พลาย ๑ (รวม) พลาย ๒

ย้ายไปราชการ รับพระไตรปิฎกเมืองนคร ด้วยพระพรหมมุนี
ขวา พลาย ๓ กรุงกัมพูชาด้วยพระองค์แก้ว ซ้าย พัง ๑ (รวม) ๓

มฤตกเจ้าพระยาสุวรรณโลก

มีหนังสือบอกพระยาอักษรวงศ์ เมืองสุวรรณโลก บอกลงมาว่า
ข้างมฤตกเจ้าพระยาสุวรรณโลกซึ่งมอบพระยาอักษรวงศ์ไว้ นั้น พระมา
ยกของมาตีเมืองพิษณุโลก เมืองสุวรรณโลก เมืองสุโขทัย พระมาตีไป
ได้ เป็น (มีชื่อข้างพลายดำชาย พลายคุม เป็นต้น) พลาย ๗ พัง ๑๕
(รวม) ๒๒ ซ้าง

พระพรหมมุนีไปเมืองนคร

มีหนังสือบอกพระยาสุพรรณ กรมการเมืองสุพรรณบอกจำหน่าย
แดง เป็น (๓) กรมข้างเกณฑ์ไปบรรทุกบันเกณฑ์ห้ามเมื่อ

พระราชทานให้ทราบละของ ๆ ด้วยข้างหลอดอยู่แก่ผู้รักษาเมือง ผู้รับ
 กรมการ นอกกรมข้างเตียง คงมีจำนวนประการพศก เป็น พลาย
 ๓๓ พัง ๕๓ (คือ)

(๓) เมืองระแหง พระยาเซียงทอง พลาย ๓ พัง ๘ (รวม) ๘
 พระยาตาก พัง ๒ พระยาดุสิต พลาย ๓ พัง ๑ (รวม) ๒ (รวม)
 พลาย ๒ พัง ๓๓

(๒) พระอุทัยธานี อยู่แก่พระรามรณคบ พลาย ๒ พัง ๓ (รวม) ๕

(๓) พระยาดุสิตบุรี พลาย ๓ พัง ๗ (รวม) ๑๐

(๔) พระเจ้าตากเชอกรมขุนอนริรักษ์สงคราม เมืองเพ็ชรบุรี
 พลาย ๖ พัง ๕ (รวม) ๑๐

(๕) อาษาใหม่ พระยาโกษา ขุนศรีเด้นา พลาย ๒ พัง ๒ ขุน
 ราชเด้นิ พลาย ๓ พัง ๕ (รวม) พลาย ๕ พัง ๖

(๖) พระปราจีน พัง ๓

(๗) พระยาดุสิตบุรี กรมการ พลาย ๕ พัง ๑

(๘) พระยาอักษรวงศ์ เมืองสุวรรณโลก พลาย ๕ พัง ๑๗

(รวม) ๒๒

(๙) พระยานครชัยศรี กรมการ พลาย ๒

(๑๐) พระยากาญจนบุรี กรมการ พลาย ๒

(๑๑) พระชัยบุรี เมืองพิษณุโลก พัง ๑

นำไปเมืองไทรบุรีและเมืองกลาง

คุมข้างไปเมืองไทรบุรี ขุนศรีชัยทิศ ๒ ชั่ง นายจำ.....๗ ตำลึง

นายมุข รื่อง.....๑๐ คำตั้ง คุมข้างไปเมืองถดาง นายจำนง.....๘
คำตั้ง นาย.....๘ คำตั้ง

ไปทพด้วยพระยาจักรี, พระยาธรรมา

กองพระยาจักรี

นาย หดวงพรวิษ ๓ ช่ง นายจำตอง ๑๑ คำตั้ง นายด้วรเพ็ชฌณี ๑๑
คำตั้ง นายชำนานญ ๘ คำตั้ง นายแมนคชด้ร ๘ คำตั้ง นายเกรนภักษา
๘ คำตั้ง

ไพร่.....

คงจะได้รับพระราชทานนเดือน ๕ ปีจข (พ. ศ. ๒๓๒๑) เป็น.....

สำนักหอสมุด

สารบัญคนเรื่อง

ก.

กษัตริย์	บ้าน ๒๗, ๗๗
กบฏ	๕๖, ๗๗, ๘๘
กรมฐาน	๘๓, ๘๕
กเรนภักษา	นาย ๓๓๖
กตาง	เจ้า ๓๓, ญาติ ๒๐
กตางเมือง	พระยา ๒๘, ๗๓, ๘๕
กตาทิม	พระ ๒๐
กต่า	นาย ๖, บ้าน ๓๓
กษัตริย์ ศัก	สมเด็จพระเจ้า ๘๓, พระเจ้า ๗๗, ๘๘
กองกุก	๕๐
กองโจร	๕๘
คณะ	บ้าน ๕๘
กะแซ	ศึก ๘๕
กะท่มเบน	คำบด ๗๘
กะพอง	คตอง ๗๓
กัมพูชาธิบดี	กรุง ๕, ๒๘, ๕๒, ๘๘, ๓๓๓
กาญจนบุรี	พระยา ๕๕, ๓๓๕, เมือง ๓๐๕, ๓๐๖

กาฉิระ	พระยา ๕๗, ๕๘
กาแพง	พระ ๑๑๕
กาแพงเพชร	เมือง ๖๘, ๗๖, ๗๗, ๗๘, ๑๐๗
กาแหงวิชิต	พระยา ๕๐
กั	เงิน ทหารปืนใหญ่ ๖๑
กัญชรหัดดิน	ข้างต้น ๓๐
กุมเหตอง	ตำบล ๓๘
กย	พระ ๘๖, เมือง ๖๘
แกงเงิน	๑๓
เกด	นาย ตะกริ ๕๑
เกดอ	๘๐
เกวียน	๗๕
แก่น	นาย ๒๖
แกดง	บ้าน ๑๓
แก้ว	พระองค์ ๑๓๓, วัดในจันทบุรี ๑๕
แก้วมรกต	พระพุทธรูปวิมา ๘๗, วัด ๕๗
โกษา	พระยา ๑๓๕
โกษาธิบดี	๕๒
โกษา (ยัง)	หลวง ๒๕, ๓๓
ไก่อเตย	ตำบล ๖
ไก่อเอน	ตง ๗๘
ไก่อเิ่ง	อง ๑๒

๒

ขลุ่ย	ปากน้ำ ๗๗
ข้าว	๕๐
ข้าวเกิดอแพง	๗๐
ข้าวดอก	บาง ๗๒
ข้าวเม่า	บ้าน ๒
ข้าวตำ	๒๒, ๒๘, ๓๒, ๓๓
เขมร	๘๘, ๘๕, ๘๗
เขาน้อย	ตำบล ๘๕
เขาพระ	วัด ๕๘, ๖๓
เขี้ยวควง	นาย ๖๕
แขก	บ้าน ๗๓
เขม	บาง ๗๒
โอง	เมือง ๘๓, ๘๗
ไต้	บ้าน ๓๓

๓

คชชาติ	หลวง ๓๔
--------	---------

คชศักดิ์	หลวง ๙๕, ๑๑๕
คชดีทิ	หลวง ๑๑๕
คเชนทรเยียรยง	ข้างต้น พดาย ๕๕
คณาเศิก	ชน ๒๑
ควรวิภู	นาย ๕๐, ๑๑๐
คา	บ้าน ๑๑
คาง	บาง ๓
คาพราน	พระ ๙๗, เมือง ๙๘
คำพันธ์	อุปราชา ๕๘, ๕๙
คำถ่า	อุปราชา ๕๙
คกรุณษรณทนต์	ข้างฝั่ง ๑๗
คังสำเภา	๗๐, ๗๘
โคกกระต่าย	๕๖, ๖๕, ๖๕
โคกพระยา	ด้าน ๒๕
โคกสตุค	ตำบล ๗๒, ค่าย ๗๓
โคน	บ้าน ๗๗

ง

๑

จง	หม่น ๕๐
จอมทอง	บ้าน ๓๐๕
จอมเทียน	นา ๖
จอหอ	บ้าน ๒๖
จักร	พระยา ๔๘, ๓๓๕, ๓๓๖, เจ้าพระยา ๒๘, ๓๐, ๓๓, ๓๘, ๕๒, ๗๐, ๗๕, ๗๘, ๘๓, ๓๓๕
จันทบุรี	เมือง ๘, ๘
จันทบุรี	ปากน้ำ ๕๐, พระยา ๗, ๓๓, ๓๕, ๓๘,
จันทวี	วัด ๖๘, ๗๓, อาจารย์ ๕๒
จำปาน	พระยา ๕๕, ๕๗
จำเมือง ดอง	ขุน ๗, ๘
จำเมือง เลี้ยว	ขุน ๗
จังกู	เจ้า ๗๕
จังกา	๘๖
จักร	เจ้าฟ้า ๒๘
จัน	เมือง ๘๕
จัญ	เจ้า ๕๓
เจิง	จัน ๒

เจ้าชฎาด	ด้าน ๕๘, ๖๕
เจ้าพระยา	ปากน้ำ ๕๐
เจียม	จีน ๓๘
แจ่ง	วัด ๘๗, ๘๓
ใจโต	ปากน้ำ ๕

ก

กระเซงเทวรา	เมือง ๓๐๓
กตรชัย	บัน ๖๘
กทนต์	วัด ๓
กนิม	หม่อมเจ้าหญิง ๒๘

ข

ขลบุรี	เมือง ๓๒, ๓๓, ๓๘
ขวัน	พระยา ๒๒
ข้องพราน	๖๐
ขะนะ	ขุน ๖๕, ๘๕
ขัยนาท	พระ ๘๘, ๓๐๐, เมือง ๖๘, ๗๘, ๓๐๘
ขยบาดาด	พระ ๘๗, เมือง ๘๘

ชัยบูรณ์	พระ ๓๓๔, ๓๓๕
ชาวพราน	เขา ๕๘
ช่างเผือก	ประตู ๔๔
ชาติดีรินทร์	หลวง ๗๒
ชำนาญไพรด์ณฑ์	หลวง ๕, ๗
ชำนาญชดวาร์	หมื่น ๗๒
ชินราช	พระพุทธรูป ๓๔, ๗๒
ชินศรี	พระพุทธรูป ๓๔
ชิน บ้านค้าย	นาย ๓๓
ชู	นาย ตะกริ ๕๓, ๖๘
เชษฐกุมาร	หม่อม ๖๘
เชิงงุ่ม	เขา ๕๘
เชิงเงิน	พระ ๒, ๕, ๗
เชิงทอง	พระ ๕๐, พระยา ๓๓๓, ๓๓๕
เชิงใหม่	เมือง ๓๓, ๔๓, ๔๔, ๕๐, ๘๔, ๘๖, ๓๐๓, ๓๐๕, ๓๐๗, ๓๐๘
ไชยา	เมือง ๒๘

๗

ชัยพระยา ตำบล ๗๘

ญ

- ญวน ๙๕
- ญวนกบฏ ๘๗
- ญวนประดักดิ์ ๙๒

ณ

- ณรงควิชัย พระ ๖๕
- ณรงควิชิต พระ ๖๓, พระยา ๖๐

ด

- ดง บาง ๕
- ดงไก่อ่อน ๗๘
- ดง จีน ทหารปืนใหญ่ ๖๑
- ดงทัพ นาย ๕๘
- ดอกเหล็ก บ้าน ๕๘
- ดอยเขาแก้ว วัดกลาง ๕๓
- ดง มหา ๘๗

ตารา	หม่อม ๒๕
ดาเก็กรณพพ ดี	ทตวง ๕๘, ๖๘, ๗๒ นาย ๗๒
เตชะ	ขุน ๓๐๕
เต็มบาง	บ้าน ๗๘

ต

ตริงกาน ตู	แขกเมือง ๓๓
ต่อมตอ	๕๗
ตะเคงมระนึ่ง นึ่ง	๘๖, ตูตตะเคงมระนึ่ง
ตะพอง	คตอง ๗๓
ตะพานทอง	คำบถ ๖
ตะโพงโตม	๕๐
ตาก	พระยา ๓๓๓, ๓๓๕, เมือง ๕๐, ๓๐๘, ๓๐๙
ตาน ดี	แขกเมือง ๓๕, เมือง ๓๐, ๓๓, ๘๘
คำหนัก	บ้าน ๕๓
คำหนักแพ	พระทนต์ ๓๐๖
ไทรบัวก	๓๒, ๘๓, ๓๓๓

ถ

ถดถบาตรี	บ้าน ๖๘
ถถาง	เมือง ๓๑๖
ถว	กา ๓๑
ถถิน	เมือง ๔๘, ๕๐

ท

ทอง	อาจารย์ ๗๒
ทอง	หม่น ๗
ทองคำ	นาย ๒๕
ทองดี	นาย ๕
ทองด้ก	นายกอง ๖๕
ทองหตาง	บ้าน ๖
ทองอัย	นกลูก นาย ๗, ๑๒
ทะถ	บาง ๒๘
ทะถวาย	เมือง ๖๕
ทบทเด้มต	๘๗
ททข้าม	๒๘
ททจัน	ปากน้ำ ๒๘, ต่าหนก ค่าย ๕๖

ท่าทราย	๓
ท่าย่น	พระ ๓๖, ๓๗
ท่ายมือง	บิสม ๘๓
ท่าโรง	คำหนัก ๗๐, ๗๓, พระ ๔๗, ๑๐๘, ๑๑๐, เมือง ๘๘, ๑๐๓
ท่าหมาก	๒๘
ทัพ	หมื่น ๗๓, ๑๐๒
ท่งดีวิยาคน้อมรินทร์	สมเด็จพระ ๒๓
ทูกขราชบุรี	พระยา ๗๕, ๘๖
ท่งใหญ่	บ้าน ๑๘
ท่งยง	๓๖
เทพ	หัตถ ๘๒, พระยา ๗๓, ๗๕
เทพกว	พระ ๓๗
เทพพร	กรมหมื่น ๒๔, ๕๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘
เทพโยธา	พระ ๕๕
เทพวรินทร์	พระ ๕๘, ๖๓, พระยา ๗๓
เทพา	เมือง ๓๐, ๓๓
เทพามาตย์	กรมพระ ๒๔, ๖๗, ๘๓
แทน	นาย ๓๓
โทก	ตำบล ๓๓
ไทรบุรี	เมือง ๑๑๕

ฎ

ชนบุรี	เมือง ๑๘, ๕๑, ๘๘, ๑๐๕, ๑๐๘
ธรรมเจดีย์	พระ ๓๖
ธรรมไตรโลก	พระยา ๗๑, ๗๖
ธรรมราชา	พระ ๓๖
ธรรมอุดม	พระ ๓๗
ธรรมา	พระยา ๖๘, ๗๑, ๗๘, ๘๘, ๘๙, ๑๑๖,
ชาติวงศ์	กมกร ๗๕
ชารา	หมอม ๒๕
วิเศษรัตน์	พระยา ๕๔, ๕๖, ๖๕, ๖๖, ๘๐
วิเศษบรรณิกษ	พระยา ๒๐

น

นคร	เจ้าพระยา ๘๐, เจ้า ๓๑
นครคีรี ธรรมราชา	เมือง ๕๘, ๓๐, ๘๔, ๘๖, ๑๑๓
นครชัยศรี	พระยา ๕๔, ๗๓, ๗๕, ๑๑๕, เมือง ๕๕, ๗๘
นครชัยรัตน์	พระยา ๘๗, ๑๐๘, ๑๑๐
นครนายก	เมือง ๔

นครราชดีมา	เจ้าพระยา ๘๗, ๑๐๘, เมือง ๒๕, ๘๒
นครสวรรค์	เจ้าพระยา ๒๖, ๗๓, ๗๗, ๘๐, ๘๘, เมือง ๓๗, ๖๘, ๗๘, ๗๙, ๑๐๗
นนทบุรี	พระยา ๕๒, ๕๓, เมือง ๖๘, ๖๙
นรา	หอดวง ๑๓๔
นราธิเบศ	หม่อมเจ้า ๗๘
นราดีวงศ์	เจ้า ๓๒
นรินทร์	หอดวง ๒๕
น้อยธรรม	อุปราชา ๔๗, ๔๘
น้อยโพธิ์	ราชวงศ์ ๔๗
นา	บ้าน ๔๘
นาเกตุ	บ้าน ๖
นาค ทหาร	นาย ๗
นางแก้ว	บาง ๖๕
นางบวช	๗๘
นางร้อง	พระยา ๘๓
นางอมเทียน	ตำบล ๖
นาปรัง	๒๘
นายม	๗๘
นายง	๕๐

นาเรี ^๑	บ้าน ๕
นาตา ^๑	ห้วย ๕๐
นามติ ^๑	ตำบล ๓๕
เนมะโย	ชื่อ ๒๐
เนาโชติ	หลวง ๗๒
เนิน	วัด ๘
โนนศาลา	บ้าน ๒๘

บ

บรมชาติ ^๑	พระ ๓๗, ๕๘, ๕๙, ๗๕
บรมมหาราชวง ^๑	๕๗
บรมฉวี ^๑ รวิชาติ ^๑	พระ ๕๓
บรมหน่อ ^๑ พุทธรังกร ^๑	ฉิมเด็จพระ ๓๙, ๒๓
บ่อคก	ค่าย ๕๕
บ่อพนม	๕๓
บัวชุม	เมือง ๙๘, ๓๐๓
บางกอก	เมือง ๗๕
บางกุ้ง	ค่าย ๕๖
บางแก้ว	บ้าน ๕๖
บางคาง	๓

บางทราย	วัด ๖๘
บางทะเล	๒๙
บางยเรือ	วัด ๘๓
บางตะมุง	เมือง ๓๐
บางว่า	วัด ๕๒
บ้านปูน	๕๒
บ้านภุม	ตำบล ๕๕
บาดราช	หมื่น ๕๘
บาเรอภักดี	หัตถวง ๕๘, ๖๓, ๖๕
บุญมา	นาย ๗, ๘, ๕๘
บุญมี	นาย ๕, ๗, ๓๒
บุญมี บางเหย	นาย ๓๓
บุญมี มหาตเด็ก	นาย ๘, ๓๕
บุญเมือง	นาย ๓๐
บุญรอด แชนฮอน	นาย ๗, ๘, ๓๓

ป

ปถวิ	๕๕
ปทุมไพจิตร	เจ้า ๖๘
ประตุ่ตามบาน	ตำบล ๕๘

ประยง	หม่อม ๒๕
ประแด่	บ้าน ๑๓
ปรัตย์	บาง ๒
ปักกิ่ง	กรุง ๘๔
บุญ	เจ้ากรุง ๘๐
ปราจีนบุรี	พระ ๘๗, ๑๐๐, ๑๓๕, เมือง ๔, ๒๔, ๒๕, ๑๑๔
ปราณบุรี	เมือง ตำบล ๒๘, ๘๖
ปราบ	หัตถ ๒๕
ปราบดาภิเษก	๒๗
ปราบไตรจักร์	เจ้าพระยา ๘๐
ปากแพรก	ตำบล ๕๖, ค่าย ๕๘
ป่าดึก	เมือง ๘๓
ปูน	บ้าน ๘๒
ไปชุกพตา	๔๔, ๑๐๕
ไปมะยุ่งวน	๔๗
ไปม้ง	๒๒

ณ

เผือก ช้าง ๘๐, พญาช้าง ๑๔

แผ่นดินไหว ๒๗

ฝ

ฝ้าง เมือง ๓๕, ๓๖
ฝ้ายใน กรม ๙๕

พ

พกริช หดวง ๑๑๒
พนมเพ็ง ๕๒, เกาะ ๙๕
พตดอง ตรา ๕๒
พยับ วัด ๒๕
พร ทามะวัง ๑๒
พรหม พระ ๙๙, ๑๐๐, เมือง ๑๐๙
พรหมธบาด ชุน ๑๒
พรหมมณี พระราชาคณะ ๙๒, ๑๑๓
พรหมเตีนา หดวง ๒, ๕, ๗
พระนายกของ ๒๐, ๒๒
พระประแดง ปากน้ำ ๒๘
พระราม วัด ๘๗
พรานนก บ้าน ๓
พริก วัด ๗๓

พต	หตวง ๑๙, ๒๕
พตเทพ	พระยา ๗๒
พตเด่นหา	หตวง ๗
พตเด่นหาญ	หตวง ๗
พอคากวียน	๒, ๗๕
พะเนยต	๒๐
พตม	เจ้า ๓๓
พทยา	คำบถ ๒
พตตง	พระยา ๓๓
พนบหตวง	สิ้นเค็จพระ ๒๕, ๘๒
พนคีรพนตา	๕๐
พตคกตาง	หตวง ๕๕
พานทอง	คำบถ ๒
พาย	๘๓
พจตริ	เมือง ๗๘
พชย	หตวง ๗, พระ ๓๕, พระยา ๒๐, ๗๕, ๓๐๓, เมือง ๓๗, ๓๘, ๕๓, ๕๘, ๕๙, ๓๐๘, ๖๓ ๒
พชยราชา	หตวง ๒, พระ ๒๕, เจ้าพระยา ๓๐, ๓๓, ๓๓
พชยตั้งคราม	พระ ๓๐๘, ๓๓๐, พระยา ๗๕
พชยอษา	พระยา ๘๐

พิชัยไศศวรรย์	พระยา ๔๓, ๕๕
พิทักษ์ โภษา	หมื่น ๖๘
พิพัฒน์ โภษา	พระยา ๓๐๖
พิพิธ	หลวง ๗, พระยา ๒๐, ๕๕
พิพิธวาท	ขุน ๕
พิพิธ โภษา	พระยา ๕๒
พิมดงคราม	พระ ๒๕
พิมดธรรม	พระ ๓๖
พิมาย	พระ ๒๕, ๒๖
พิรุณ	ขุนพระ ๘๓
พิษณุ โถก	เมือง ๒๔, ๓๓, ๓๗, ๖๘, ๗๔, ๗๖, ๑๑๑, ๑๓๔, ๑๓๕
พิทวเค็ช	หมื่น ๘๗
พิทรท้านาย	๗๕
พิทรบาท	พระ ๕๗
พิทรยอดพาดูพาโถก	สมเด็จพระ ๒๘
พิทรรูป	พระ ๘๕, ๘๖
พิทรลักษณะ	๘๕
พิทรคำด้นา	๒๓
พิทโรมาศ	ปากน้ำ ๑๗, เมือง ๑๓, ๑๒, ๒๘, ๔๐, ๔๒

พทุฑเฑเฑ	เฑเฑ ๘๘
เฑเฑเฑ	เฑเฑ ๖๔
เฑเฑ	เฑเฑเฑเฑ ๓๐
เฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๒๘, ๕๔, เฑเฑเฑ ๓๓๒, ๓๓๔, ๓๓๕
เฑเฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๗๘, ๓๐๓
เฑเฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๕๓
เฑเฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๘๔
เฑเฑเฑ	๒, ๓๓, ๘๓
เฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๒๕, ๒๖
เฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๔๘
เฑเฑเฑเฑ	๘๖
เฑเฑเฑเฑเฑ	๗๓
เฑเฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๘๓
เฑเฑเฑเฑเฑ	๘๓
เฑเฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑเฑเฑเฑเฑ ๓๗
เฑเฑเฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๓
เฑเฑเฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๓๐, ๓๘
เฑเฑเฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๓
เฑเฑเฑเฑเฑเฑ	เฑเฑเฑ ๓

ภ

ภักดีสงคราม	ชน ๒๒, หดวง ๗๒
ภียนรินทร์	หมื่น ๓๐๐
ภุมิ	บ้าน ๕๕

ม

มหาเทพ	หดวง ๕๐, ๕๖, ๖๓
มหาเทพเหนือ	พระ ๙๕
มหาพิชัย	หดวง ๒๕
มหาพิชัยสุวรรณาวา	พระที่นั่ง ๒๙
มหามนตรี	พระ ๒๖, ๒๗, พระยา ๒๖
มหามนเทียร	เจ้าพระยา ๖๘
มหาราชา	เจ้าพระยา ๓๘
มหาเคศวรัตน์	บัน ๕๗
มหาเดณา	พระยา ๗๘, ๘๐, ๘๒, ๘๒, ๘๕
มหาได้ภัก	๗๕
มหาอำมาตย์	พระ ๘๖, พระยา ๙๕
มองยา	๒๐, ๒๖
มองระ	พระเจ้า ๗๕

มองหมอง	๗๕, ๘๖
มะยงวอน	๕๕
มกกระต่า	คตของ ๕๓
มังกุค	คตของ ๘๓
มังกู	๘๖
มั้งไป	๗๕
มังกตอก	๗๕, ๘๖
มั้งแวง	๘๖
มั้งแวงปากตุง	๘๖
มัตมะ	เมือง ๓๐๕
มายงวอน	๓๐๕, ๕๗, ๕๘, ๕๙
มุดา	พระ ๗๕
มุดา	นาย ๕๘
เมือง	นาย ๓๓
แมกตอง	ปากนา ๒๘, ๕๖, เมือง ๕๖
แมทา	๕๘
แมนคชดาร์	นาย ๓๓๖
แม่ตะมาว	ค่าน ๕๐, ๘๐
แม่ตัน	๕๘
ไมทรวง	หนอง ๕

ป

ยณ	นาย ๒๒
ยมราชา	เจ้าพระยา ๒๗, พระยา ๕๗, ๓๓, ๓๗, ๕๕, ๕๕, ๗๓, ๗๕, ๗๖, ๗๗, ๗๘, ๗๙, ๘๓, ๘๗, ๑๐๐, ๑๐๕, ๑๑๑
ยกกตวรา	แขกเมือง ๓๓, ๓๕
ยงพรหมกัน	๕
ยชน	บาง ๘๓
ยเรือ	บาง ๘๓, ๑๑๑ ๘๓
ยเรือนอก	บาง ๘๕
ยเรือใน	บาง ๑๑๑ ๘๒
ยุบของไป	๒๐

ง

รองปลัด	จีน ๒๗, ๑๑๕
ระฆังแก้ว	๕๓
ระฆังใหญ่	หกลย ๕๗
ระยของ	เมือง ๒, ๕, ๑๑, ๑๕

ระแหง	บ้าน ๕๐, ๕๓, ๗๙, ๘๕, ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๑๑, ๑๑๕
รักษั โภษา	หาดวง ๕๐, ๕๓
รักษั โยธา	หาดวง ๒๘, ๗๒, ๗๕
รักษั มนเทียร	หาดวง ๕๕, ๖๒, ๗๒, ๗๓
รัตน โภษา	พระ ๖๓
รัตน พิณฑ	พระยา ๗๐, ๗๑, ๗๕
ราช นกัถ	หาดวง ๑๑๐
ราช บริ	พระ ๖๕, เมือง ๕๕, ๕๖, ๗๘
ราช บกัษ	บ้าน ๖๘
ราช ปัจฉา	๘๖
ราช ภาคั	นาย ๑๐๙, พระยา ๖๙, ๗๙
ราช โยธา เทพ	หาดวง ๗๑
ราช รินทร	พระ ๒๖, ๒๗
ราช รินทร เหนือ	๙๕
ราช สงคราม	พระ ๗๕
ราช เด่นหา	หมื่น ๒
ราช เด่นา	หาดวง ๒, ๕๘
ราช เด่นี	ขุน ๑๑๕
ราช ฤภาวดี	พระยา ๗๖, ๗๗, ๗๘

ราชานูวัต	พระ ๓๐๘
ราชาเศรษฐี	พระยา ๓๐, ๓๒, ๕๓, ๕๒, ๕๘, ๖๘,
ราชโอรส	๖๒, ๗๓
ร้านดอกไม้	๖๘
ราม	นักองค์ ๕, ชุน ๗, ๓๓, ๓๕
รามณรงค์	ชุน ๗๒
รามภูเบศ	กรมชุน ๗๘, ๘๘
รามรัตน	พระ ๓๓๓, ๓๓๕
รามราชา	พระองค์ ๕๓
รามลักษณะ	เจ้า ๕๕, ๕๖
รามัญ	ชาว ๓๐๕, พระ ๕๓, ๗๘, ๗๘
รามัญใหม่	พระยา ๕๘, ๖๕
รามัญวงศ์	พระยา ๘๒, ๘๕
เรือน	เจ้าพระฝาง ๓๕
ฤกษ์	นาย ๖๓

ณ

ตพบรี พระยา ๘๘, ๓๐๐, เมือง ๒๓ ๗๕

ระมาด	บ้าน ๕๐, ๘๐
ระมง	บาง เมือง ๓๐
รักษามาณา	๒๕
รักษณะบุญ	๘๓
ระบเด	เมือง ๑๐๒
ระทภูเขี้ยว	บ้าน ๕๗
ระชาย	ข้างพตาย ๓๓๓
ระปาง	๕๕, นคร ๕๗
ระพน	พระยา ๕๗, เมือง ๕๕, ๕๕
ระม	วัด ๗
ระก	๒๓
ระกนาย	ญวน ๕๓

ก

กวดวงศาธิราช	พระยา ๒๖, ๒๗
กวงพระธาตุ	๗๗
กวงพราว	พระยา ๕๗
กวงตองตึง	๗๐
กวงบันพรหมกัน	๘
กวจิตรนฤมิต	หัตถวง ๘๐

วิจิตรนาถ	พระยา ๕๖, ๘๕
วิชัยประสิทธิ์	ป้อม ๕๕, ๘๗
วิศคนรงค์	ทดวง ๗๓, พระยา ๘๕
วิเชียรปรากฏ	พระยา ๕๗, ๕๘, ๘๖
วิเศษ	พระยา ๓๓๓
วิเศษ ฮ่องถ	ขุน ๖๕
วิศาลสุธรรม	พระ ๗๒
วิสุทธิมรรค	พระ ๘๖
วิสูตร โยชามาตย์	ทดวง ๗๓
ไววธนาถ	หมื่น ๕๐

ที่

ศรี	พระอาจารย์ ๓๒
ศรีชัยศักดิ์	ขุน ๓๓๕
ศรีธรรมมาธิราช	เจ้าพระยา ๒๐, ๓๐๕
ศรีพพัฒน์	พระยา ๒๘
ศรีราชเดโช	พระ ๓๗
ศรีธวัชดี	เมื่อง ๓๐๕, ๓๐๖
ศรีธหเทพ	หมื่น ๖๘, ๗๐, ๓๐๖

ศรีสัตนาคนหุต	กริ่ง ๘๗
ศรีด่างมุนี	พระ ๓๕
ศรีสุริยวงศ์	พระยา ๒๖, ๓๘, ๑๐๓
ศรีเตี๊นา	ขุน ๑๓๕

สี่

ตั้งคราม	กรมขุน ๓๓๕
ตั้ง	นาย ๓๓
ตั้ง	หมื่น ๗๗
ตั้งวงวาด	พระตั้งษ์ ๘๒
ตั้ง	นาย ๕๘
ตั้งบตบาท	หัตถวง ๕๕
ตั้งบ้อย	บาง ๗๐
ตั้งหนายก	๓๐๒
ตั้งบดินทร์	พระยา ๗๕, ๗๗
ตั้งบุรี	พระ ๓๐๘
ตั้งประดิษฐ์	เจ้าพระยา ๓๘
ตั้งรค์	เจ้าพระยา ๑๓๕, พระยา ๘๑, ๘๕, ๑๑๕, ๑๓๕, เมือง ๑๐๘, ๑๓๕

สัตว์เพชฌัญญ์	จมน ๕๒, นาย ๓๑๖
สัตว์ขย	๘๕
สัตว์ชิต	หตวง ๗๐
สัตว์ศรี	เจ้าพระยา ๓๐๓, ดุฑู ๓๑
สัตว์ดำแดง	หมน ๗๕
สัตว์นมหาดเล็ก	นาย ๒๗
สัตว์รศโลก	พระยา ๗๒, เจ้าพระยา ๓๗, ๕๒, ๓๐๓, ๓๐๕, ๓๓๐, เมือง ๓๗, ๓๗, ๗๕, ๓๓๓, ๓๓๕
สัตว์วงคบุรี	เมือง ๓๕, ๓๗
สัตว์ขง	หมน ๗, ๓๓, ๓๕
สัตว์เคงมระนอง	๒๐, ดุฑู ตะเคงมระนอง
สัตว์พานทอง	ตำบล ๖
สัตว์ขธา	พระยา ๓๓, เมือง ๓๓
สัตว์ฆราช	พระ ๓๒
สัตว์คหีบ	๖
สัตว์มเรือน	บ้าน ๗๗
สัตว์วิกบรมชาติ	๓๒
สัตว์แดงฤทธา	หตวง ๕๕

ด้าบฉนพิค	๒
ด้าเพ็ง	วุด ๘๐
ด้าเกา	คั้ง ค้าบถ ๗๐, ๗๘
ด้างห้	พระ ๘๘, ๑๐๐, ๑๐๘
ดั้นดั่งหาร	หม่น ๑๐๒
ดั้นหังค	พระพุทธรูปฎิมา วุด ๕๗
ดัก	๒๐
ดักโขทัย	พระยา ๒๘, ๗๒, ๑๐๓, เมื่อง ๓๗, ๑๑๓
ดักค	พระยา ๑๑๑, ๑๑๕
ดักธรรมมาจารย์	พระ ๕๒, ๗๒
ดักนทรวพช	พระยา ๕๕, ๘๘
ดักนทรวิตน	ขุน ๗๗
ดักนทรดัมบตี	พระ ๒๘
ดักพรธณบุรี	พระยา ๕๕, ๘๘, ๑๐๐, ๑๑๑, ๑๑๕, เมื่อง ๕๕
ดักศรี (บุญมา)	เจ้าพระยา ๓๗, ๕๕, ๖๘, ๖๘, ๗๐, ๗๕, ๗๘, ๘๓, ๘๘, ดุก ดักศรี
ดักนทรดั่งคราม	กรมขุน ๑๑๕
ดักวิยอภัย	พระยา ๘๒

สุวรรณมหาพิชัยนาวา	เรือพระที่นั่ง ๒๒
เด็นางักัด	หัตถวง ๗๒
เด็นางิมุข	พระ ๓๐
เด็ม	หม่อมห้าม ๒๖
เด็มอใจ	จมน ๗๖
เด็ตั้ง	เจ้า ๕๓
เด็ยมราบ	เมียง ๒๗
เด็อ	๘๒
เด็ง	นาย ๕
เด็งทหาร	นาย ๗
เด็กิด	มหา ๗๕

ห

หงษาวดี	กริ่ง ๗๔
หนองบัว	๗๘
หนองมน	บ้าน ๓๓
หนองไม้ทรง	คำบถ ๔
หนอพุททางกูร	๓
หริภุญชัย	นคร ๔๗

หัตถมดัก	เมือง ๒๘
ห้วยน้ำตา	๕๐
ทางนคร	๕๘
หาญ	ขุน ๗๒
หาดสัง	ค่าย ๓๕
หินโด่ง	๖
ห้วย	เงิน ๖๓
โหราธิบดี	พระ ๖๘, ๗๒, ๗๓

อ

อนันตศักริต	หมื่น ๓๐๘
อนันตพิทักษ์	พระ ๓๐๘
อนันตราชา	พระยา ๒๗, ๒๘
อนันรักษิธร	เจ้าพระยา ๓๗
อนันรักษสังคราม	กรมขุน ๖๘, ๗๘, ๘๐, ๘๒, ๘๒, ๑๑๓, ๑๑๕, ขุน ๕๕
อนนราชนบุรีศรีมหาสมุทร	พระยา ๓๓, ๓๘
อนนรชเทวา	หม่อม ๗๐

อภัยภักดี	ฉุ ๒
อภัยรณฤทธิ	พระยา ๒๗, ๒๘, ๓๗, ๕๕, ๖๕
อภัยศีลเพตง	หัตถวง ๖๕, ๖๗
อัย คีรีดงคราม	นาย ๗
อริญญิก	วัด ๕๘
อของวาจา	หมื่น ๖๐
อะแซภูณิก	๖๘, ๗๕, ๘๖
อักษรวงค์	พระยา ๓๑๓, ๓๓๕
อศเนศวร	หมื่น ๗๕
อึงวะ	กริ่ง ๗๕, ๘๖, พระเจ้า ๘๕, ๑๐๕
อศบอ	เมือ ๘๓
อัยวงค์	พระยา ๕๗
อศัจรวรย์	๒๗, ๓๐, ๓๑, ๓๕, ๓๘, ๕๕, ๕๗, ๕๑, ๕๓, ๖๗

ฉา

อากาศศีลเพตง	ฉุ ๖๑, ๗๒
อางทอง	พระยา ๘๘, ๑๐๐, ๑๐๘

อาณาจักรย

กริม ๕๓

อ

อินเทพ

หัตถวง ๓๐๐

อินเขียง

ขุน ๓๙

อินท

เมียง ๓๐๘

อินทบุรี

หัตถวง ๙๙, ๓๐๐

อินทวฤเภาศี

ขุน ๕๒

อินทวฤเษ

ขุน ๖๙

อินทวฤเทพ

หัตถวง ๕๒

อินทวฤพิทักษ์

กริมขุน ๗๗, ๘๘, ๙๕

อินทวฤชิต

พระยา ๓๕

อินทวฤคำ

เจ้าพระยา ๕๕

อินทวฤภย

เจ้าพระยา ๖๔, ๗๙, พระยา ๕๙

อินทวฤรชชาติ

เจ้า ๘๓

อินทวฤหาร

ทามะริง ๗

อ

อินท

พระองค ๕๓

อุทัยธานี

บ้าน ๒๘, พระ ๓๓๕, เมือง ๗๗, ๗๘,

๓๓๓

อุบล

หม่อมเจ้า ๒๒, ๒๘

อุบลรัตน์

๓๐๗

ไอ

ไอ

เจ้า ๘๓

สำนักหอสมุด

